

VELJKO KADIJEVIĆ

MOJE VIĐENJE

RASPADA

VOJSKA BEZ DRŽAVE

POLITIKA
izdavačka delatnost
Beograd, 1993.

UVOD

Osnovna namjena ovoga rada jeste da doprinese što potpunijem i objektivnijem sagledavanju i ocjenjivanju mjesta i uloge Oružanih snaga Jugoslavije, posebno JNA, u procesima koji su doveli do raspada SFRJ i stvaranja SRJ. Specifičan položaj JNA u jugoslovenskom društvu koji se kretao od izuzetno značajne uloge koju je ona imala kako u pobjedi u oslobodilačkom ratu i time u stvaranju nove, odnosno druge Jugoslavije, zatim stvaranju i održavanju bezbjednosnih uslova za cjelokupni posleratni život zemlje uključujući i njena unutrašnja politička i druga previranja i kretanja, pa do stanja u kome je JNA, najprije ustavno-pravno Ustavom iz 1974. godine i odgovarajućim zakonima, a zatim i stvarno postala vojska bez svoje države, zahtjeva da se znatno više uđe i u Druge nevojne sfere ukupnih društvenih, posebno državnih zbivanja, kao i u međunarodne okolnosti od bitnog značaja za sudbinu Jugoslavije. Smatram da cilju ovoga rada i vremenu njegova objavljivanja više odgovara način sažete analize i ocjenjivanja događaja, nego njihova istorijska rekonstrukcija. Mnoga značajna pitanja su samo dotaknuta. Njih će trebati posebno i na nešto drukčiji način obraditi.

Svjedok sam ili učesnik mnogih krupnih događaja koji su bitno uticali na sve što se zbilo, a sigurno će značajno uticati i na našu bližu i dalju budućnost. Neke sam događaje posmatrao iz drugog ili trećeg plana, a u nekima sam direktno učestvovao, posebno od 15. maja 1988. godine pa do 6. januara 1992. godine kada sam bio na dužnosti Saveznog sekretara za narodnu odbranu, istovremeno načelnik Štaba Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ. Za to vrijeme Štab Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ redovno je pratio i procenjivao sve faktore – spoljnje i unutrašnje – od kojih je zavisila bezbjednost zemlje, a sve krupne odluke, od razvojnih do planova upotrebe, koje su iz tih procjena proizlazile, predlagao Predsjedništvu SFRJ kao Vrhovnom komandantu Oružanih snaga. To je štab Vrhovne komande, dok sam ja bio načelnik Štaba, činio stalno bez obzira da li je Predsedništvo SFRJ radilo u punom ili, po raznim osnovama, smanjenom sastavu.

Da bi se već danas, a sutra pogotovo, što objektivnije ocjenjivala vrijednost tadašnjih naših ocjena i predloga kao i preduzetih mjera, a preko toga mjesto i uloga Oružanih snaga, posebno JNA, Štaba Vrhovne komande, pa i mene lično, iznijeću bitne činjenice o najvažnijim događajima, naše procjene, donete odluke, preduzete mjere, praktične rezultate i konačno, moju sadašnju ocjenu tih zbivanja. Između ostaloga, posebno ću obraditi odnos Štaba Vrhovne komande i Predsjedništva SFRJ kao Vrhovnog komandanta, jer taj odnos bitno osvjetljava mjesto, ulogu i ponašanje JNA i posebno Štaba Vrhovne komande u jugoslovenskoj krizi. Izuzetnu pažnju zaslužuju i pokušaji uticaja zapadnih „mirotvoraca” na te odnose. Ti pokušaji, možda više nego bilo koji drugi, pokazuju njihovu neprincipijelnost i bezočnu pragmatičnost u prilazima razrešenja, odnosno zamršenja jugoslovenske krize.

Uticaj međunarodnog faktora kao bezbjednosni aspekt svakako je, po našoj obavezi, bio predmet posebnih procjena i zato ću ga potpunije obraditi. Ali već sada hoću da saopštim ono što ću u daljem tekstu, siguran sam, nepobitno dokazati – da su sve bitne odluke koje su glavni akteri „novog međunarodnog poretka” – politika SAD Bušove administracije i Nemačka – donosili, imale za cilj da razbiju Jugoslaviju, te da one nisu posljedica „grešaka u dobroj namjeri” kako to neki danas tvrde, već dobro smišljeni; u nekim slučajevima i jedini načini ostvarenja toga cilja. To se posebno odnosi na građanski rat kao najefikasniji način razbijanja Jugoslavije, koji će to razbijanje najbliže i najbrže dovesti baš onakvome cilju kakvoga su postavili. Razumije se, da razbijanje

Jugoslavije nije samo sebi svrha, već sredstvo u funkciji ostvarenja glavnoga cilja – gospodarenja Balkanom. Žurili su i gurali sve, od Slovenije preko Hrvatske i Bosne i Hercegovine do sadašnjih pozivanja i guranja u rat Albanaca i Muslimana u Srbiji i Crnoj Gori. Istovremeno, brutalno su upotrebili neograničenu moć nad „demokratskim medijima” da prethodno dobro pripreme sve svoje odluke, a potom da žrtvu njihove agresije proglase agresorom. Do sada im je skoro sve uspjevalo, ali dokle će tako?

U momentu kada ovo pišem pokazuje se da već uviđaju kako nisu bili u stanju predvidjeti i sve negativne posljedice takve odluke po „novi međunarodni poredak”, da im mnogi događaji u Jugoslaviji „izmiču kontroli”, baš kako smo ih upozoravali da će se dogoditi. Zato, sada pokušavaju da cilj ostvare potpuno – da razbiju ne samo bivšu već i svaku Jugoslaviju – a da negativne posljedice te politike po ukupnu međunarodnu zajednicu maksimalno neutrališu. To opet čine u skladu sa svojom početnom odlukom, a to znači na pogrešan način, koji, na žalost, najviše plaćaju narodi Jugoslavije, ali, svakako, plaća i još više će platiti – direktno i indirektno – i međunarodna zajednica.

MEĐUNARODNE OKOLNOSTI I NJIHOV UTICAJ NA RASPAD SFRJ

Uticaj međunarodnih odnosa i njihovih kretanja na zbivanja u Jugoslaviji uvijek je bio izuzetno značajan, često i presudan, od njenoga stvaranja pa do razbijanja SFRJ i stvaranja SRJ. Taj uticaj je opredeljen stepenom opšte međuzavisnosti savremenih društvenih kretanja i posebno specifičnim geo-strategijskim i političkim položajem Jugoslavije u svijetu, kao i neprocjenjivim balastom jugoslovenskog istorijskoga nasljeđa po osnovu uticaja različitih religija, ideologija, različitosti formiranja i razumijevanja nacija, i osobito državnih interesa mnogih stranih većih i manjih zemalja. Svestrana i dokumentovana analiza i ocjena tih uticaja po svim oblastima života i po vremenu, osobito skoncentrisanih u završnoj fazi razbijanja SFRJ, zahtjeva mnogo prostora. Ja ću se, s toga, u skladu sa izloženim ciljem ovoga rada, ograničiti po sadržaju težišno na političku i vojno – političku oblast uticaja, a po vremenu pretežno na poslednjih nekoliko godina. Pri tome, nastojaću da odgovorim na tri ključna pitanja: 1) Šta se bitno novo događalo ili već dogodilo u međunarodnim odnosima; 2) Zašto i kako se dogodilo; 3) Uticaj tih događaja na zbivanja u našoj zemlji. Odgovori na prva dva pitanja, stepen i način njihove obrade, biće pretežno u funkciji valjanog odgovora na treće pitanje.

Odgovor na prvo pitanje – Šta se bitno – novo događalo ili već dogodilo u međunarodnim odnosima

– sada je skoro potpuno jasan. Na prvom mjestu treba istaći i najvažniji događaj – raspad bipolarne strukture svijeta koju su decenijama održavale dvije supersile. Sovjetski Savez se raspao, a SAD su ostale jedina supersila i za sada se ponaša kao stvarni gospodar svijeta. Balans odnosa snaga kao jedna od zakonitosti društvenih stanja i kretanja za sada je potpuno nestao. To je već otvorilo mnoga pitanja, a otvoriće ih još više i u oblicima koje sada niko nije u stanju pouzdano predvidjeti, uključujući krize, sukobe pa i ratove. Ono, međutim, što je već sada potpuno izvjesno, jeste da će se za upražnjeno mjesto radi održavanja balansa u svijetu kandidovati druge velike države. U ovom času, Nemačka krupnim i agresivnim koracima nastupa da bi zauzela to mjesto. Ogromno joj pomaže, za sada najviše, pronemačka struja u SAD koja je uvijek bila vrlo jaka, a u Bušovoj administraciji dominirala u spoljnoj politici SAD. Sigurno je da će za to upražnjeno mjesto ili, možda, za više mjesta svijetskog balansa odnosa snaga konkurisati i druge velike države, a prije svih Kina (ako i nju iznutra ne razore kao što su to već par puta pokušali) i Japan. Nije, naravno, isključen ni povratak Rusije, čak i brži nego što može sada izgledati, Naprotiv. U svakom slučaju održavanje, narušavanje i ponovno uspostavljanje balansa odnosa snaga velikih sila jedna je od zakonitosti savremenih društvenih kretanja. Taj proces će se i dalje nastaviti, možda čak i utoliko prije što su sada SAD toliko nadmoćne i što tako nemilosrdno diktiraju „pravila igre” u međunarodnim odnosima pod formom „novog svijetskog poretka”, kakva svijet do sada nije upoznao.

Narušeni balans odnosa snaga u svijetu i posebno način na koji je to ostvareno, presudno je uticao na zbivanja u Jugoslaviji i to po nekoliko osnova. Strateški temelj jugoslovenske dugogodišnje nezavisne, vanblokovske politike bio je balans odnosa snaga između dva suprotstavljena vojno – politička bloka – Zapadnog i Istočnog – i geo-strategijski položaj Jugoslavije za koga su oba bloka bila stratejski zainteresovana. Vojnički rečeno, Jugoslavija nije bila zaštićena „kišobranom” vojne moći ni jednoga bloka, ali jeste bila zaštićena „kišobranom” balansa odnosa snaga među blokovima, zato što su njihovi stratejski interesi bili direktno suprotstavljeni na našem prostoru.

Raspadom Varšavskog ugovora i SSSR-a, čak i prije nego je to formalizovano, bitno se promjenio, bar privremeno, stratejski značaj jugoslovenskog prostora. Prvenstveni interes Zapada

i posebno SAD, naravno, ne i jedini, u odnosu na Jugoslaviju, bio je da se ne dozvoli SSSR-u da preko Jugoslavije kopnenim putem izađe na Sredozemno more. Tome interesu je odgovarala kompaktna, čvrsta i od SSSR-a nezavisna Jugoslavija, makar i sa komunistima na vlasti. To je ujedno bio razlog što nije moglo doći u tim uslovima do nagodbe SSSR-a i SAD na račun Jugoslavije. Čim je opasnosti od SSSR-a nestalo, i priroda interesa SAD prema Jugoslaviji se promijenila. Na žalost, ta promjena je uglavnom negativna po Jugoslaviju, ali, uvjeren sam, i po dugoročne interese SAD.

Razumije se da je Jugoslavija uvijek bila samo jedan manji segment globalne politike SAD. Zato su glavni ciljevi globalne politike SAD, strategija i taktika njihovoga ostvarivanja, suštinski opredjeljivali politiku SAD prema Jugoslaviji. Iz višegodišnjega rada sa raznim institucijama i pojedinim funkcionerima nekoliko administracija SAD, imao sam prilike na mnogo primjera uvjeriti se da su poznavanja stanja u Jugoslaviji, ili nekih konkretnih pitanja koja su bila predmet rasprave, zauzimanja stavova i odlučivanja, bila kriva, površna i svakako u neskladu sa važnošću odluka koje su donošene. Na žalost, to se dogodilo i u vrijeme najveće krize u Jugoslaviji, a događa se i danas.

Globalni ciljevi SAD i politika njihovog ostvarenja su poznati. Za razumjevanje događaja koji su se zbili u posljednjih nekoliko godina i uloge SAD u njima možda je najbolje podsjetiti kako je Bušova Administracija pri stupanju na vlast formulisala prioritete radi postizanja globalnih nacionalnih interesa i ciljeva SAD. Početkom 1989. godine u dokumentu upućenom Kongresu SAD kojim se utvrđuje vojni budžet za 1990/91. godinu i program odbrane do 1994. godine, između ostaloga stoji – da, uprkos promjenama koje se događaju u Sovjetskom Savezu i komunističkim zemljama, obezbjeđenje američkih nacionalnih interesa zahtjeva da se i dalje zadrži ranije utvrđeni red prioriteta i to: 1) poraz komunizma; 2) postizanje vojne premoći nad SSSR; 3) mogućnost intervencija širom svijeta; 4) borba protiv terorizma; 5) sposobnost reagovanja na povećane opasnosti od regionalnih sukoba. Zatim se podvlači da je ključ ostvarenja američkih nacionalnih ciljeva – snaga. Vojna snaga i dalje, dakle, ostaje osnova američke bezbjednosne i spoljne politike.

Zbog svega toga SAD ostaju pri stavu da se do 1994. godine realno jača njena vojna moć. Ostaju kod tzv. „strategije takmičenja” koja zapravo i treba najviše ekonomski da iscrpi Sovjetski Savez. Ostaju kod svih bitnijih programa koji kvalitativno jačaju vojnu moć SAD i njenih saveznika. Istovremeno traže da SSSR mjenja svoju ofanzivnu vojnu doktrinu i u skladu sa tim da bitno smanjuju tzv. ofanzivno naoružanje. Kako su ti prioriteti ostvarivani i kako su ostvareni, poznato je. Istakao bih samo najbitnije činjenice.

Strategija i taktika su bile vrlo kompleksne. Kombinovanim udarima iznutra i pritiscima, odnosno pohvalama i obećanjima davanja pomoći spolja, postići cilj u ostvarenju prvog prioriteta – poraz komunizma. Glavni pravci napada usmjereni su na stvarno najslabije tačke tzv. realsocijalizma – ekonomsku neefikasnost, demokratiju, prava čovjeka, odnos nacionalnog i klasnog, religiju. Svugdje su nosioci udara na sistem bili iz samoga vrha komunističkih partija, odnosno partija na vlasti, od kojih su neki pripremani na dugu stazu, tako da je izgledalo da procese rušenja sistema, pod vidom reformi, vode unutrašnje snage partija. Ono, međutim, što je najviše ukazivalo da se cijela operacija vodi iz jednoga centra spolja, jeste da su svi ti domaći „reformatori” od Sofije, Beograda, Berlina, do Moskve i Lenjingrada, imali po jedinstvenoj šemi napravljene zahtjeve formulisane u deset, jedanaest ili dvanaest tačaka. Očigledna je namjera da se komunističkoj ideji ne dozvoli vrijeme i mogućnost da sama eventualno ispravi svoje zablude i greške, kao što je to činio i čini kapitalizam prebrođavajući mnoge krize, poraze, revolucije, ratove, već da se prva ozbiljna i sveobuhvatna kriza komunizma iskoristi za njegov potpuni i definitivni poraz. Zaslužuje posebnu pažnju teza lansirana u SAD krajem sedamdesetih godina da nacionalno ima primat nad klasnim i da, prije svega, na toj platformi treba tući komunizam. Ta se teza, za sada, pokazala tačnom. Ostaje, međutim, da se vidi kakve će negativne posljedice po svijet imati rasplamsavanje nacionalnih strasti po svaku cijenu. Neke zemlje, među njima i Jugoslavija i Sovjetski Savez pa i Čehoslovačka, to su već skupo platile. Izvjesno je, međutim, da se to neće

završiti na dosadašnjem, ne samo kada je riječ o bivšoj Jugoslaviji i bivšem SSSR-u, već kada je riječ i o nekim drugim zemljama. Na pomolu su i novi procesi dezintegracije u nekim drugim zemljama manje ili više, za sada, izraženi. Potpuno je izvjesno da ovi događaji neće ostati bez bitnih uticaja u bližoj ili daljoj budućnosti na stanje u višenacionalnim državama širom svijeta. Skupa cijena će se plaćati za ovakvu politiku.

Ostvarenjem prvoga prioriteta američke globalne politike – rušenjem komunističkog sistema u samom Sovjetskom Savezu – došlo je i do raspada sovjetske države, a samim tim i do bitnog slabljenja sovjetske vojne moći. Tako je, na relativno lak, reklo bi se i neočekivani način, ostvaren i drugi prioritet američke globalne politike – postizanje vojne premoći nad Sovjetskim Savezom. Postignuto je zapravo mnogo više nego što je javno bilo formulirano. Razbijena je i nestala Sovjetska država, jedina supersila koja je najozbiljnije i, moglo bi se reći, jedina u svijetu stajala na putu nesmetanom ostvarenju američkih globalnih ciljeva. Poznato je da su mnogi američki stratezi – politički, vojni i drugi – perspektivno i s pravom najviše zazirali od moguće velike ekonomske, pa sledstveno tome i vojne moći sovjetske države, ako bi ona postala ekonomski efikasna i moderna i počela na pravi način koristiti ogromne ekonomske resurse koji su do sada spaljivali kao veliki usnuli ekonomski džin. Tako su dva prioriteta američke globalne politike ostvarena lako, brzo, i bez gubitaka.

U okviru realizacije utvrđenih globalnih prioriteta, posebno prvoga i drugoga, kretao se i stav SAD prema Jugoslaviji.

Što se tiče prvog prioriteta, rušenja komunističkih sistema, tu je prema Jugoslaviji bio u suštini isti stav kao i prema drugim socijalističkim zemljama, bez obzira na specifičnosti jugoslovenskog sistema. Neke male razlike u američkim stavovima prema jugoslovenskom socijalizmu više su posljedica drugih, specifičnih okolnosti međunarodnog položaja i ugleda Jugoslavije u svijetu, nego što su Amerikanci uviđali i uvažavali razlike između političkog sistema u Jugoslaviji i sistema u drugim zemljama real socijalizma. Zato je odnos SAD prema političkom sistemu u Jugoslaviji ostao od početka jugoslovenske krize, a i ranije, uglavnom, nepromjenjen.

Realizacija drugog američkog globalnog prioriteta razbijanja sovjetske države¹ drukčije se odražava na Jugoslaviju, nego realizacija prvog prioriteta. U suštini postoje dvije faze i dva stava zvanično proklamovane američke politike.

Prva faza odgovara vremenu dok je još postojao SSSR i dok nisu otpočeli vidni procesi njegovoga pucanja, a potom i raspada. U toj fazi politika SAD prema Jugoslaviji mogla bi se formulirati u dvije bitne postavke. Sačuvati i jačati jugoslovensku državu, njenu nezavisnost od SSSR-a, prije svega, kao branu sovjetskim ambicijama prodora na Jadran i Sredozemlje, a i kao bitan faktor ukupne stabilnosti na Balkanu; mijenjati komunistički režim u Jugoslaviji, ali tako da ne ugrozi stabilnost jugoslovenske države radi ostvarenja prethodno iznetog stava.

Zato taj zadatak promjene režima u Jugoslaviji ako se može ostvariti brzo, dobro je, a ako ne može, prihvatljivo je to postići i na dužu stazu. Pri tome, mnogo je važnije imati poslušan režim, nego kakav će to režim stvarno biti i kako će se zvati.

Druga faza javno i formalno nastupa nakon definitivnog raspada sovjetske države, a stvarno počinje znatno ranije i, kao što sam već rekao, poklapa se sa početkom procesa njenog raspada. To dovodi do promjene stavova o značaju geo-strategijskog prostora Jugoslavije za Zapad, posebno za SAD. Mislim da je to velika greška, u procjeni SAD posmatrano sa stanovišta njihovih dugoročnih interesa, o čemu ću docnije potpunije govoriti. Ta promjena i neke druge okolnosti koje su poslije

¹ U cijelom ovom radu ja taj prioritet nazivam drugim, zato što je tako formulisan u zvaničnom dokumentu Pentagona o kome sam prethodno govorio. Inače, smatram, da su Amerikanci stvarno uvijek primat davali Sovjetskoj državi i njenoj moći pred sistemom, te da je u skladu sa tim uvijek i bio prvi prioritet – razbijanje Sovjetske države. Mnogo je ozbiljnih studija i nekonvencionalnih istupanja poznatih američkih analitičara, političara i vojnika koji upućuju na takav zaključak.

toga slijedile, a prije svega ujedinjenje Nemačke i raspad sistema u svim istočnoevropskim zemljama, dovode i do promjene zvanično proklamovane politike SAD prema Jugoslaviji. U ovoj fazi politika SAD prema Jugoslaviji u prvi plan stavlja promjenu režima vlasti, a potpuno zanemaruje značaj geostrateškog prostora Jugoslavije za tekuće, a reklo bi se, i dugoročne globalne interese SAD. Tu okolnost najviše koristi Nemačka. Za razliku od dotadašnjeg djelovanja prema Jugoslaviji iz drugoga plana, Nemačka počinje da nastupa otvoreno, agresivno i arogantno ne samo prema Jugoslaviji, nego i prema svojim partnerima u Evropskoj zajednici namećući im isključivo svoje stavove. Cjelovitu sliku i ocjenu djelovanja i uticaja Nemačke na zbivanja u Jugoslaviji iznijeću docnije. Ovdje sam je samo spomenuo u funkciji objašnjenja politike SAD prema Jugoslaviji. Preplitanje američko-nemačke politike prema Jugoslaviji, pored iznijetog, ima još nekoliko značajnih segmenata.

I u prvom dijelu druge faze dok je zvanična politika SAD javno zastupala stav o jedinstvu i cjelovitosti jugoslovenske države, praktično ponašanje realizatora te politike na tlu Jugoslavije, prije svih ambasadora SAD u Jugoslaviji gospodina Cimermana, bilo je isključivo u funkciji razbijanja Jugoslavije. Izgledalo je čudno da američka politika nije ništa praktično učinila da ojača jedinstvo i integritet Jugoslavije. Naprotiv. Davala je verbalnu podršku vladi Ante Markovića, kao vladi Jugoslavije, ali je praktično pomagala samo one poteze te vlade koji su vodili razbijanju Jugoslavije, kao što su napadi na Srbiju, podrška albanskom separatizmu, uzmicanje pred agresivnim slovenačkim i hrvatskim separatizmom i tako dalje, a nije pružila niti direktnu, niti indirektnu pomoć npr. preko MMF ili drugih međunarodnih institucija, iako je Ante Marković bio vrlo poslušan izvršilac svih naloga gospodina Cimermana.

Zašto je tako bilo u to vrijeme moglo se različito tumačiti, mada je nama u vojsci i tada ovo bilo potpuno jasno, što potvrđuju sva naša istupanja na sjednicama Predsjedništva SFRJ i na sjednicama SIV-a, na kojima je došlo do moga potpunoga razlaza sa Antom Markovićem i njegovim najrevnosnijim pomagačima u toj vladi. Međutim, docniji razvoj događaja dao je nedvosmislen odgovor na taj američki nesklad između riječi i dijela u politici prema Jugoslaviji. Pokazalo se, naime, da je u spoljnoj politici Bušove administracije dominantna pronemačka struja², čiji je glavni protagonist gospodin Iglberger, sudeći po njegovim javnim istupanjima, a na tlu Jugoslavije gospodin Cimerman efikasan realizator. Američko zatezanje da ne priznaju Hrvatsku i Sloveniju u isto vrijeme kada je to učinila Evropska zajednica, po nemačkom diktatu, ubrzo se pokazalo samo kao nevješt manevar. Trebalo je da prođe samo nekoliko mjeseci, pa da i SAD priznaju „faktičko stanje” kako su to objašnjavali. Pored toga išli su i korak dalje, pa su javno i formalno preuzeli od Nemačke vodeću ulogu u daljem razbijanju Jugoslavije. To je Nemačkoj veoma odgovaralo da drugi rade posao za nju, pogotovo kada to čine SAD. Dok je gospodin Vens vodeći akciju Ujedinjenih nacija na zaustavljanju rata u Hrvatskoj meni objašnjavao različitu poziciju SAD od pozicije Nemačke, odnosno Evropske zajednice prema Jugoslaviji, dotle je gospodin Cimerman po jednom povratku iz SAD saopštio sasvim drugo, odnosno ono što će se stvarno i dogoditi – da će SAD priznati Sloveniju i Hrvatsku i definitivno dići ruke od cjelovitosti Jugoslavije. Time je kratka farsa o tobožnoj promjeni politike SAD prema cjelovitosti Jugoslavije pod pritiskom „faktičnog stanja u Jugoslaviji” prestala, a zvanična politika SAD se formalno i suštinski uskladila sa njenim nepromjenjenim praktičnim djelovanjem na tlu Jugoslavije posljednjih nekoliko godina, odnosno za cjeli period druge faze.

Kada se to dogodilo, ja sam veoma otvoreno izložio gospodinu Vensu šta o tome mislim. Dio tih stavova vidjet će se i iz kratke prepiske koju sam imao s gospodinom Vensom i koju ću docnije djelimično izneti u dijelu o aktivnostima gospodina Vensa i gospodina lorda Karingtona.

Kada je Nemačka gurnula Izetbegovića u rat za unitarnu bosansko - hercegovačku državu i time u prvi plan izbacila muslimansko pitanje, nastupio je dodatni bitni faktor i u američkoj politici

² Pronemačka struja u spoljnoj politici SAD ne znači da takva politika stavlja interese nemačke ispred interesa SAD, (mada, kada su pojedinci u pitanju ni to nije sasvim isključeno), već suštinski znači opredjeljenje da globalnim interesima SAD odgovara favorizovanje nemačkih, a ne nečijih drugih interesa u Evropi u cjelini ili u pojedinim njenim djelovima kao što je, na primjer, Balkan.

– muslimanski faktor u svijetu i nafta zbog koje je Amerika i vodila rat protiv Iraka. To je još više usmerilo američku politiku protiv srpskog naroda, a time i protiv svake Jugoslavije. Ta okolnost od koje će u krajnjoj liniji najviše koristiti imati Nemci, daje im mogućnost da se ponovo još više formalno povuku kao nosioci politike razbijanja Jugoslavije i time manje plaše ostali svijet, pa i svoje partnere u Evropskoj zajednici.

Nasuprot takvoj američkoj politici prema Jugoslaviji, osobito njenoj praktičnoj aplikaciji na tlu Jugoslavije koju je agresivno i nadmeno sprovodio gospodin Cimerman, stav našeg armijskog rukovodstva, koga sam ja stalno iznosio i gospodinu Cimermanu, bio je sledeći.

Razbijanje jugoslovenske države, i pored raspada SSSR-a ne može biti strateški interes SAD, pogotovo ne dugoročni. Jugoslavija, nezavisna, samostalna i jaka država, uvijek bi bila brana svim aspiracijama gospodarenja Balkanom, bilo da ona dolaze sa Istoka kao do sada, ili bi se ponovo mogle pojaviti sutra, bilo da dolaze od Nemačke kao što je to bilo u prošlosti, odnosno kako je to danas. Pored toga, stabilna Jugoslavija mnogo doprinosi ukupnoj stabilnosti balkanskoga regiona. Oba ova faktora su u interesu SAD. Nisu, naravno, u interesu Nemačke koja upravo hoće da bude gospodar Balkana, a da bi to bila mora prethodno potpuno razbiti Jugoslaviju i kroz različite vidove pokoriti njene razjedinjene države. To će najuspješnije učiniti kroz guranje u rat jedne protiv drugih. Zato SAD griješe, gledano i sa stanovišta sopstvenih strateških interesa, što sudbinu o budućnosti Jugoslavije prepuštaju formalno Evropskoj zajednici, suštinski i stvarno Nemačkoj.

Imajući u vidu svu složenost jugoslovenske situacije, naročito međunacionalne odnose, promjena postojećeg društvenog sistema u pravcu izgradnje pluralističkog demokratskog društva mora se odvijati tako da ne ugrozi opstanak jugoslovenske države. Ovo utoliko prije što razgradnja jugoslovenske države u realnim uslovima unutrašnjeg stanja i jakih negativnih spoljnih uticaja neće ići bez krvavoga građanskoga rata. To se može postići ako reforma države kao i reforma cjelokupnog jugoslovenskog društva ide organizovano, a ne stihijno, ako promjene počnu od savezne države i saveznog ustava, a ne obratno, ako budu mirne, a ne nasilne. Dakle, potpuno suprotno od procesa kakvi su se u praksi zaista i dogodili. Svakom normalnom čovjeku koji voli svoju zemlju i svoj narod, suočen sa opasnošću raspada zemlje putem građanskog rata, moraju ideološka i politička uvjerenja biti u drugom planu.

Ovakva stanovišta armijsko rukovodstvo zastupalo je i u komunikaciji sa ostalim međunarodnim partnerima, kao i u zemlji, javno i naročito argumentovano u institucijama sistema, posebno Predsedništvu SFRJ i SIV-u.

Istakao sam gospodinu Cimermanu da njegov praktičan rad u Jugoslaviji u ime američke vlade, ne uvažava dva prethodna stava, da njegovo djelovanje pomaže razbijanju Jugoslavije i to putem građanskoga rata, da to nije i ne može biti interes SAD, ali jeste interes novih pretendata na gospodarenje Balkanom, u ovom slučaju postojeće nemačke politike. U našim početnim razgovorima vrlo otvoreno sam iznosio naše stavove, dok sam razloge njegovoga ponašanja, pokušao vezivati za nedovoljno poznavanje jugoslovenskih prilika, osobito istorije jugoslovenskih naroda. Međutim, kako su se stvari dalje odvijale, postojalo je sve očiglednije da djelovanje gospodina Cimermana nije prevashodno uzrokovano nedovoljnim poznavanjem svih bitnih faktora unutrašnje jugoslovenske situacije, već politikom administracije SAD u čijem je stvaranju i sam učestvovao. Vrlo je karakteristično da se gospodin Cimerman potrudio da meni dok sam bio savezni sekretar za narodnu odbranu potpuno onemogućujući svaki kontakt sa istaknutim ličnostima američke administracije, posebno sa sekretarom za odbranu gospodinom Čejnom. Tako je gospodin Cimerman, svakako preko Stejt Departmenta, onemogućio već utvrđenu posjetu gospodina Čejna Jugoslaviji i njenim oružanim snagama. Naime, bilo je dogovoreno da se ta posjeta realizuje 5 – 8. jula 1990. godine. U kontaktu sa gospodinom Čejnom, preko vojnog izaslanstva SAD u Beogradu, utvrđen je i, kako me je vojni izaslanik u Beogradu obavjestio, od strane gospodina Čejna prihvaćen program posjete. Sve se to odigravalo za vrijeme odsutnosti gospodina Cimermana iz Beograda. Kada se gospodin Cimerman vratio u Beograd na tri ili četiri dana prije početka posjete, posjeta je

stornirana bez ikakvog pravog obrazloženja. Njegovo obećanje da će do posjete doći nešto kasnije, u oktobru iste godine, naravno, nikada nije ostvareno.

U ljeto 1991. godine tri puta je bio dogovoren moj susret sa ministrom odbrane Italije i sva tri puta sa italijanske strane u zadnji čas otkazivan. Poznato je, međutim, da je sve aktivnosti zapadnih ambasada u Beogradu koordinirao gospodin Cimerman.

Konačno, kada sam se zbog bolesti povukao sa dužnosti saveznog sekretara i kada su mi stručnjaci VMA, nakon nekoliko uzastopnih pretraživanja, predložili da, zbog specifičnosti nalaza i prije eventualne operacije, obavim pregled u Vojnoj bolnici „Wolter Reed” u Vašingtonu, zbilo se nešto slično prethodnim događanjima. Zahtjev za taj pregled pokrenut je i preko ambasade SAD u Beogradu. To se dogodilo kada je gospodin Cimerman bio van Jugoslavije. Vojno izaslanstvo SAD u Beogradu je vrlo pozitivno reagovalo i izrazilo zadovoljstvo da može pomoći. Po povratku gospodina Cimermana u Beograd, situacija se potpuno izmjenila. Prvo mi je ponuđeno da preglede obavim u Američkoj vojnoj bolnici u Frankfurtu, pa kada ja to, po sugestiji ljekara VMA, nisam prihvatio, onda sam ubrzo dobio odgovor da po odluci Vlade SAD ne mogu biti pregledan u nijednoj vojnoj bolnici na teritoriji SAD. Dakle, mogu u vojnoj bolnici SAD u Frankfurtu, a ne mogu na teritoriji SAD. To je bilo u februaru 1992. godine. Zašto takav stav? Očigledno zbog istih onih razloga radi kojih je stornirana posjeta gospodina Čejna Jugoslaviji. Trebalo je onemogućiti svaki moj kontakt sa onim ključnim ličnostima američke administracije koji nisu bili potpuno uvjereni da je politika SAD prema Jugoslaviji, posebno ona koju sprovodi gospodn Cimerman u samoj Jugoslaviji, ispravna i u interesu SAD. Gospodin Cimerman se očigledno trudio da kod američke administracije sliku o Jugoslaviji stvara samo on svojim informacijama, koje su najčešće bile naručivane, pa i spremne dobrim dijelom van Jugoslavije.

Gospodin Cimerman će ostati zapamćen kao veoma zaslužan čovjek za razbijanje Jugoslavnje i veoma odgovoran za mnogu prolivenu krv u Jugoslaviji. Ja sam sa njim zvanično imao pet sastanaka, uvijek u mojoj kancelariji i uvijek uz prisustvo njegovih i mojih saradnika.

Na svim sastancima su vođene stenografske beleške. Uvijek su ti susreti bili sa mnogo međusobnoga suprotstavljanja. Jedan, međutim, od njih, kada sam vrlo otvoreno rekao gospodinu Cimermanu kuda Jugoslaviju vodi njegovo djelovanje, završio se naglim prekidom razgovora i njegovim napuštanjem moje kancelarije. Svi koji poblize znaju stvarni rad gospodina Cimermana u Jugoslaviji neka ga uporede sa stavom koga je iznio u razgovoru sa mnom 3. jula 1990. godine, “mi smo uvijek bili i mi smo sada i bićemo za jedinstvenu Jugoslaviju” (iz stenografskih beležaka). Taj stav je i na tom sastanku uporno obrazlagao, valjda, utoliko više što je i sam znao kako je i meni poznato da su sve njegove praktične aktivnosti suprotne tome stavu. O ličnosti gospodina Cimermana, neka posvjedoči i pismo koje mi je 06.03.1991. godine svojeručno napisao.

„Ambasada SAD
Petak, 6. mart

Dragi gospodine sekretare,

Sekretar Vens mi je rekao da se sastao sa Vama i da se oporavljate nakon operacije. Hteo bih da mu se pridružim u željama za vaše brzo ozdravljenje. Hoću da naglasim nakon saznanja o vašem penzionisanju, takođe, da mi je bilo posebno zadovoljstvo uspostaviti lični odnos i saradnju sa Vama. Često se sećam upozorenja koja ste mi blagovremeno davali u vezi sa jugoslovenskom krizom. Ova kao i mnoga druga Vaša opažanja, su mi mnogo pomogla u sagledavanju i razumjevanju jugoslovenske situacije.

S poštovanjem
Warren Zimmerman”

Jasno je kako je gospodin Cimerman „moja blagovremena upozorenja i opažanja” i u koju svrhu koristio.

Već je i dosadašnji tok događaja na drastičan način pokazao kakvu je štetu Jugoslaviji nanela takva politika međunarodne zajednice diktirana od strane pronjemačke struje u spoljnoj politici Bušove administracije. Uvjeren sam da će se vrlo brzo pokazati kakvu će ogromnu štetu ta politika nanijeti i široj međunarodnoj Zajednici, pogotovo ako i administracija predsjednika Klintona nastavi istim smjerom.

Ujedinjenje Njemačke, zajedno sa događajima koji su to ujedinjenje prvenstveno omogućili – raspad SSSR-a i Varšavskog ugovora, slom režima realsoiijalizma u istočnoevropskim državama – već su bitno uticali na ukupna zbivanja u Evropi, sudbinski su djelovali na zbivanja u Jugoslaviji.

Nemačka, nakon ujedinjenja, u prvi plan otvoreno stavlja svoje nacionalne interese. Ona se već danas ponaša kao evropska supersila, a nevjesto skriva ambicije da sutra postane i svjetska supersila. Njen uticaj u svijetu sve više jača, dok uticaj drugih evropskih velikih sila sve više slabi. Dokle će ići jačanje toga uticaja i kojim putevima će ići, to je za sada velika nepoznanica. Ono, međutim, što je već sada izvjesno jeste da niko u Zapadnoj Evropi raznovrsnom širenju nemačkoga uticaja neće moći efikasno stati na put. Kakve će to imati posledice po ukupnu bezbjednost svijeta ostaje da se vidi. Ako se „po jutru dan poznaje”, onda je Nemačka na primjeru odnosa prema Jugoslaviji pokazala i svijetu i svojim partnerima u Evropskoj zajednici kako će se u buduću ponašati i u drugim krupnim pitanjima – diktiraće pravila po kojima će se morati svi upravljati, a partnerima će ostaviti da biraju ko će pokazati veću poslušnost u sprovođenju tih pravila u život. Kako, npr, žalosno izgledaju neki političari Velike Britanije i Francuske koji se upinju da budu nosioci sprovođenja nemačke politike prema Jugoslaviji, misleći da će time zavarati i svoj narod i ostali svijet da su tobože oni kreatori te politike. U jednom razgovoru sa gospodinom lordom Karingtonom, nakon što je Evropska zajednica po grubom diktatu Nemačke priznala Hrvatsku i Sloveniju, otvoreno sam mu rekao šta mislim i pitao ga zašto je njegova zemlja prihvatila diktat Nemačke, da li vidi da se tim činom ponavlja Minhen i Čehoslovačka i da će oni konačno morati skupo plaćati račune takve politike. Lord Karington mi je tada rekao da je on ratovao sa Nemcima šest godina, da ne bi želio da njegovi unuci opet ratuju sa Nemcima, da je to zasjedanje Evropske zajednice, na kome je i on bio, jedan od najmučnijih događaja u njegovoj političkoj karijeri i da je on taj sastanak napustio prije njegovog završetka.

Nemačka je na primjeru odnosa prema Jugoslaviji pred cijelim svijetom demonstrirala da njena tekuća politika, pored realnih nacionalnih interesa kako ih ona vidi, apsolutno uračunava jaku i neskrivenu dozu revanšizma za poraze u prethodna dva svjetska rata, osobito za poraz u drugom svjetskom ratu. To se neskriveno ispoljava u odnosu prema srpskom narodu. Svako greši ako misli da se revanšizam ograničava samo na neke narode i države. Valjda je prirodno da je revanšizam usmjeren najviše prema glavnim protivnicima. A glavni protivnici koji su porazili Nemačku u II svjetskom ratu, kao što se zna, bili su SSSR, SAD i Velika Britanija. SSSR se raspao, Velika Britanija već sada se povlači pred agresivnim nastupima Nemačke. Kakav će biti ponovni susret Nemačke sutra kao svjetske supersile sa SAD i kakav će ishod toga susreta biti ostaje da se vidi. Možda na taj odgovor neće se toliko dugo čekati koliko to sada izgleda. Naravno, istorija se ne ponavlja, pa se ni društvo ne kreće u formi zatvorenoga kruga, ali se kreće u formi uzlazne ili silazne spirale.

I ranije nam je bilo poznato negativno usmereno djelovanje Zapadne Nemačke na zbivanja u Jugoslaviji. To su njeni diplomatski predstavnici u Beogradu, ambasadori i vojni izaslanici, naročito krajem osamdesetih godina, dosta arogantno ispoljavali. Tako je npr. vojni izaslanik Nemačke u Beogradu znao da u komunikaciji sa svojim kolegama iz zapadnih zemalja upotrebljava i ovakve izraze: „Jugoslavija ne postoji... srpske svinje... najbolji Srbin je mrtav Srbin... ne mogu očima da vidim ni jednog Srbina... JNA je najpokvarenija i najlažovskija vojska svih vremena, ona ima svoje ciljeve, mi znamo šta je u pitanju...”. Ali, prava agresija Nemačke na Jugoslaviju nastupa, kako

sam ranije istakao, kada SAD formalno prepuštaju Jugoslaviju Evropskoj zajednici. Od tada Nemačka nastupa otvoreno na svim frontovima – političkom, ekonomskom i vojnom. Njen cilj je vrlo jasan. Na adekvatan način, a to znači ekonomski, politički i kombinovano, a docnije ako bude trebalo i vojno, ovladati Balkanom i kao prostorom direktne nemačke ekspanzije i izbijanja na Sredozemno more i kao vitalnom strategijskom međukontinentalnom raskrslom. Radi toga neophodno je razbiti Jugoslaviju na male države, pri čemu ne dozvoliti ne samo nikakvu suženu Jugoslaviju, već se ne sme dozvoliti stvaranje jedinstvene srpske države koja bi obuhvatala cio srpski narod sa prostora Jugoslavije, jer bi i takva država na Balkanu bila nepremostiva smetnja njenim globalnim imperijalnim ciljevima. Pored toga, što Jugoslaviju treba razbiti, njene države treba i međusobno tako posvađati da nikakav sporazum među njima ne bude moguć sada i u budućnosti. Zato ih treba gurati u međusobni građanski rat oko budućih granica. U tu svrhu Nemačka forsira da se secesija odvija nasilno, putem rata, a priznavanjem otcjepljenih država prije nego su razrešena bitna politička pitanja i sporovi, čije administrativne granice su u svakom pogledu pod znakom pitanja, samo daje dodatne injekcije za ratnu opciju. Ona prvo forsira Sloveniju i Hrvatsku preko svojih ljudi u vrhovima vlasti ovih republika, od kojih su neki klasični agenti nemačke obaveštajne službe, upravlja cjelokupnom njihovom politikom. Politički kurs nezavisne unitarne bosanskohercegovačke države, koji je doveo do građanskog rata u Bosni i Hercegovini, Alija Izetbegović počinje čvrsto i samouvereno sprovođiti tek nakon posete Bonu u jesen 1991. godine i zadaće koju je u tom pogledu dobio od gospodina Genšera. Na istoj liniji je i stav Nemačke (kraj 1992. godine i početak 1993. godine) da se međunarodno prizna Makedonija uprkos energičnom protivljenju Grčke, koja je kao i Nemačka članica Evropske zajednice i članica NATO pakta. Očigledno je da je Nemačkoj stalo da neutrališe eventualnu osovinu Jugoslavija, odnosno Srbija – Grčka, jer to bi bila velika prepreka realizaciji nemačkih planova prema Balkanu.

Nemci dobro znaju našu istoriju. Znali su slabe i jake tačke jugoslovenske ideje, odnosno jugoslovenske države. Znali su koju ulogu igraju religije, tradicije i osobito međunacionalni odnosi. Zato su uspješno birali slabe tačke u koje su udarali klinove razdora. Jedan nemački obaveštajac, radeći duže vreme u Jugoslaviji i pripremajući teren za ono što se zbilo i još se zbiva na njenom tlu, imao je, među različitim pitanjima koja su tražila odgovore, i jedno ovakvo: „Nije jasno zašto su se jugoslovenski komunisti, koji su u II svjetskom ratu pobijedili sa jugoslovenskom idejom, odrekli te ideje za račun nacionalnih ideologija”.

Radi ostvarenja postavljenog cilja služe se svim sredstvima. Pri tome se i ne trude mnogo da to sakriju. U sklopu takvog ponašanja za vrijeme rata u Hrvatskoj, nakon što sam ja u javnom istupanju otvoreno optužio Nemačku kao nosioca razbijanja Jugoslavije putem građanskog rata, mene je gospodin Genšer pozvao na telefon da sa mnom razgovara. Ja sam odbio taj razgovor.

Naše ocjene o ulozi Nemačke u zbivanjima u Jugoslaviji, zasnovane na tada aktuelnim podacima sa kojima smo raspolagali, iznosio sam gospodinu lordu Karingtonu i osobito potpunije gospodinu Vensu, i molio ih da, osloncem na zemlje iz kojih dolaze, izvrše uticaj na Nemačku. Tako jednom prilikom, dok je bio u pripremi tzv. Vensov plan, gospodin Vens mi je rekao da iz Beograda ide u Zagreb na razgovore sa Tuđmanom, a potom u Bon na razgovor sa Genšerom. Ja sam na to primjetio da bi bilo bolje da prvo ide u Bon kod gospodina Genšera, a da u Zagreb čak i ne mora ići, jer će Zagreb uraditi doslovno ono što Genšer naloži.

I u najnovije vrijeme zahvaljujući podršci koju je Nemačka imala, u Bušovoj administraciji, pripremi javnog mnjenja preko medijskog rata koji se beskrupulozno vodi protiv Jugoslavije, a posebno protiv Srbije i srpskog naroda van Srbije, vješto je napravljen i sinhronizovano se izvodi kombinovani manevar udara na SRJ radi konačnog postizanja nemačkog cilja. Spoljnja klješta toga udara sadrže sva do sada poznata sredstva doktrine niskog intenziteta – od medijskog rata koji propagandno priprema i podržava sve druge aktivnosti i koji žrtvu agresije optužuje kao agresora, preko političkih ucjena i pritisaka uključujući i postavljanje direktnih zahtjeva koju vlast narod mora da bira, obavještajnih i subverzivnih aktivnosti, ekonomskih, kulturnih, sportskih i svih drugih sankcija, do prijetnje vojnom silom i postepenom eskalacijom njene upotrebe. Unutrašnja klješta

toga udara su takođe veoma raznovrsna, ali im je osnovna karakteristika da najveće rezultate traže na bazi unutrašnjeg razdora počevši od najširih makro-cjelina, pa do grupa i pojedinaca. Sve su iskoristili da jugoslovenske narode okrenu jedne protiv drugih: religije jedne protiv drugih, ideološki revanšizam, ušli su i u pojedine državne institucije, političke partije itd. Naravno, stanje u našoj zemlji im je to omogućilo. Ali su zato oni to znalački i maksimalno iskoristili. Zato smješno djeluju oni analitičari ili političari koji govore „o greškama međunarodne zajednice prema Jugoslaviji”. Tu je situacija potpuno čista. Postoji nekoliko kategorija zemalja. Glavni kreatori politike tačno znaju da je razbijanje Jugoslavije putem građanskog rata najefikasniji, a možda i jedini put postizanja njihovih vlastitih ciljeva. Zato nema ni govora o neakvim greškama, već je riječ o dobro smišljenoj, pripremljenoj i izvedenoj namjeri. Ima zemalja koje sve to dobro znaju i vide ali se ne suprotstavljaju toj politici, ili ne naročito snažno, zbog sopstvenih interesa pa i straha da ne bi i sami došli pod neku vrstu udara „novog svjetskog poretka”. Ima, svakako, zemalja kojima sigurno nisu prave i potpune informacije dostupne, pa su im i stavovi nedovoljno određeni. Ali, nema nikakve sumnje, da kod ogromne većine zemalja, bez obzira na stepen dostupnosti tačnih i potpunih informacija i efekte medijskoga rata, vlada osjećanje da se nad jednom malom zemljom vrši skoro nezapamćeno nasilje, diktat, pa i neskriveni bijes, kako se taj mali usuđuje suprotstaviti volji svemoćnih sadašnjih gospodara svijeta.

Promjene u SSSR-u i istočnoevropskim zemljama, uzroci koji su do njih doveli kao i načini na koje su izvršene, zaslužuju posebnu pažnju, jer su direktno i indirektno vrlo bitno uticale i na razvoj događaja u Jugoslaviji. Temeljita i potpuna analiza uzroka sloma SSSR-a, njegovog sistema i države, nisu i ne mogu biti predmet ovoga rada. Ja ću se, zato, ograničiti da ukažem samo na neke očigledne i manje više neosporne činjenice i to uglavnom u mjeri koja zahtjeva razumjevanje njihovoga uticaja na zbivanja u Jugoslaviji.

Uzroci sloma sistema realsocijalizma, raspada Varšavskoga ugovora i raspada SSSR-a kao države, primarno leže u krupnim promašajima, kako sistema realsocijalizma, tako i u međudržavnim odnosima zasnovanim na lagerskim principima. Unutrašnje snage u Sovjetskom Savezu koje su uvidale te slabosti očigledno nisu našle prava rješenja kako promašaje otkloniti, pa, ako treba, i cio sistem promijeniti, ali Sovjetski Savez kao državu sačuvati. Put kojim je išao Gorbačov doveo je do raspada i sistema, i SSSR-a kao države. Bilo je vidljivo, već nakon prve godine vlasti Gorbačova, da on nema jasan, a pogotovo ne operacionalizovan koncept reformi. Lutao je i veoma se povodio za laskanjima Zapada koji je tjerao vodu na svoju vodenicu. Istovremeno, Zapad je vrlo organizovano i vješto koristio kako stvarne promašaje realsocijalizma, državnog uređenja u SSSR-u i međudržavnih odnosa unutar Varšavskog ugovora, tako i nesposobnost unutrašnjih snaga, prije spega u SSSR-u, da nađu prava rješenja. Tako je nametao svoja rješenja na razne načine, a najviše preko svojih ljudi, odnosno hvaleći i podstičući one koji formalno i nisu bili njihovi ali su objektivno radili za njihov račun. Taj veliki rat koji se zove hladni rat, Zapad je temeljito i svestrano pripremao i vodio na dugu stazu, a maksimalno intenzivirao u završnim operacijama rušenja, sa težištem na petoj koloni unutar SSSR-a i istočnoevropskih zemalja. Zato proces raspada SSSR-a u početku za mnoge nije bio lako uočljiv. Vješto se kamuflirao u oblandu reformi – Perestrojke. Kamuflaža je bila utoliko jednostavnija i efikasnija što su promjene zaista bile neophodne. Izgledalo je da se procesom reformi rukovodi iz Sovjetskog Saveza od strane državnog rukovodstva, a ne spolja kako je zaista bilo, naročito u završnoj fazi.

Procesi promjena još nisu završeni ali su neki bitni rezultati već stvarnost. Raspao se sistem real-socijalizma, raspao se i Istočni blok simbolizovan u Varšavskom ugovoru, raspala se sovjetska država, nestala je svjetska ravnoteža odnosa snaga. Teško je reći koji će od tih rezultata imati veći značaj za dalji razvoj odnosa u svijetu. Mislim, ipak, da će to biti raspad sovjetske države.

Veliki ruski narod, koji je činio kičmu sovjetske države, za sada je vrlo loše prošao. Mnogo ga je ostalo van ruske države. Ona sama suočena je sa velikim unutrašnjim problemima – od ekonomskih i političkih do sopstvenog teritorijalnog integriteta, jer, poznato je, da se procesi dezintegracije, kada jednom krenu, ne zadržavaju samo na makro-planu, već idu do kraja i do dna

po svim osnovama. Tako zahuktale procese nije moguće lako zadržati, pogotovo to ne mogu učiniti oni isti ljudi i one iste politike koje su te procese poveli baš na makro-planu. Na međunarodnoj areni skoro nikada uloga Rusije nije bila na nižoj tački. Kada se takvo stanje uporedi sa zaista ogromnim potencijalom koga ima ruski narod u svim oblastima društvenoga stvaranja, pre svega veliki broj visokoobrazovanih ljudi, ogromne prirodne ekonomske resurse i velike snage nuklearnog oružja, onda je sasvim izvjesno da će vrlo brzo, možda mnogo brže nego što sada izgleda, ruski narod i ruska država zauzeti svoje mjesto u svjetskoj zajednici koja joj zaista i pripada. Na koji način će se to dogoditi to je danas teško predvideti. No, nema sumnje, da će taj povratak imati značajnoga uticaja na ukupna svjetska kretanja, posebno na kretanja u Evropi i, razumije se, na Balkanu.

Već sam govorio kako je i zašto Nemačka preuzela vodeću ulogu u razbijanju Jugoslavije. Ona je to mogla, u prvom redu, zbog toga što se raspao Sovjetski Savez. Sve dotle dok je postojala mogućnost da se zaustavi raspad SSSR-a, Nemačka je i prema Jugoslaviji nastupala oprezno, a u otvorenu agresiju krenula je kada je bilo posve jasno da se Sovjetski Savez definitivno i nepovratno raspada. Tako je ishod borbe za jugoslovensku državu, odnosno borbe protiv nje, direktno zavisio i od sudbine sovjetske države. Potpuno je izvjesno da bi se mogao odigrati i suprotan tok događaja, naravno u sasvim izmjenjenim uslovima, sa drugačijim dimenzijama i drugačijim sadržajima. Povratak jake ruske države na svjetsku scenu sigurno bi uticao na promjenu stava, prije svih Nemačke, a preko nje i Zapada u cijelini, prema SR Jugoslaviji. To bi bio životni interes i SR Jugoslavije i Rusije.

Pošto je Zapad jugoslovensko političko uređenje tretirao kao komunistički režim, u suštini isto kao i komunistički režim u SSSR-u, to je rušenje režima u Jugoslaviji samo segment jedinstvenog plana rušenja svih „komunističkih režima” u svijetu, a prije svega u Sovjetskom Savezu. Zato je Jugoslavija i po toj osnovi bila izložena istim ili sličnim udarima sa Zapada kakvima je bio izložen i Sovjetski Savez. Ovo naročito dolazi do izražaja od kada politika jugoslovenske nezavisnosti od Istočnoga bloka po Zapad više nema raniji značaj. Sličnost zbivanja u Jugoslaviji i zbivanja u SSSR-u je i u tome što promjenom političkog sistema dolazi istovremeno do raspada država - SSSR-a i SFRJ.

Iz susreta sa predstavnicima Oružanih snaga SSSR-a (prije svega posjeta ministra odbrane SSSR-a maršala Jazova Jugoslaviji i moje dvije posjete SSSR-u) iznićeću i neke značajnije utiske, ne usuđujem se reći ocjene, o ponašanju Oružanih snaga SSSR-a. Rukovodioci Oružanih snaga SSSR-a sa kojima sam ja razgovarao podržavali su politiku Perestrojke, naročito u početku, iako su izražavali rezerve prema nekim konkretnim potezima te politike. Formalno su podržavali i primjenu politike Perestrojke na oružane snage, ali su izražavali najpuniju rezervu, a potom i direktan otpor što se Perestrojka u oružanim snagama SSSR-a izvodi po diktatu Zapada. To se posebno odnosi na način kako se sprovodila politika promjene doktrine – odustajanje od „ofanzivne doktrine” i prelazak na takozvanu „doktrinu samodovoljnosti”. Na konceptijskom i strategijskom nivou to se još i dalo razumjeti, ali na operativnom i taktičkom nivou to je zaista izazivalo formalno podsmjeh, a suštinski nevjericu i duboko neslaganje visokih starešina Sovjetskih oružanih snaga sa takvom politikom. Prilikom posjete Generalštabnoj akademiji SSSR-a, na moja pitanja iz te sfere, često sam dobijao odgovor da bi objašnjenje morao potražiti ne kod njih već kod političara ili, najčešće bi rekli, kod ministarstva inostranih poslova. Direktno su bili protiv politike jednostranog smanjenja i slabljenja oružanih snaga SSSR-a, dok istovremeno oružane snage Zapada, posebno oružane snage SAD-a, jačaju, naročito kvalitativno, uporno ostajući pri politici „strategije takmičenja”. Kako se raspad SSSR-a sve više približavao i postajao opipljiviji i očigledniji, to je zbunjenost sovjetskog vojnog rukovodstva postajala sve veća. No, uprkos tome, ja nisam imao prilike čuti bilo kakav stav neloyalnosti, još manje neposlušnosti, vojnih rukovodioca sa kojima sam se sretao prema zvaničnoj državnoj politici Gorbačova.

Što se tiče odnosa Gorbačova prema zbivanjima u Jugoslaviji i ulozi JNA u tim zbivanjima, ja mogu samo posredno zaključivati. Možda nešto o tome govori podatak da me prilikom moje prve

posjete oružanim snagama SSSR-a u funkciji saveznog sekretara u septembru 1990. godine, Gorbačov nije primio, iako su Jazova, za vreme njegove posjete Jugoslaviji godinu dana ranije, primili predsednik Predsedništva SFRJ i predsednik SIV-a. Obrazloženje je bilo da je zauzet pripremama referata za plenum CK o nacionalnom pitanju u SSSR-u. Bilo je određeno da me umjesto Gorbačova primi Jakovljević. Uzgred, ja sam neke nesporazume oko termina prijema iskoristio da odbijem susret sa Jakovljevićem zato što sam sa podozrenjem gledao na njegovu ulogu u zbivanjima u SSSR-u. Par nedjelja kasnije u Moskvi je boravio Lončar, tadašnji ministar inostranih poslova SFRJ. Njega je Gorbačov primio na razgovor, za njega je imao vremena.

Vrlo značajnu ulogu u zbivanjima u Jugoslaviji imao je i ima Vatikan. Uticaj Vatikana je veoma raznolik, dobro organizovan, strpljivo pripreman na dugu stazu i efikasno izvođen, potpuno sinhronizovano sa svim ostalim spoljnim i unutrašnjim faktorima razbijanja Jugoslavije. U religioznoj sferi vješto su razvijane i stalno aktuelnim događajima podgrejavane teze o superiornosti rimokatoličke religije nad pravoslavnom i nemogućnosti koegzistiranja te dvije religije u jednoj državi zbog toga što katolička pripada razvijenoj civilizaciji, a pravoslavna divljačkom istoku. Sa omladinom se radilo naročito intenzivno. U Jugoslaviji je poznata jedna direktiva Vatikana upućena katoličkom sveštenstvu da sa omladinom treba dobro raditi do njene 17. godine starosti, a posle se može prepustiti bilo kome. To su zaista dosljedno sprovodili u život.

Katolička crkva je bez ikakvih, čak i formalnih, ustezanja direktno angažovana u svim političkim aktivnostima, naročito predizbornim. Ovo posebno vrijedi za Hrvatsku.

Sve svoje aktivnosti na tlu bivše Jugoslavije Vatikan je i finansijski podržavao. Naročito je njegov doprinos veliki u obezbeđenju sredstava za naoružavanje hrvatske vojske od prvih dana njenog stvaranja.

U Turskoj i Austriji pojavili su se stari imperijalni prohtjevi prema jugoslovenskim prostorima kojima su nekada gospodarili, pa su i njihova angažovanja u jugoslovenskim događajima bila u skladu sa tim. Austrija je ipak djelovala više kao isturena ruka Nemačke, posebno u prvoj fazi kada se Nemačka držala u pozadini scene. U sadašnjim uslovima Austrija i ne može biti ništa drugo nego pion u nemačkim rukama, pa stoga i na jugoslovenskom prostoru može samo u tom svojstvu djelovati, bez obzira na njene ambicije.

Italija je često mjenjala svoj stav prema Jugoslaviji. Uglavnom je nastojala da slijedi zvaničnu politiku SAD. Interesi Italije u odnosu na Jugoslaviju su raznovrsni i protivurječni. Italija ima pretenzija na djelove jugoslovenske teritorije, ali ona takođe zna da njene pretenzije na Balkanu u konkurenciji sa Nemačkom nemaju nikakvih izgleda na uspjeh. Jasno je takođe da ne može biti dugoročni strateški interes Italije da Nemačka na širokom prostoru iziđe na Sredozemno more. Pored toga, procesi dezintegracije u susjednoj Jugoslaviji ne mogu ostati bez uticaja na iste procese koji latentno postoje u Italiji. Sve je to uticalo da stavovi Italije prema Jugoslaviji do sada nisu bili ekstremni.

Odnos Albanije prema Jugoslaviji opredeljen je neskrivenim ciljem da dijelove jugoslovenske teritorije sa većinskim albanskim stanovništvom pripoji sebi. To se jednako odnosi na zapadnu Makedoniju kao i na Kosovo i Metohiju. Način na koji se to hoće postići ima nekoliko opcija i primjenjuje se ona za koju se ocijeni da je najprikladnija unutrašnjem stanju u Jugoslaviji i međunarodnom okruženju u datom vremenu.

Mađarska je igrala dvoličnu ulogu. Javno, uglavnom, podržavala je jedinstvo Jugoslavije, a stvarno podržavala politiku razbijanja Jugoslavije uključujući i ilegalno naoružavanje vojski secesionističkih republika Hrvatske i Slovenije.

Rumunija je stalno održavala korektne odnose.

Bugarska je imala promjenljive stavove na koji su, pored drugih faktora, uvijek bitno uticali odnos i pretenzije prema Makedoniji.

Stav Grčke prema Jugoslaviji zaslužuje posebnu pažnju. Taj stav je dosledan odraz istorijskog saznanja da su sudbina Grčke i Jugoslavije usko povezane. Svi pretendenti na vladanje Balkanom, bilo sa Istoka ili sa Zapada, uvijek su na isti ili sličan način ugrožavali nezavisnost Grčke i Jugoslavije, posebno Srbije u okviru Jugoslavije. Zato su, Grčka i Srbija, odnosno Jugoslavija, uvijek bili u savezničkim, a nikada u neprijateljskim odnosima. Tako je, u stvari, i sada, bez obzira na nove uslove i nova formalna savezništva. Nemačke pretenzije vladanja Balkanom, koja se pri tome koristi raznim saveznicima sa takođe aspiracijama prema Balkanu, ili njegovim pojedinim dijelovima, jednako ugrožavaju Grčku i njene državne i nacionalne interese, kao što ugrožavaju Jugoslaviju, posebno Srbiju. Zato je stav Grčke prema Jugoslaviji, odnosno Srbiji, uvijek bio krajnje korektan i prijateljski.

Prema procjenama Štaba Vrhovne komande krajem 1989. godine, upravljanje zbivanjima u Jugoslaviji dominantno preuzima strani faktor. Puno dvije godine prije toga, Štab Vrhovne komande ukazivao je da se to vrijeme velikom brzinom približava. Dokazivali smo da je, ako se ne krene drugim putem koji smo predlagali, o čemu ću docnije detaljnije govoriti, raspad Jugoslavije neminovan, kao i to da taj raspad, u ovakvim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima, može biti samo putem krvavoga građanskoga rata, čije dimenzije i posljedice niko nije u stanju predvidjeti. Nas su razbijači Jugoslavije učtkivali tvrdnjama da mi plašeci narod građanskim ratom, zapravo hoćemo da uvedemo vojnu diktaturu. Na žalost, ni mnogi drugi, koji nisu bili svijesni razbijači Jugoslavije, nisu suviše ozbiljno uzimali ta upozorenja. Čak smo počeli bivati i dosadni za mnogu finu gospodu, plašeci i tobože uznemirujući narod bez razloga prijetnjom građanskim ratom. Uprkos tome, mi smo, ipak, uporno i bez prekida upozoravali na opasnost, koju samo politički i vojni sljepci nisu videli, i predlagali vrlo konkretne mjere kako tome stati na put. Kompletnu, bitnu argumentaciju o tome iznijecu u narednom poglavlju. Ovdje samo hoću da ukažem, u okviru izlaganja o uticaju stranog faktora na zbivanja u Jugoslaviji, u koje vreme je Štab Vrhovne komande ocijenio da strani faktor objektivno preuzima odlučujuću ulogu u upravljanju jugoslovenskom krizom. I danas, sa ove distance, ova ocjena nije dovedena u pitanje.

To je, dakle, bilo znatno ranije nego što su pojedine međunarodne institucije i formalno, uz legalnu saglasnost, pa i poziv odgovarajućih jugoslovenskih institucija, preuzele poslove razrešenja, tačnije reći pravog „zamršenja” jugoslovenskog čvora. Želim podvući da je vojno rukovodstvo uvijek stajalo na stanovištu da se ne smije prihvatiti nikakvo legalno posredovanje, odnosno miješanje međunarodnih institucija u unutrašnje stvari naše zemlje. Na žalost, taj naš stav nije prihvaćen niti na proširenoj sjednici Predsjedništva SFRJ, na kojoj su učestvovali i, predsjednici republika, odnosno predsjednici predsjedništava republika kao i jedan broj funkcionera i federacije, niti na sjednici SIV-a, na kojima je ta tema bila na dnevnom redu.

Hronologiju aktivnosti međunarodnih institucija - Evropske zajednice, Konferencije o Jugoslaviji, - Ujedinjenih nacija i njihovih grupnih ili pojedinačnih predstavnika – i njihov efekat na zbivanja u Jugoslaviji neću iznositi, jer je to uglavnom poznato. Iznijecu, prije svega, aktivnosti vojske i njenih predstavnika u tim zbivanjima kao i moju ocijenu angažovanja međunarodnih institucija u Jugoslaviji sa stanovišta koristi, odnosno štete po Jugoslaviju i njene narode.

Odnos predstavnika Evropske zajednice prema vojsci imao je nekoliko faza. Prvu fazu čine aktivnosti na dovođenju Mesića na dužnost predsednika Predsedništva SFRJ sa ciljem da se, pored ostalog, ostvari i takva kontrola nad vojskom koja će onemogućiti bilo kakvu upotrebu vojske za račun srpskih interesa, ili neku samostalnu ulogu vojske. U toj fazi predstavnici Evropske zajednice, koji su boravili u Jugoslaviji po raznim osnovama, nisu ni pokušavali da uključe predstavnike JNA u bilo kakve razgovore. Ta faza, međutim, brzo je završena, jer su se oni kao i Mesić, na vrlo drastičan način, uvjerali da ne mogu ostvariti nikav uticaj na vojsku. To nije bilo moguće iz dva razloga. Mesić nije mogao ostvariti nikakav lični uticaj kao predsjednik Predsjedništva, između

ostaloga i zbog toga, jer se već dovoljno javno kompromitovao kao razbijač Jugoslavije. Svi njegovi pokušaji na tom planu su ispadali čak i smiješni. Poznato je njegovo izdavanje naredbi vojsci preko sredstava javnog informisanja koje smo mi u Štabu Vrhovne komande jednostavno ignorisali, odnoseći se prema njima kao da i ne postoje. Sa stanovišta Ustava, Zakona o narodnoj odbrani i Pravilnika o radu Predsedništva SFRJ, te naredbe vojsci koje je Mesić sam izdavao zapravo nisu ni bile naredbe. Mesić u Predsedništvu nije mogao donijeti nikakvu odluku koju je želeo, jer je u to vrijeme odnos snaga bio četiri prema četiri. Iz takvog odnosa snaga, Predsedništvo, na žalost, nije moglo donijeti ni druge odluke koje je Štab Vrhovne komande predlagao, a koje su bile u korist odbrane Jugoslavije.

Druga faza odnosa Evropske zajednice prema JNA sastoji se u njihovome pokušaju da ostvare kontrolu i komandovanje Vojskom preko SIV-a, tačnije preko Ante Markovića. To su oni pokušali ostvariti uz zdušnu podršku Ante Markovića i njegovih pristalica u SIV-u. Mi smo na sjednicama SIV-a, kao i u svim drugim prilikama, te pokušaje odbili i to na takav način da stav Vojske o tome pitanju nije ostavljao nikakve nade da se može bilo šta postići. Ovo je nama bilo utoliko lakše učiniti što je taj njihov pokušaj bio potpuno neustavan. I u ovoj fazi, predstavnici Evropske zajednice nisu imali nikakve direktne kontakte sa JNA.

Treća faza je nastupila kada su Predsedništvo SFRJ napustili Mesić, Drnovšek, Tupurkovski i Bogićević. Tada su predstavnici Evropske zajednice odlučili da sa vojskom direktno komuniciraju, zato što nisu željeli da priznaju, kako su oni zvali, „krnje ili srpsko Predsjedništvo”. Tako je nastupilo vrijeme kada je Zapad gurao JNA na samostalno djelovanje, dok nas je prije toga optuživao za samostalno djelovanje i neposlušnost prema civilnim vlastima. Stav Štaba Vrhovne komande neprekidno je bio isti. Niti smo ranije djelovali samostalno kada su nas za to optuživali, niti smo htjeli prihvatiti samostalnu ulogu kada su nas na to gurali. Razlozi za takav naš stav proizlazili su iz naših procijena i dubokih uvjerenja da je to jedino ispravno stanovište o prvom fundamentalnom pitanju odnosa politike i vojske, odnosno države i vojske, bez obzira na svu komplikovanost i specifičnost jugoslovenske situacije, pa, ako hoćete, još više zbog te specifične, višestrano komplikovane situacije i bez obzira što smo trpjeli protivurječne kritike – jednom, da moramo uzeti sve u svoje ruke, preuzeti vlast, drugi put, od tih istih ili nekih drugih kritičara, svejedno, kako se suviše mješamo u politiku. Što se faktografije događaja tiče nisu bili u pravu ni jedni ni drugi, a što se ocjene ispravnosti postupaka i naših temeljnih opredjeljenja tiče, danas još čvršće nego u to vrijeme, smatram da su bila jedino ispravna i da bi svako drugo ponašanje bilo gore po zemlju, a neuporedivo gore, po vojsku. No, potpuniju obradu odnosa vojske prema državnim institucijama i posebno prema Predsedništvu SFRJ kao vrhovnom komandantu – probleme, dileme, alternative i rješenja – izložiću u drugom dijelu ovoga rada, jer to je svakako jedno od centralnih pitanja od koga zavisi istorijska ocjena o ulozi oružanih snaga, posebno JNA, i njenoga rukovodstva u jugoslovenskoj krizi. Ovdje se samo dotičem ovoga pitanja u mjeri potrebnoj da se razumiju uslovi u kojima se JNA angažovala u komuniciranju sa pojedinim institucijama i pojedincima iz Evropske zajednice i Ujedinjenih nacija.

Po odobrenju Predsjedništva SFRJ – dijela koji je tada bio u funkciji – Štab Vrhovne komande je prihvatio direktno komuniciranje najpre sa predstavnicima Evropske zajednice, zatim konferencije o Jugoslaviji i konačno Ujedinjenih nacija. U procesu rada i po predlozima Štaba Vrhovne komande, Predsjedništvo SFRJ je utvrdilo sljedeće bitne okvire i principe toga komuniciranja.

Prvi princip jeste da JNA ne prihvata ulogu samostalnog političkog faktora u razgovorima sa međunarodnim institucijama, već će se ograničiti na ona pitanja vojske koja su po Ustavu SFRJ i Zakonu o narodnoj odbrani u nadležnosti SSNO. O pitanjima koja budu pokretana izvan toga, tražiće stav Predsedništva SFRJ.

Drugi princip jeste da sve odluke o upotrebi ili bilo kojoj ulozi JNA, a koja su u isključivoj nadležnosti Predsedništva SFRJ, samo ih Predsedništvo, može donijeti. U primjeni ovoga principa

karakteristična su dva primjera. Na jednom sastanku sa gospodinom Vensom i njegovim saradnicima u SSNO-u³ jasno sam mu rekao da je izlišno pokušavati sa pritiscima na nas da SSNO preuzme ulogu Predsedništava SFRJ, odnosno Vrhovnog komandanta, pošto mi to zbog naših fundamentalnih opredeljenja nećemo učiniti, da ćemo poštovati odluke Predsedništva SFRJ, bez obzira da li ono radilo u punom ili smanjenom sastavu. Pri tome sam mu rekao, između ostaloga: „Vi se potrudite da privolite i ostale članove Predsedništva SFRJ da učestvuju u njegovom radu, utoliko prije što Vi to vjerovatno možete.” Valja reći da je posle toga u Hagu održana sjednica Predsjedništva SFRJ u punom sastavu (to je valjda i posljednja sjednica Predsjedništva u punom sastavu) i da su na toj sjednici donijete odluke koje smo mi predložili i koje su bile na liniji zaustavljanja rata u Hrvatskoj i okretanja ka mirnim procesima rješenja krize.

Drugi primjer je vezan za razgovore u Ženevi, kada su utvrđivani osnovni principi Vensovog plana. Satankom je rukovodio gospodin Vens uz povremeno učešće gospode lorda Karingtona i Marka Goldinga. Iz Jugoslavije sastanku su prisustvovali Milošević, Tuđman i ja. Početni predlog Goldinga bio je da se u zone pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija ne uključi Kninski region. Ovo je proizlazilo iz njihovoga početnoga opredjeljenja da se snage Ujedinjenih nacija angažuju samo tamo gdje su još sukobi u toku, a oni su ocjenjivali da su JNA i srpska vlast u Kninu obezbjedili mir tako da tamo nema potrebe za snagama Ujedinjenih nacija. Oni, očigledno, u ovoj fazi još nisu sasvim razumjeli složenost problema. Takvom stavu se Tuđman suprotstavio, što su Vens i Golding, ne odmah, već naknadno, uvažili. Tada su Vens i Golding tražili da se utvrde granice zona koje će biti pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija. Tuđman je rekao da te granice najbolje zna JNA, jer da je ona to već sve zaposjela.

Ja sam tom prilikom, a i docnije u daljoj elaboraciji Vensovoga plana, čvrsto stajao i ostao na stanovištu da je utvrđivanje granica stvar politike, a ne vojske, da i u ovom slučaju vojska neće utvrđivati granice, da to moraju učiniti predstavnici hrvatske vlasti sa predstavnicima legalnih vlasti srpskog naroda u Krajini, uz učešće predstavnika Ujedinjenih nacija. Sve dok sam bio na dužnosti saveznog sekretara, svi predstavnici JNA koji su po ma kojoj osnovi učestvovali u razradi Vensovog plana, morali su poštivati te stavove. Taj stav se odnosio i na sve druge moguće slučajeve o utvrđivanju granica, pa i na Prevlaku.

Pošto je oko Prevlake bilo, a vjerovatno će još biti rasprava i raznih špekulacija, baš je ovdje prilika da kažem sve bitne činjenice o tretmanu Prevlake. Dok sam ja bio savezni sekretar za narodnu odbranu, Prevlaka je uvijek tretirana kao dio Bokokotorskog zaliva, a to znači kao dio Crne Gore odnosno Jugoslavije. Iz toga su proizlazili i svi konkretni potezi i to: 1) kada su hrvatska vojska i policija izvršile invaziju dijela Prevlake koji nije bio u okviru garnizona JNA, JNA ih je protjerala i Prevlaku potpuno oslobodila; 2) zbog takvoga našega stava u to vrijeme nije ni moglo biti riječi o traženju „specijalnog statusa” za Prevlaku, pa shodno tome nikada, u mome prisustvu, u Predsjedništvu SFRJ nije odlučeno da se za Prevlaku traži specijalni status. Sve špekulacije koje su lansirane kako sam ja ili neko drugi (valjda se misli na Miloševića) navodno imao zaduženje od Predsjedništva da tražim specijalni status za Prevlaku su, očigledno, naknadno konstruisana neistina kakvih inače ima napretek. Kada bi čak Predsjedništvo tako nešto i zaključilo, ja to ne bih mogao prihvatiti iz razloga odnosa vojske prema političkim pitanjima kakvo je i pitanje međurepubličkih granica; 3) konačno, razgraničenje među republikama nije predmet Vensovog plana.

Kada je već riječ o početnom dokumentu Vensovog plana koji je pripremljen na sastanku o kome je riječ, Vens je predložio da taj dokument potpišemo Milošević, Tuđman i ja. Ja sam tom prilikom stavio opasku da ću potpisati dokumenat prihvatajući samo obaveze JNA koje iz njega proizlaze, jer te obaveze nisu izlazile iz okvira već donijetih odluka Predsjedništva SFRJ o angažovanju JNA u Hrvatskoj. Zatim sam predložio da, pored nas trojice, dokumenat potpišu gospoda Vens i lord Karington. Vens je predlog prihvatio i dokumenat potpisao, a lord Karington nije, jer je prije završetka sastanka napustio Ženevu.

³ Na svim ovim sastancima su vodene stenografske beleške.

Treći princip jeste da će Predsjedništvo SFRJ uvijek, kada za to ima mogućnosti, prethodno zauzimati stavove pred učešće predstavnika JNA u razgovorima sa predstavnicima međunarodnih institucija. Ovo je rijetko praktikovano samo zato što su sastanci sa predstavnicima međunarodnih institucija zakazivani i pripremani sa njihove strane tako da se tek po dolasku na te sastanke znalo tačno šta je predmet sastanka i šta se konkretno traži ili predlaže. Brzo sam shvatio da su tako radili sasvim svjesno. Naime, oni su željeli nametati svoje stavove koje bi unapred pripremali, a nama ne bi ostavljali vrijeme da te stavove proučimo kako valja i u njima vidimo sve moguće zamke kakvih je uvijek bilo. Zbog takvog ponašanja, naročito predstavnika Evropske zajednice, pa i predsedavajućeg konferencije o Jugoslaviji lorda Karingtona, ja sam jednom odbio da se odazovem njegovom pozivu na sastanak, a drugi put sam odbio susret koji mi je htio namjestiti u Hagu sa Tusom i drugim predstavnicima hrvatske strane.

Da bi upotpunio sliku o ulozi lorda Karingtona kao predsedavajućeg konferencije o Jugoslaviji, pored onoga što sam već rekao, citiraću i kratko pismo koje mi je uputio 4. februara 1992. godine, dakle nepunih mjesec dana nakon moga povlačenja sa dužnosti saveznog sekretara.

„Dragi generale,

Bio mi je veoma žao kada sam prošlog mjeseca saznao za Vašu ostavku na dužnost saveznog sekretara za narodnu odbranu zbog zdravstvenih razloga. Iako smo povremeno ispoljavali različita gledišta, po mome mišljenju nema sumnje da smo obadvojica iskreno tragali za mirnim rešenjem pravednim za sve. Ja veoma uvažavam Vaš integritet i profesionalnost. Znam da vam je Sajrus Vens posebno zahvalan za podršku u izradi mirovne operacije, kao i da bez vaše podrške sarajevski dogovor od 2. januara zaista ne bi bio materijalizovan. Mi smo još udaljeni od dolaska snaga Ujedinjenih nacija na teren, ali se ja nadam da će moja poseta regionu 5–7. februara (za vreme koje ću sresti generala Adića) pomoći ubrzanju procesa. Želim Vam dug život i zadovoljstvo u penziji.

Iskreno P. Karington.”

Četvrti princip jeste da se nakon svakoga sastanka podnose izveštaji Predsedništvu SFRJ o rezultatima, eventualnim preuzetim obavezama. Predsjedništvo je zauimalo stavove na bazi tih izveštaja, pa je o tome, kao što je poznato, skoro redovno izdavalo i javna saopštenja. Saopštenja su imala za cilj da inostranim faktorima jasno stave do znanja kako oni, barem što se vojske tiče ne mogu sprečiti Predsedništvo SFRJ da obavlja svoju ustavnu funkciju Vrhovnog komandanta.

Peti princip jeste da, u procesu elaboracije i realizacije Vensovoga mirovnog plana, vojska neće supstituirati ostale državne organe SFRJ, što je, takođe, bila i namjera inostranih pregovarača, već će raditi samo svoj dio posla. Na tome sam ja osobito insistirao i unutar zemlje i prema inostranim pregovaračima, posebno prema Vensu. To je urodilo plodom, jer su Vens i njegov tim konačno prihvatili saradnju sa Državnim komitetom koga je formiralo Predsedništvo SFRJ i na čijem čelu je bio Borisav Jović. Time su oni faktički priznali i Predsedništvo SFRJ.

Koja su osnovna iskustva i pouke iz ukupnog armijskoga i moga ličnog angažovanja sa međunarodnim faktorima u jugoslovenskoj krizi?

Najvažnija pouka jeste da u traženju rješenja međunarodni faktori polaze isključivo od sopstvenih interesa, odnosno, još tačnije, od interesa onih koji dominiraju među njima. U našem slučaju to su Nemačka i SAD u mjeri ispreplitanja njihovih politika na način i iz razloga koje sam prethodno izložio. Samo je to saznanje bilo dovoljno da se uvjerim koliko je armijsko rukovodstvo bilo u pravu kada smo se protivili legalizaciji uplitanja stranoga faktora u našu krizu.

Iz takvog njihovog polaznog stanovišta proizlazili su i konkretni operativni postupci. Oni su uvijek dolazili sa gotovim rješenjima, umjesto da traže, zajedno sa Jugoslovenima, rješenja koja će proizlaziti iz realnog stanja u Jugoslaviji i iz opredeljenja da se traži pravedno, mirno ali i

dugotrajno rješenje koje neće već sutra izazvati sukobe. Pošto su rješenja sa kojima su dolazili skoro uvijek bila u suštini protiv jedinstva Jugoslavije i obavezno protiv interesa srpskog naroda, sa izuzetkom Vensovog plana, to, logično, od strane stvarnih branilaca jedinstva Jugoslavije i interesa srpskog naroda, nisu mogla biti prihvaćena. Sledilo, je potom, nasilno nametanje rješenja koje je neminovno vodilo, pored ostaloga, i u krvavi građanski rat. Potpuno je izvjesno da su donosioci tih odluka dobro znali da one vode u građanski rat. Njima je upravo takav rat trebao da bi, pored postizanja osnovnog cilja o kome sam već govorio, lakše opravdali svoju politiku diktata, da bi, istovremeno, tako utrljali put politici novih diktata. Zaista je cinično što su najgrlatiji u pozivu na kažnjavanje glavnih krivaca za građanski rat u Jugoslaviji upravo oni ljudi i njihove politike koji su zaista pravi uzročnici i aranžeri toga rata. Pored toga, to nisu politički nepismeni ljudi da ne bi tačno znali o čemu se radi, zbog čega je njihova lična odgovornost utoliko veća.

Ja sam se uvijek na svim sastancima sa tim raznim predstavnicima međunarodnih institucija osjećao ponižen, utoliko prije što je veliki broj njih demonstrirao vrlo malo poznavanje stvarnog stanja u Jugoslaviji, ne pokazujući ni želju da ga upotpuni, a istovremeno su se ponašali krajnje arogantno. U tome je posebno prednjačio tadašnji ministar inostranih poslova Holandije Van Der Bruk, koji je u isto vrijeme bio najdosljedniji realizator nemačke politike na tlu Jugoslavije. Čovjek koji se najviše trudio da što dublje i svestranije upozna realno stanje i prodre u suštinu složenosti jugoslovenske krize i koji je, barem dok sam ja bio na dužnosti saveznog sekretara i sa njime radio, pokazivao najveći stepen objektivnosti, jeste gospodin Vens. Potpunijem razumjevanju njegove uloge i moje ocjene te uloge mogu doprinjeti i kratki izvodi iz prepiske koju smo vodili u januaru i februaru 1992. godine nakon moga povlačenja sa dužnosti saveznog sekretara.

U svom pismu od 15. januara 1992. godine, S. Vens između ostalog, piše:

Zadovoljan sam da se prekid neprijateljstava - sada već dvanaesti dan - nastavlja i učvršćuje u skladu sa sarajevskim dogovorom. Dolazak vojne grupe oficira za vezu Ujedinjenih nacija će, uveren sam, biti od stvarne pomoći obema stranama u obezbeđivanju definitivnog prekida neprijateljstava.

Ne treba posebno naglašavati da je Vaša lična uloga u mirovnom procesu bila suštinska. U koliko ovaj tragični konflikt bude doveden do mirnoga razrešenja na dobrobit vaših naroda, a ja se nadam i molim da to bude, Vi ćete imati puno razloga da budete ponosni na Vaše djelovanje. Želim Vam dobro zdravlje i sreću po povlačenju sa dužnosti i radovaću se ponovnom susretu sa Vama kada opet dođem u Beograd.”

Ponovo sam, 14.02.1992. godine, primio pismo od gospodina Vensa,

„Dragi generale Kadrijeviću,

Siguran sam da Vam je poznato da je generalni sekretar upravo odlučio da preporuči Savetu bezbjednosti, ustanovljenje mirovne operacije Ujedinjenih nacija na osnovu koncepta i plana opisanih u Aneksu III njegovog izveštaja Savetu od 11.12.1991. godine. Želim da Vam dam na znanje koliko sam uvažavao Vašu podršku i saradnju kroz nekoliko mjeseci iscrpljujućeg rada koji je rezultirao ovom preporukom.

Iako je pri tom, naravno, ponekad bilo pitanja oko kojih smo imali različita mišljenja, ja sam uvijek imao koristi od naših iskrenih i iscrpnih razgovora. Vjerujem da Vam se zdravlje popravilo i da ste u mogućnosti da se relaksirate nakon odlaska sa odgovorne dužnosti.

S najboljim željama i u očekivanju da Vas uskoro vidim.

Iskreno
S. Vens

Lični izaslanik generalnog sekretara UN⁶⁶

Na to pismo sam odgovorio 17.02.1992.godine. Citiraću izvode iz njega iz kojih će se vidjeti moja ocjena uloge Vensa i moje upozorenje njemu šta se sve može dogoditi u Jugoslaviji.

„Dragi gospodine Vens,

Posebno se radujem odluci generalnog sekretara da preporuči Savjetu bezbjednosti da pošalje Mirovne snage Ujedinjenih nacija u Jugoslaviju. Znam da je Vaša uloga u tome ključna. Vi ste bolje nego mnogi drugi razumjeli svu složenost jugoslovenske situacije. Istovremeno ste uvažili da je mirno i pravedno rješenje jugoslovenske krize u najvećem interesu svih jugovenskih naroda ali i međunarodne zajednice. Raduje me da ste se Vi kao i lord Karington uvjerali da sam ja maksimalno i stalno bio opredjeljen i radio na mirnom demokratskom razrješenju jugoslovenske krize. Moram Vam reći da sam još uvijek veoma zabrinut za konačni ishod, jer su snage u Jugoslaviji koje suprotno žele veoma jake i učiniće sve da Vaš plan ne uspije. Ja te snage vrlo dobro znam. Njih se mora uzeti vrlo ozbiljno da bi ih se onemogućilo...”

Pokazalo se, na žalost, da je moja opreznost bila opravdana i da su snage koje su se opredjelile za razbijanje Jugoslavije radi ostvarenja vlastitih ciljeva, bile jače i na međunarodnoj i na našoj domaćoj sceni od snaga koje su se borile za očuvanje Jugoslavije, odnosno za miran put razrješenja jugoslovenske krize.

Diplomatski predstavnici većine zemalja Evropske Zajednice u Jugoslaviji pod rukovodstvom gospodina Cimermana, stalno su vršile raznovrstan kombinovani pritisak na JNA, angažujući snage spolja i mnoge snage unutar zemlje. Cilj je bio da se JNA potpuno neutrališe, ili maksimalno otupi njena efikasnost. Stalno smo bili obasuti pismenim i usmenim upozorenjima, neprekidnim zahtjevima za prijemom i traženjem objašnjenja šta to Armija radi; upozorenjima kao npr. zašto JNA u borbi upotrebljava avijaciju kada avijaciju nema druga strana (sada su u Bosni i Hercegovini otišli znatno dalje, pa su izdejstvovali zabranu upotrebe avijacije Vojske Republike Srpske, a potom preduzeli i druge vojne mere, uz stalnu pretnju vojnom intervencijom), zašto upotrebljavamo u borbi teško naoružanje, zašto blokiramo luke na Jadranu, dok im u isto vrijeme nije smetalo što su blokirani neki garnizoni JNA u Hrvatskoj itd. Uporno su lansirali laž o neslaganjima u vojnom rukovodstvu. Posebno su se potrudili da osloncem na domaće pomagače i politikante onemoguće mobilizaciju, jer su znali da je to ključ brzog i uspješnog rješenja rata u Hrvatskoj. U početku su pokušavali da u odnosu na JNA igraju ulogu dobronamjernih i objektivnih posmatrača. Kako su sukobi postajali sve veći, to su i njihove maske, objektivnih i neutralnih, sve brže padale.

* * *

Kao što sam već naveo, uticaji međunarodnih faktora na zbivanja u Jugoslaviji bili su vrlo raznovrsni i protivurječni, više negativni nego pozitivni. Djelovali su na dugu stazu – faktički od vremena nastanka prve Jugoslavije – da bi u završnoj fazi razbijanja SFRJ preuzeli dominantnu ulogu, upravljajući jugoslovenskom krizom i namećući svoja rješenja.

Uz sve protivurječne interese stranih faktora u odnosu na Jugoslaviju, i to interese po raznim osnovama, u odlučujućem momentu preovladao je nemački, pa je taj interes, uz podršku Bušove administracije, odigrao presudnu ulogu u razbijanju SFRJ kao države kao i u izboru načina toga razbijanja.

Sprovođenje odluke o razbijanju Jugoslavije bazirano je na četiri osnovne ideje: 1) Osloncem na nacionalne i religiozne protivurječnosti i sukobe iz istorije jugoslovenskih naroda, maksimalno dalje rasplamsati nacionalističke strasti i na toj osnovi okrenuti sve narode Jugoslavije jedne protiv drugih u raznim kombinacijama privremenog savezništva.

Građanskim ratom u Jugoslaviji najlakše se postiže cilj razbijanja jugoslovenske države i ujedno uspješno maskira potreba stavljanja tih „necivilizovanih balkanaca” pod kontrolu čak i putem primjene vojne sile kada se oni prethodno dobro iscrpe u međusobnim borbama; 2) Jugoslavensku državu razbiti metodom „domino teorije”, tj. čim ode jedna republika ona za sobom automatski povlači ostale. Zato u početku treba odabrati onu koja ima najviše uslova da se odcjepi i od nje početi proces razbijanja – a to je Slovenija; 3) Pod vidom borbe protiv komunizma i njegovih ostataka, koristeći pri tome i stvarne promašaje sistema, rasplamsati ideološki revanšizam, pokoriti neposlušne i time, opet, pred svijetom maskirati upotrebu svih sredstava, uključujući i vojna; 4) Maksimalno koristiti svoje ljude u vrhovima vlasti Federacije i republika, počevši od klasičnih agenata kakvih je bilo naročito u Sloveniji, Hrvatskoj i Federaciji, pa do karijerista i prevrtljivaca, tako da se razbijanje Jugoslavije izvodi i po formi kao njena unutrašnja stvar, a ne kao diktat i usmjerenje spolja.

U suštini spoljni faktor djeluje na način da već postojeće krize i sukobe rasplamsava, inicira i nove, a potom se pojavljuje kao spasitelj, sanator situacije. U svim ovim aktivnostima razbijanja SFRJ ispoljen je vrlo visok stepen koordinacije svih snaga koje su u tome učestvovala. Kada se ima u vidu da su te snage imale i imaju veoma protivurječne interese, onda je jasno koliko je, pored vještine vođenja, bio neophodan i autoritet naredbodavca da bi sve snage skladno i u jednom pravcu djelovale.

Nama je u Štabu Vrhovne komande uvijek bilo vrlo jasno s kim imamo posla i ko nam je stvarni neprijatelj. Utoliko prije, što je samo takav neprijatelj mogao u svim domenima – državnim, političkim, vojnim – brzo i kompetentno reagovati na sve naše predloge, odluke i mjere. Takav protivnik, u međunarodnim okolnostima kakve su stvorene mimo moći uticaja SFRJ, da bi mu se uspješno suprotstavili, zahtijevao je nešto sasvim drugo od onoga što je SFRJ predstavljala već dugi niz godina, a naročito u posljednjoj deceniji svoga postojanja. O tome u narednom poglavlju.

GLAVNI PROBLEMI U ZEMLJI I NJIHOV UTICAJ NA RASPAD SFRJ

Težište ovoga dijela rada biće na obradi prevashodno onih društvenih segmenata, stanja, problema i naših specifičnih jugoslovenskih rješenja, na kojima su kreatori politike razbijanja Jugoslavije zasnivali svoju strategiju i taktiku. Sa toga stanovništva posebnu pažnju zaslužuju tri krupna segmenta – sistem socijalističkog samoupravljanja, organizacija države na federalnom nivou i oružane snage. Sva tri segmenta obradiću posebno kao i u interakciji kroz najvažnije događaje u Jugoslaviji poslednjih nekoliko godina.

SISTEM SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA U FUNKCIJI RAZBIJANJA SFRJ

Jugoslavenski sistem socijalističkog samoupravljanja pružao je priliku da on, a preko njega i jugoslovenska država, budu napadnuti po dvije osnove. Prva, po osnovi opštih slabosti i nedostataka socijalizma kao sistema koje je ispoljio u praktičnoj primjeni i u konkurenciji sa razvijenim kapitalizmom, a koje samoupravljanje nije otklonilo i, druga, po osnovni njegovih dodatnih specifičnih krupnih promašaja.

Vrlo je karakteristično da su najveći zagovornici nepromjenljivosti osnovnih principa socijalističkog samoupravljanja bili upravo glavni razbijači jugoslovenske države. Oni su, kao što je poznato, dozvoljavali samo eventualne slabosti u funkcionisanju sistema, a ne i slabosti samoga sistema. Ta filozofija izneta u tzv. „Kritičkoj analizi funkcioniranja sistema socijalističkog samoupravljanja”, a čiji su glavni autori bili Milan Kučan i Josip Vrhovec, bila je okvir ustavnih promjena 1988. godine. Njihovi pravi motivi, odnosno motivi onih koji su upravljali njima, docnije su se otkrili. Nama u vojsci njihovi pravi motivi – razbijanje Jugoslavije – i tada su, pa i prije toga, bili poznati. O tome svjedoči niz krupnih aktivnosti koje smo vodili, polazeći upravo od toga saznanja, a koje, na žalost, nisu dobile pravu podršku, posebno ne u realizaciji čak i onih polovičnih i kompromisnih rješenja, i odluka koje su donošene. No, o tome potpunije i konkretnije u dijelovima u kojima ću obraditi značajnije događaje kroz koje se odvijao proces razbijanja Jugoslavije u njegovoj završnoj fazi.

Osnovni nedostatak socijalizma u ekonomskoj sferi u dosadašnjoj aplikaciji u poređenju sa razvijenim kapitalizmom – znatno niža efikasnost privređivanja - i u jugoslovenskoj verziji samoupravljanja nije uklonjen, bez obzira na sve pokušaje da se to učini. Naprotiv. Glavni uzrok niže efikasnosti - neadekvatna motivaciona rješenja – jugoslovensko samoupravljanje nije riješilo. Nagrada prema radu, čak i da je dosledno sprovedena, nije mogla nadomjestiti druge bitne motivacione elemente, a prije svega svojinske odnose i gubitak posla za nerad. Pored toga, neka specifična jugoslovenska rješenja koja su unosila nered, nerad, komplikovanost odlučivanja, proganjanja tzv. „tehnokrata” i „tehnomenađera” (uglavnom stručno sposobnih ljudi) za račun „samoupravljača” (uglavnom stručno nekompetentnih i nesposobnih ljudi) ukupnu efikasnost privređivanja su još više sputavala i niže spuštala.

Drugi krupan nedostatak realsocijalizma u ekonomskoj sferi - krutost i nesposobnost prilagođavanja realnoj situaciji koja zahtjeva da se vlatite prednosti maksimalno koriste ali i da se brzo spoznate slabosti ili promašaji, energično i u hodu otklanjaju - bila je karakteristika i jugoslovenskog samoupravnog sistema. To svojstvo koje ima kapitalizam, omogućilo mu je da preživi mnoge krize, ratove, revolucije i dođe do stanja visoke ekonomske razvijenosti u pojedinim zemljama. Pomanjkanje toga bitnoga svojstva u zemljama realsocijalizma kao i u jugoslovenskoj

varijanti samoupravljanja, posljedica je i krupnih promašaja u političkom sistemu koji nije omogućio adekvatan razvoj demokratskih odnosa i prakse, što bi stalno tjeralo na odgovarajuće reforme kako društva u cijelini, tako i u ekonomskoj sferi. Spoznaja o potrebi reformi u socijalističkim zemljama sporo se probijala i dobijala legalno pravo građanstva uvijek, rekao bih, korak iza onih mjera i aktivnosti koje je preduzimao kapitalizam prema socijalizmu, a koje su imale za cilj ne reformu socijalizma nego njegovo potpuno rušenje i restauraciju kapitalizma. U ostvarenju toga cilja kapitalistički svijet nastupa postepeno. Najprije govore o podrškama reformama u socijalističkim zemljama – „perestrojci” Gorbačova u SSSR-u, „novom socijalizmu” – Ante Markovića u Jugoslaviji itd., i na tačno doziran način podržavaju te procese, ali svugdje i uvijek bez ikakve stvarne ekonomske podrške, već, naprotiv, na primjer sa tako vješto vođenom politikom otplate dugova da se nikome ne pruži šansa stvarnoga predaha. U završnoj fazi rušenja sistema realsocijalizma, kapitalizam nastupa otvoreno, nazivajući stvari pravim imenom. Ne maskira se više prava namjera da se realne slabosti socijalizma i njegova nesposobnost prilagođavanja iskoriste za njegov definitivni poraz. U svim bivšim socijalističkim zemljama Evrope na čelu sa SSSR-om, došlo je do klasične restauracije kapitalizma i to u velikoj mjeri sa svojstvima i na način prvobitne akumulacije. Za sada je Kina uspjela da se odupre takvom istom pokušaju i nastavlja reforme socijalizma. Šta će iz toga biti ostaje da se vidi.

Nesposobnost prilagođavanja sistema u skladu sa zahtjevima prakse u Jugoslaviji je, zbog nekih specifičnih promašaja u političkoj i u ekonomskoj sferi, bila i više izražena, ili, tačnije rečeno, prilagođavanja su teže izvodljiva nego u nekim drugim socijalističkim zemljama. Ovo naročito zbog nemogućnosti bržeg i efikasnog odlučivanja na nivou zemlje i pogotovo neodgovarajućeg obezbjeđenja izvršenja donjetih odluka. O reformama u Jugoslaviji, njihovim konceptima i sudbinama biće riječi docnije. Za sada bih samo konstatovao da je i ova slabost sistema efikasno korišćena, ne samo za njegovo obaranje, nego, u prvom redu, za razbijanje jugoslovenske države.

Treća krupna slabost realsocijalizma – odnos države prema privredi – u jugoslovenskom sistemu haotičnih pojmova i još haotičnijih praktičkih rješenja o državi, potpuno je došla do izražaja. Pored standardnih promašaja po sadržini i načinu uplitanja države u poslove privrede, poznatih manje više u svim zemljama realsocijalizma, mi smo imali i dodatne i još pogubnije po sudbnu jedinstva jugoslovenske države. Naime, nemoć federalne države, osobito u ekonomskoj sferi, značio je i kraj jedinstvene jugoslovenske privrede. Istovremeno, svemoć republičkih i dugo vremena pokrajinskih država značio je i stvaranje nacionalnih, odnosno republičkih, pa i pokrajinskih ekonomija. Sve je to vrlo efikasno teralo vodu na vodenicu razbijača Jugoslavije, spoljnjih i unutrašnjih, i olakšavalo im posao.

Bez obzira šta će reći nedovoljno upućeni u sva zbivanja u Jugoslaviji, ne mogu, a da baš na ovome mjestu ne kažem da sam ja to sve davno video. To vrlo dobro zna veliki broj armijskoga sastava, znaju članovi posljednjeg i preposljednjeg Predsjedništva, znaju članovi tri posljednje vlade, i osobito znaju pravi i svjesni razbijači Jugoslavije. Često su, naime, baš oni upotrebljavali jedini

44 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

argument koji bi im na kraju rasprava o tim pitanjima preostajao – šta vojska zna o tome i što se mješa u poslove koji nisu njeni. Naravno, oni nisu uvažavali ni notornu istinu da je ekonomska moć po dvije osnove bitan faktor odbrambene sposobnosti Zemlje – po osnovi morala. naroda kao odlučujućeg faktora odbrane koji veoma zavisi od ekonomskih uslova života, kao i po osnovi obima i kvaliteta tehničkoga faktora, koji je, opet, direktno ovisan od ukupne ekonomske snage zemlje i specifičnog nivoa tehnološkog razvoja osobito pojedinih grana privrede.

Dakle, jugoslovenski sistem socijalističkoga samoupravljanja u ekonomskoj sferi sadržao je u sebi i sve bitne promašaje realsocijalističkoga sistema, s tim što ih je svojim nemogućim i komplikovanim konstrukcijama, utopijama i osobito svjesnim podvalama radi razbijanja Jugoslavije, činio još i težim i pogubnijim po jedinstvo zemlje. Ali, pored tih slabosti, sistem socijalističkoga samoupravljanja u jugoslovenskoj verziji, tačnije bi bilo reći, Kardeljevoj verziji, imao je još dvije slabosti samo njemu svojstvene. Autarhičnost privrede, kakvu pamti samo rani

kapitalizam, prvo zasnovana na promašenom poimanju komunalnog sistema, a potom na Ustavu iz 1974. godine i Zakonu o udruženom radu (ZUR), potpuno je zakonito onemogućila stvaranje jedinstvenog jugoslovenskog tržišta, bez kojega nije moguća ni jedinstvena država bilo kakvog tipa. Zato razbijači Jugoslavije ni u jednoj prilici nisu dozvoljavali bilo kakve autonomne i jasne funkcije federalne države u privredi. Svaki pokušaj da se to uradi – od ustavnih promjena 1988. godine do ustavnih amandmana koje je predlagao SIV 1991. godine – bio je dočekan na nož kao “unitaristička ujdurma” i bezočno odbijen. Umjesto da se tu onemogućće razbijači Jugoslavije, pred njima se stalno povlačilo sve pod vidom „mira u kući”. Baš na ovom pitanju mnogi su pokazali svoje pravo lice Glomaznoj nadgradnji - državnoj sa tri ili četiri nivoa (federalnim, republičkim, pokrajinskim, opštinskim), i društvenoj koju manje-više imaju sve privrede, treba dodati i samoupravnu. Izdržavanje toliko velike nadgradnje je mnogo opterećivalo privredu, ali je još veće opterećenje za privredu predstavljalo uplitanje sva tri stuba nadgradnje u upravljanje njome, činilo ga izuzetno komplikovanim, sporim i krajnje neefikasnim.

Bilo je, svakako, i drugih problema u sferi ekonomskog sistema jugoslovenskog samoupravljanja koji su išli na ruku razbijačima Jugoslavije. Veliki broj kapitalnih rješenja u političkoj i ekonomskoj sferi predstavljaju takve promašaje da se zaista, uz najbolju volju, ne bi mogli pripisati samo neznanju ili

45	Veljko	Kadrijević	-	Moje	viđenje	raspada
----	--------	------------	---	------	---------	---------

traženju novih rješenja. Suviše je vidljiva njihova prava namjera – razbijanje Jugoslavije.

46	Veljko	Kadrijević	-	Moje	viđenje	raspada
----	--------	------------	---	------	---------	---------

ORGANIZACIJA DRŽAVE I NJEN UTICAJ NA RASPAD SFRJ

Koliko je državno uređenje u užem smislu riječi u sebi nosilo klicu raspada SFRJ, koliko je i gdje bilo pogodno za uspješne napade neprijatelja Jugoslavije na njen integritet, a koliko je bilo spremno da se efikasno suoči sa opasnostima za svoj opstanak koje su uvijek postojale, pitanja su koja zaslužuju punu pažnju.

Kao što je poznato, mnogi danas u svijetu i Jugoslaviji, za raspad SFRJ okrivljuju tzv. „komunistički sistem”. Izvesno je da su promašaji, osobito sistema tzv. socijalističkog samoupravljanja doprinjeli tom raspadu, o čemu sam prethodno govorio. Potpuna i objektivna ocjena zahtjeva da se sagledaju i svi drugi uzroci i njihove korelacije. Poznato je da začetnici ideje o jedinstvenoj jugoslovenskoj državi nisu bili ni komunisti ni socijalisti, kao što nisu bili ni tvorcii prve jugoslovenske države 1918. godine. Isto tako, prva Jugoslavija nije bila socijalistička država, već monarhija unitarnoga tipa, a ipak se 1941. godine raspala na prvom težem ispitu. Valja objektivno odgovoriti zašto se raspala prva Jugoslavija, da bi se i to saznanje ugradilo u cjelovitu lepezu uzroka sadašnjega raspada SFRJ, odnosno druge Jugoslavije. Kao što razvoj događaja već u toku II svjetskog rata, a zatim različiti putevi kojima se kretala jugoslovenska država poslije II svjetskog rata, pomažu objektivnijem utvrđivanju uzroka sloma i prve Jugoslavije, tako isto vrijedi i obratno, tj. sagledavanjs i razumevanje sloma prve Jugoslavije, doprinosi objektivnijem utvrđivanju uzroka raspada SFRJ. Prilaz koji uključuje sve relevantne faktore, spoljnje i unutrašnje, istoriju, sadašnjost i budućnost, u svim segmentima jugoslovenske složenosti pa i komplikovanosti, pokazuje da odgovori na pitanje uzroka raspada SFRJ nisu tako jednostavni, još manje crno-bijeli. Svakom objektivnom analitičaru je izvjesno da se ti uzroci ne mogu vezivati samo za jedan tip političkog uređenja zemlje, bilo da je riječ o socijalizmu ili kapitalizmu, iz prostog razloga što se jugoslovenska država raspala dva puta i to jednom u kapitalističkom, a drugi put u tzv. samoupravnom socijalističkom uređenju. Očigledno se u utvrđivanju uzroka tih raspada mora ići znatno dublje i kompleksnije.

47 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Ja se neću na ovom mjestu dalje baviti utvrđivanjem uzroka raspada prve Jugoslavije. Tome ima mnogo razloga, a najvažniji jeste što podsećanje na uslove pod kojima je do raspada došlo, jasno odbacuje kao jednostrane i netačne neke teorije o uzrocima raspada druge Jugoslavije, čime se sasvim ispunjava smisao mog ukazivanja na tu činjenicu.

Politika koja je stvorila državu druge Jugoslavije nastala je u II svjetskom ratu i imala u temeljnim opredeljenjima istu i neprekinutu liniju sve do početka 60-ih godina. Ta opredeljenja su se bazirala, što se državnoga uređenja u užem smislu tiče, na nekoliko bitnih postulata među kojima su tri ključna.

Odnos prema nacionalnom pitanju bazirao se na jugoslovenskoj ideji koja u istu ravan stavlja ono što je u nacionalnom pogledu zajedničko većini jugoslovenskih naroda slovenskog porijekla sa onim što je u nacionalnom pogledu specifično svakom narodu posebice. Slobodno, nesmetano i ravnopravno njegovanje i razvijanje onoga što je zajedničko, jugoslovensko, kao i onoga što je posebno, nacionalno, bez favorizovanja jednoga na štetu drugoga. Takva politika se simbolizovala u paroli „bratstvo, jedinstvo, ravnopravnost”. Kao što je poznato, to je bila i osnovna poluga pobjede u oslobodilačkom ratu.

Takvom odnosu prema nacionalnom pitanju i stvarnom stanju međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji, najviše je odgovarao federativni oblik državnog uređenja. Ako se uzmu u obzir i drugi bitni faktori kao što su objektivno jake nacionalističke ideje pogotovo u nekim jugoslovenskim narodima, stepen razvoja demokratske kulture, istorijsko iskustvo sa prvom Jugoslavijom i njenim unitarnim državnim uređenjem, jakim i stalno prisutnim uticajem iz inostranstva motivisanim pretenzijama na djelove Jugoslavije kao i drugim aspiracijama, onda, mislim, da je federativno uređenje jugoslovenske države, ne samo najbolje, već jedino moguće. Polazeći od takvih procjena i uvjerenja, ja sam na 17. sjednici CK SKJ 17.10.1988. godine između ostaloga rekao: „Jugoslavija može postojati samo kao istinska federacija, ili je neće biti. Zato federativnom uređenju ne mogu biti alternative niti unitarno, niti konfederalno uređenje”. Za taj moj stav bio sam dosta kritikovan, uglavnom sa pozicija kako uopšte mogu dovoditi u pitanje postojanje SFRJ pod ma kakvim uslovima. Na žalost, moja ocjena se vrlo brzo, za tri godine nakon toga, pokazala potpuno tačnom. Za takvu ocjenu u to vrijeme nije bila potrebna nikakva posebna sposobnost i vidovitost. Potrebna je bila samo realnost i

48 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

objektivnost u sagledavanju i ocjenjivanju procesa koji su u to vrijeme u Jugoslaviji otišli veoma, veoma daleko.

Sva rješenja do 60-ih godina karakterpsala je jednostavnost i razumljivost za svakoga, što je bio jedan od bitnih uslova efikasnosti države. Ovo je vrlo značajno istaći zato što će docnije jugoslovensko društvo u cijelini, pa i država, postati nešto najkomplikovanije što je svijet do sada upoznao u toj oblasti.

Jugoslovenska država na tim osnovama utemeljena i takvom politikom vođena doživjela je u tom periodu nezapamćeni prosperitet i, adekvatno tome, veliko međunarodno priznanje. Podaci koji govore o razvoju Jugoslavije nakon II svjetskog rata do početka 60-ih godina raznim povodima često su saopštavani, pa nema pogrebe i ovdje ih navoditi. Tri su bitne karakteristike toga stanja. Brz privredni razvoj zemlje kako u apsolutnim pokazateljima, tako i u pokazateljima relativnog upoređenja sa drugim zemljama sličnog stepena razvijenosti; ukupna unutrašnja stabilnost društva, osobito u najosetljivijoj sferi međunacionalnih odnosa; i tako velika afirmacija Jugoslavije na međunarodnoj sceni da ona postaje, od jedne relativno anonimne balkanske zemlje, država sa velikim ugledom u svijetu; postaje jednim od osnivača i temeljnih stubova pokreta nesvrstanih bez obzira u šta se taj pokret sada pretvorio, kao, uostalom, i neki drugi bitni faktori međunarodnih odnosa. Sve je to postignuto i pored grešaka koje su pravljene. Najveći broj grešaka vezan je za krupne promašaje socijalističkog sistema o kojima sam djelimično prethodno govorio. Međutim, za razliku od docnijeg perioda samoupravljanja, kada su jugoslovenska specifična rješenja još više produbljivala krupne promašaje socijalizma, u periodu o kome je riječ, u Jugoslaviji se brže i jednostavnije oslobađalo nekih zabluda i brže su ispravljani promašaji; efikasnije su korišćene neke komparativne prednosti sistema, osobito izrazite za ondašnji nivo ukupne razvijenosti zemlje. Naravno, pri tome je bilo i određenih lutanja i grešaka. Nekih čak iznuđenih pod pritiskom spolja kao što je, na primer, bio pokušaj kolektivizacije sela manje više prinudnim stvaranjem seljačkih radnih zadruga. Uprkos tome, ukupni progres zemlje bio je vrlo brz, dosta dobro izbalansiran za te prilike, pa stoga i stabilan.

Kada je takav sistem političkog, ekonomskog, i državnog uređenja zemlje došao približno do vrha svojih mogućnosti, obezbeđujući relativno visoki stepen razvoja zemlje, i kada je reformama i evolucijom trebalo poći dalje, zadržavajući

49 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

ona temeljna opredeljenja koja su u praksi položila ispit, a odbacujući ona koja nisu, kod nas se dogodilo upravo obratno i to baš u svim ključnim segmentima života zemlje. Umjesto da produžimo i dalje obogaćujemo politiku po nacionalnom pitanju koja je pobjedila u oslobodilačkom ratu i činila osnovu poslijeratnog uspjeha u toj za Jugoslaviju vitalnoj oblasti, odbacuje se jugoslovenska ideja, proglašava unitarističkom ujdurmom, protjeruje iz zvaničnih formulara itd., istovremeno glorifikuju se nacionalne ideologije koje podgrijavaju najekstremniji nacionalizam. *Tim prvim i glavnim promašajem je zapravo potpisana smrtna presudn drugoj Jugoslaviji. Iz toga istorijskog promašaja, sve teče dalje ubrzano negativno kao na filmskoj traci.*

Umjesto federativnog državnog uređenja stvara se do sada u svijetu nepoznati konglomerat koji se samo formalno zvao federacija, a koji može biti svašta samo ne funkcionalni tip države. Umjesto realnog odnosa prema državi i njenim funkcijama, posebno imajući u vidu međunarodno okruženje, razvija se teza o odumiranju države i njenoj zamjeni na svim nivoima sa nekakvim samoupravnim asocijacijama, baš kao da Jugoslavija postoji na nekoj drugoj planeti. Čak je i riječ država bila proskribovana. To je, između ostaloga, rušilo funkcionalnost državnih institucija i povećavalo anarhičnost i bezakonje u čitavom društvu.

Umjesto otklanjanja i u praksi dokazanih slabosti socijalizma, kako u ekonomskoj tako i u političkoj sferi, izmišlja se samoupravljanje kao univerzalni ključ za rješenje svih problema. Čim negdje nešto nije išlo, odgovor je uvijek isti – nije razvijeno samoupravljanje. Time se, naravno, u postojećim svjetskim i osobito jugoslovenskim uslovima, nije moglo baš ništa riješiti. Naprotiv, realni problemi i promašaji – sistemski i tekući – samo su povećavani jer su sva rješenja postala mnogo komplikovanija i nefunkcionalnija. Stvoreni su idealni uslovi za procvat najprije stihije, potom anarhije, bezvlašća, dakle, pravih pretpostavki za raspad društva i države.

Umjesto dalje tehničke i svake druge modernizacije JNA, stvorene su glomazne višemilionske oružane snage od tzv. dvije ravnopravne komponente - JNA i Teritorijalne odbrane - u kojima je Teritorijalna odbrana po broju i veća od JNA, a po rješenjima predstavlja začetak budućih republičkih vojski.

50 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Uzroci tako negativnog zaokreta su mnogostruki, a njihove klice imaju svoju istoriju kako u zbivanjima u prvoj Jugoslaviji, tako isto i zbivanja za vrijeme II svjetskog rata i nakon njega. O tim uzrocima dalo bi se ozbiljno raspravljati, ali i „filozofirati“ kao što to neki danas čine. Umjesto toga, ja ću jednostavno ukazati na dvije istorijske činjenice koje su se zaista dogodile. Prvo, politika od koje se odustalo početkom 60-ih godina pobijedila je u oslobodilačkom ratu tako što je ponovo okupila narode Jugoslavije u jednu državu i obezbjedila takvoj Jugoslaviji najveći apsolutni i relativni progres u njenoj dosadašnjoj istoriji. Dakle, ne radi se o teorijskim pretpostavkama, već o istorijskoj činjenici koja se zbila i koja je trajala više od dvadeset godina, i koju nikakve špekulacije ne mogu osporiti. Drugo, rasprave i borbe koje su početkom 1960-ih godina vođene u jugoslovenskom; političkom rukovodstvu, nakon raznih kolebanja, pa i mjenjanja odluke od strane Tita, konačno su 1962. godine završile pobjedom Kardeljevog koncepta Jugoslavije, odnosno, kao što će se docnije pokazati, koncepta raspada Jugoslavije. Postavlja se pitanje – da li je opredeljenje tada moglo biti i drukčije ili je ono bilo istorijski neminovno. Naravno, da je moglo biti drukčije, iz prostog razloga, jer je i do tada bilo drukčije i bilo vrlo uspješno. U svim prelomnim situacijama u istoriji postoji više mogućnosti, a koja će se od njih pretvoriti u stvarnost umnogome, nekada presudno, zavisi od subjektivnih snaga, pa i od pojedinih ličnosti koje donose odluke. *Tu odluku je doneo Tito.* Ona je svakako najpogrešnija i najpogubnija od svih u životu druge Jugoslavije. Postavlja se pitanje da li se ta odluka docnije, kada se počelo jasnije uviđati kuda vodi taj koncept, mogla korigovati, kada i kako, i tako zaustaviti trend raspada Jugoslavije. Moje uvjerenje jeste da se to moglo učiniti, utoliko uspješnije i lakše, ukoliko bi se to učinilo bliže početku realizacije tog novog koncepta. I obratno, utoliko teže ukoliko je koncept dalje odmakao, pogotovo kada su u okviru formalnog postojanja jugoslovenske federalne države, faktički već bile formirane nacionalne, odnosno republičke države sa svojim nacionalnim, odnosno republičkim ekonomijama i skoro svim drugim atributima samostalnih država, uz sve veće uplitanje stranoga faktora sa svojim interesima, koji se je, zahvaljujući bitno promjenjenim međunarodnim okolnostima, odlučujuće angažovao u razbijanju Jugoslavije. Kako su te mogućnosti zaustavljanja davno započetog raspada Jugoslavije izgledale u poslednjih par godina postojanja SFRJ, podrobnije ću izložiti docnije.

51 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

Proces negativnog zaokreta počeo je, dakle, 1962. godine. Od toga vremena karaktristična su dva perioda u životu Jugoslavije. Prvi, od 1962. do 1974. godine u kome se u svim oblastima života zemlje - političkom, ekonomskom i vojnom – praktično, teorijski i pravno - normativno priprema donošenje novog Ustava SFRJ kojim se ustavno - pravno omogućava i priprema raspad Jugoslavije. Drugi, od 1974. pa do konačnog raspada SFRJ.

Da je Ustav 1974. godine predstavljao ustavno - pravni osnov čija dosljedna primjena neminovno i zakonito vodi zemlju u raspad, to, valjda, sada ne treba nikome dokazivati, jer je to praksa na najbolji mogući način dokazala. Zato ću se ja ovdje ograničiti da ukažem samo na one najkarakterističnije tačke ustavnih rješenja na kojima su spoljnji i unutrašnji neprijatelji Jugoslavije težišno gradili svoju strategiju i taktiku njenoga ubrzanoga razbijanja.

Sa stanovišta cilja koga je imao Ustav 1974. godine – stvaranje ustavno–pravne osnove za razbijanje Jugoslavije – najznačajnije su njegove dvije osnovne karakteristike. Prva, onemogućavanje efikasnog funkcionisanja federalne države; i druga, omogućavanje da se federalna država može razbijati osloncem na savezni ustav, a istovremeno onemogućavanje savezne države da to na ustavan način spriječi. Obe ove karakteristike su maksimalno u praksi iskorišćene.

U funkciji onemogućavanja efikasnog djelovanja savezne države ima vrlo mnogo rješenja u Ustavu 1974. godine. Tačnije rečeno, ona, zapravo, dominiraju, uključujući njegov koncept pa i obim. Ipak, ovdje ću ukazati na ona rješenja koja su iz ove sfere neprijatelji jugoslavije najviše koristili u njenom razbijanju.

Kada se analiziraju nadležnosti Predsedništva SFRJ, način odlučivanja, odnosno zaključivanja, odnosno preporučivanja, izbor članova Predsedništva i njihova verifikacija, odgovornost kolektivna i pojedinačna, onda je potpuno jasno da je jugoslovenska država faktički ostavljena bez šefa države, dakle, bez rukovodstva. Taj nedostatak državnog uređenja pokazao se ključnim. Uviđajući to, mi smo iz JNA, u pripremi ustavnih promjena 1988. godine, a suočeni sa krizom u zemlji koja je već tada skoro potpuno razorila društveno i još više državno tkivo Jugoslavije, upozoravali upravo na tu opasnost, i predlagali ustavne promjene vezane za nadležnosti i funkcionisanje Predsedništva SFRJ. Prvi put smo odbijeni, reklo bi se, sa blagim prijekorom da mi to dobro ne razumijemo. Uviđajući veliki

52 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

značaj toga zbog događaja koji su nailazili i koji su se jasno mogli vidjeti, mi smo i drugi put zvanično predlagali te promjene i to Ustavnoj komisiji i Predsedništvu SFRJ. Ponovo smo odbijeni, ali sada već sa neskrivenom kvalifikacijom našega predloga kao unitarističkog. Kada se takvoj ustavnoj poziciji Predsedništva doda i činjenica da su iz njegovoga poslednjega sastava trojica članova – Drnovšek, Tupurkovski i Mesić – neskriveno obavještavali gospodina Cimermana i druge strance o svemu do čega su dolazili, čak i za vrijeme održavanja; sjednica Predsjedništva SFRJ, onda se može lako ocijeniti kakvoga je šefa imala jugoslovenska država. To su neprijatelji Jugoslavije maksimalno, svestrano i vrlo efikasno koristili.

SIV je, sa stanovišta nadležnosti koju mu je Ustav dao, bio u znatno povoljnijem položaju od Predsedništva SFRJ, iako ni SIV nije imao ona ovlašćenja koja obično imaju vlade u saveznom državama. Zato je SIV bio u poziciji da značajnije utiče na razvoj događaja u zemlji u pozitivnom ili negativnom pravcu. Sva tri SIV-a (Milke Planinc, Branka Mikulića i Ante Markovića), u kojima sam radio bilo kao zamjenik saveznog sekretara ili kao savezni sekretar, uticali su pretežno negativno, naročito ovaj posljednji. Glavni razlozi za takav njihov rad leže prije svega u političkoj orijentaciji, svakako i stručnim kvalitetima većine članova SIV-a, a prije svega predsjednika SIV-a.

Ustavni položaj autonomnih pokrajina bio je najdirektnije u funkciji razbijanja Srbije, naročito na nešto dužu stazu, a time svakako, i Jugoslavije. To su neprijatelji Jugoslavije maksimalno koristili, pa i danas koriste; Do ustavnih promjena u Ustavu Republike Srbije, koje su Republiku ponovo učinile jedinstvenom, ta rješenja su koristili da se stvaranjem etnički čistog (albanskog) Kosova i Metohije obezbjede uslovi za otcjepljenje Kosmeta od Srbije i Jugoslavije. Koji su, pri tome, sve metode i sredstva korišćeni i kakvim je sve teškim nevoljama bio izložen srpski i crnogorski narod na Kosmetu, poznato je. Danas se ponovo koriste ta ista ustavna rješenja iz 1974. godine radi napada na Srbiju i SRJ, tako što se spolja zahtjeva ponovno vraćanje na ta rješenja. Dakle, taj segment Ustava SFRJ iz 1974. godine odigrao je i još dalje igra namjenjenu mu ulogu razbijača Srbije i Jugoslavije.

Sledeća karakteristika Ustava iz 1974. godine jeste masovna protivurječnost pojedinih normi. Npr., govori se o jedinstvenom jugoslovenskom tržištu, a

53 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

savezna država nema u svojoj nadležnosti funkcije koje to mogu obezbjediti. Ili, govori se o jedinstvu oružanih snaga, a republikama i pokrajinama se daju takva ovlaštenja nad teritorijalnom odbranom da faktički potiru to jedinstvo. Tako krupne i brojne protivurječnosti nisu mogle nastati kao posljedica nerazumjevanja materije koja se ustavom uređuje. Očigledno su učinjene radi paralize funkcionisanja države.

U ulozi paralize funkcionisanja savezne države bila su i ona ustavna rješenja po kojima odluke donijete na saveznom nivou sprovode republikanski organi i to bez prava da savezni organi mogu direktno i efikasno intervenirati tamo gdje se te odluke ne sprovode ili gdje se radi suprotno donijetim odlukama, što je bio čest slučaj.

U funkciji druge bitne karakteristike Ustava iz 1974. godine – omogućavanja razbijanja Jugoslavije osloncem na Ustav i istovremeno onemogućavanje da savezna država to na ustavan način i efikasno spriječi – spadaju u one ustavne norme koje regulišu odnose kada nastupe suprotnosti republičkih sa saveznim ustavom. U ovoj bitnoj sferi, koja je zbog prirode jugoslovenskoga društva zahtjevala krajnju jednostavnost, izričitost i preciznost, postoje rješenja koja su veoma komplikovana, protivurječna, sa izuzetno dugačkim procedurama. U kranjoj praktičnoj konsekvenci, republički ustavi imaju primat nad saveznim. Upravo su ovu karakteristiku saveznoga ustava, najprije Slovenija, a potom i Hrvatska, maksimalno iskoristile.

Kako su pabrojana, pa i druga za razbijanje Jugoslavije pogodna, rješenja Ustava 1974. godine i praktično iskorišćena, pokazaću u obradi najznačajnijih zbivanja kroz koje se finalizirao proces razbijanja SFRJ.

54 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

STANJE, PROBLEMI I ULOGA ORUŽANIH SNAGA JUGOSLAVIJE

Oružane snage, njihovo mjesto i uloga zaslužuju posebnu pažnju kako zbog objektivnog značaja koga su imale i imaju, tako isto i zbog raznih špekulacija o njihovoj ulozi. I ovaj segment društvene zbilje Jugoslavije obradiću prvo generalno, a potom konkretno kroz djelovanje Oružanih snaga povezano sa ostalim faktorima društva u krupnim zbivanjima poslednjih godina života SFRJ. Prvo pitanje koje traži što potpuniji odgovor jeste – u kakvom stanju su oružane snage SFRJ dočekale dugo i dobro pripremanu završnu fazu razbijanja SFRJ.

Uloga Oružanih snaga Jugoslavije u Oslobođilačkom ratu poznata je, jer je veoma svestrano obrađena. Zato ću ovdje istaći samo one elemente iz perioda Oslobođilačkog rata koji će pomoći objektivnijem ocjenjivanju uloge Oružanih snaga u savremenim zbivanjima.

Kao što je poznato vojska prve Jugoslavije se raspala istovremeno kada i država. Nema potrebe dokazivati šta je čemu prethodilo po vremenu mjerenom danima, kao što nema potrebe dokazivati da ni vojska prve Jugoslavije nije mogla ni u pozitivnom, niti u negativnom pogledu učiniti mnogo izvan okvira koje je određivalo ukupno stanje države. Iz istorije je poznato da to nije bila u stanju ni jedna vojska u svijetu. naročito ne ako se posmatra nešto duži period.

Stvaranje Narodno-oslobođilačke vojske Jugoslavije, i doktrina njene upotrebe, izrastali su, po mnogo čemu, na originalan način, sa određenim kolebanjima u traženju pravoga puta, ali uvijek, uglavnom, uzlaznom linijom, iznalazeći približno optimalna rješenja koja je diktirala, prije svega, politička i vojna situacija na jugoslovenskom ratištu. Nije se robovalo nikavim klasičnim šemama poznatim u teoriji ratne vještine, bilo da je riječ o klasičnom frontalnom ratovanju, ili o klasičnom partizanskom ratovanju; ili o ustaničkom ratovanju, ili o marksističkoj teoriji tzv. „naoružanog naroda”. Doktrina upotrebe oružanih snaga razvijala se od pretežno partizanskog u prvom dijelu rata, do pretežno kombinovanog oblika oružane borbe u drugom dijelu rata, posebno u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. *Glavni ideolog takve doktrine bio je Tito.*

55 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

Na međunarodnom planu, boreći se protiv nemačkih i drugih okupatora. prirodno smo imali saveznike u antihitlerovskoj koaliciji, koja je pobijedila u II svjetskom ratu. To je, svakako, odlučujuće uticalo i na ishod rata na jugoslovenskom ratištu, bez obzira što je Narodno-oslobodilačka vojska Jugoslavije bila glavna antihitlerovska snaga na jugoslovenskom ratištu. *Traba istaći veliku sposobnost političkog rukovodstva Narodno-oslobodilačkog pokreta, a prije, svega Tita, da uspostavi i održi odnose savezništva na najbolji mogući način.*

Zahvaljujući tim bitnim faktorima – originalnoj doktrini oružane borbe koja je najviše odgovarala situaciji i saveznicima koji su pobijedili glavnog zajedničkog neprijatelja Nemačku – i pored pojedinačnih poraza, nekih značajnih promašaja i izgubljenih pojedinačnih bitki, čega uvijek ima u svakom ratu, osobito ako duže traje, Oslobođilački rat je dobijen na veličanstven način. Nemoguće je sa potpunom tačnošću izmjeriti, ali mislim da je jugoslovenski doprinos pobjedi antinemačke koalicije u II svjetskom ratu bio znatno veći, nego što je direktna pomoć velikih sila te koalicije bila NOVJ.

Razvoj Oružanih snaga Jugoslavije i doktrina njihove upotrebe poslije II svjetskog rata u osnovnim linijama odražavali su opšta kretanja društva i posebno jugoslovenske države, sa određenim stepenom relativne samostalnosti. Zbog toga su i u razvoju Oružanih snaga Jugoslavije poslije II svjetskog rata, kao i u razvoju države, postojala dva perioda. Prvi od kraja rata do sredine 60-ih godina, i drugi od sredine 60-ih godina pa dalje.

U prvom periodu, razvoj oružanih snaga išao je uzlaznom linijom u svim osnovnim elementima borbene gotovosti. Intenzivno se školovao starešinski kadar i to uglavnom osloncem na naše škole; brzo se razvijala sopstvena materijalna baza za tehničko opremanje oružanih snaga; razvijana je naša doktrina upotrebe bazirana na iskustvima Narodno-oslobodilačkog rata, osobito završnih operacija za oslobođenje zemlje, ali i na bazi iskustava drugih armija kao i savremenih dostignuća u razvoju ratne tehnike i vojne misli. Ozbiljniji potres koga su u onom periodu doživjele oružane snage vezan je za pokušaj Staljina da podčini našu zemlju. Udar na oružane snage ispoljen je kroz dva vida. Prvi, do Rezolucije Informbiroa 1948. godine, pritiskom da potpuno prihvatimo sovjetsku vojnu doktrinu kao i sva druga rješenja vojske koja iz toga proizilaze. Drugi, nakon

56 Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada

izlaska Rezolucije IB, pokušaj da se masovno vrbuju i na druge načine utiče da oficiri izdaju svoju zemlju i podrže Staljina i njegovu politiku. Oba ova udara oružane snage su uspješno odbile, istina, sa dosta ožiljaka koji su ostavili posljedice, No, uprkos tome, ispoljena sposobnost i spremnost oružanih snaga da se odupru agresiji na našu zemlju, uz druge okolnosti, odigrali su bitnu ulogu u odvratanju agresije.

Najvažnija generalna karakteristika razvoja oružanih snaga Jugoslavije u periodu od polovine 60-ih godina pa do početka konačnoga raspada SFRJ, jeste *sukob dveju linija* – jedne koju je zastupala većina armijskih starešina i koja je htijela da Oružane snage Jugoslavije budu jedinstvena vojska jugoslovenske države, da se modernizuju u svakom pogledu u skladu sa opštim kretanjima u svijetu i našim realnim mogućnostima, i druge, koja je dolazila iz društva i čiji su glavni nosioci bili Kardelj, i Bakarić sa ponekim pripadnicima iz armijske sredine, čiji je osnovni motiv bio da se proces razgradnje federalne države prenese potpuno i na vojsku. Tito, koji je, kao vođa SKJ i šef države, taj koncept razgradnje federalne države već prihvatio, u slučaju oružanih snaga se kolebao, varirao između te dvije linije, jednom podržavajući više jednu, drugi put drugu. Kako je, međutim, vrijeme više odmicalo i Tito se sve više priklanjao Kardeljevoj koncepciji ustrojstva oružanih snaga i doktrini njihove upotrebe.

Teorijsku osnovu Kardeljeve koncepcije činila je kvazi teorija o naoružanom narodu. Osnovna poruka te teorije u Kardeljevom izdanju je bila da samoupravnom socijalističkom društvu ne odgovara tip vojske kao što je JNA, da je to prevaziđen ostatak stajaćih profesionalnih vojski, ostatak birokratskog centralističkog državnog uređenja i da nju treba zamijeniti naoružanim narodom. Kako to konkretno i praktično izvesti nije bilo baš sasvim jasno. Ali, za nosioce te koncepcije, to nije bilo ni važno. Jedino što je bilo važno jeste da se razbije JNA iz istih onih razloga iz kojih je razbijana i federalna jugoslovenska država. Pristalice te koncepcije u armijskim redovima bili su uglavnom vojnički neadekvatno obrazovani ljudi, koji su, u takvoj politici vidjeli mogućnost uspona svoje karijere. Interesantno je, ali ni malo čudno da se danas neki od bivših armijskih kadrova koji su se zdušno zalagali za Kardeljev koncept naoružanog naroda, sada opet zdušno zalažu za profesionalnu vojsku. Uzgred, nama ni tada, ni danas, ni sutra nije odgovarao i neće odgovarati niti Kardeljev koncept naoružanog naroda, niti samo profesionalna vojska. Nama je uvijek trebala i ubuduće će trebati vojska sposobna

57 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

da vodi kombinovani oblik oružane borbe, a to znači visoko profesionalno obučena i uvježbana, sa manjim profesionalnim dijelom aktivnih starešina i vojnika, ali i sa dobro obučenim i uvježbanim rezervnim sastavom armije, koja će biti sposobna da vodi i najmoderniji rat na frontu, ali da efikasno može voditi i partizanski rat u pozadini neprnjatelj. Dobar dio Kardeljeve koncepcije o vojsci ušao je u Ustav iz 1974. godine i u odgovarajuće zakone o odbrani i oružanim snagama, kao i u armijsku praksu sa pogubnim posledicama za sudbinu oružanih snaga, uostalom kao i po sudbinu zemlje u cijelini.

Evo nekoliko najznačajnijih segmenata te koncepcije sadržanih u Ustavu 1974. godine.

Na prvom mjestu to je generalna teza o tzv. područjavanju odbrane, prema kojoj poslove odbrane treba da vode ne neka stručna tijela, još manje vojska, već cijelo društvo. U praksi to je značilo uvođenje samoupravne anarhije i u poslove odbrane u cijelini, a i u čisto vojno stručne poslove.

Stvaranje dviju ravnopravnih komponenti sružanih snaga - JNA i Teritorijalne odbrane – značilo je da se na najautoritativniji način praktički cijepa jedinstvo oružanih snaga. Teritorijalna odbrana postaje vojska rpubličkih i pokrajinskih država. Posle takve krupne strategijske pobjede koncepta razbijanja oružanih snaga, razbijačima Jugoslavije je ostalo da svoje aktivnosti dalje skoncentrišu na razbijanje same JNA, što oni vrlo organizovano, uporno i dosljedno čine.

Odmah posle takve odluke nailazi i druga o masovnom naoružavanju naroda, pre svega preko naoružavanja Teritorijalne odbrane, ponegdje i davanjem oružja na ruke ili što bliže ljudima zbog navodne potrebe za brzom mobilizacijom. Praktično, to je značilo naoružavanje rpubličkih vojski na način koji će biti najteže kontrolisati od strane JNA. Istovremeno, to je bila priprema republičke vojske za njeno suprotstavljanje eventualnoj intervenciji JNA. Docniji razvoj događaja to je i potvrdio.

Sledeći krupan udar na jedinstvo oružanih snaga, Ustav 1974. godine učinio je u najvažnijem elementu funkcionisanja vojske – komandovanju i rukovođenju. Dao je pravo republikama i pokrajinama da rukovode Teritorijalnom odbranom, a

58 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

štabove Teritorijalne odbrane stavio u dvojnu potčinjenost – pretpostavljenim komandama oružanih snaga i istovremeno rukovodstvima republika, pokrajina i opština. Takvo rješenje predstavlja izvanrednu podlogu za paralisanje komandovanja, pa i više od toga. I to se rješenje u praksi pokazalo kao dobro odabran potez u funkciji razbijanja i slabljenja oružanih snaga u svakom pogledu i posebno kao vješt manevar za nacionalistički orijentisane starešine u oružanim snagama. Iako na ustavu nije zasnovan, u praksi je izvršen još jedan krupan udar na jedinstvo komandovanja oružanim snagama time što su formirani komiteti za opšte-narodnu olbranu i društvenu samozaštitu. Stvarni motivi njihova formiranja su bili da preko njih SKJ preuzme rukovođenje svim poslovima odbrane, uključujući i kontrolu i komandovanje oružanim snagama. Formalno i javno objašnjavanje njihovoga formiranja je bilo nešto sasvim drugo. Zato je došlo do velike pometnje u ovoj sferi, do sukoba nadležnosti sa ostalim institucijama sistema odbrane i zaštite i do daljnjeg komplikovanja, već i onako komplikovanog sistema rukovođenja i komandovanja, pa time i do povećanja stepena njegove nefunkcionalnosti.

Sledeći bitan udar na razvoj oružanih snaga Jugoslavije, Ustav 1974. godine je učinio rješenjima o finansiranju oružanih snaga. Finansiranje JNA je dato u nadležnost federacije, a finansiranje Teritorijalne odbrane u nadležnost republika, pokrajina, opština i radnih organizacija. Tako je u stvari utvrđena materijalna pretpostavka nejedinstva oružanih snaga što se u praksi, na mnogo načina, upravo pokazalo u toj funkciji. Drugi, ne manji udar, ne toliko na jedinstvo oružanih snaga, koliko na stvaranje realno potrebne i objektivno moguće materijalne osnove za modernizaciju oružanih snaga, odnosi se na rješenja o finansiranju JNA. Naime, finansiranje JNA je dato u nadležnost federacije, ali na način da i republike i pokrajine učestvuju dijelom u budžetu federacije. To je republikama i pokrajinama dalo pravo da koncenzusom utvrđuju budžet federacije. To je imalo za posljedicu strahoviti udar na armijski budžet. Taj udar je realizovan na dva načina – prilikom utvrđivanja godišnjeg budžeta stalno je smanjivan procenat učešća u nacionalnom dohotku, tako da je sa 6,10% sveden na 3,9%, a zatim raznim smišljenim, komplikovanim procedurama ostvarivanja budžeta u toku godine i to je smanjivano. Zato je svake godine u toku posljednjih deset godina, armija realno dobijala za oko jednu trećine manje finansijskih sredstava od godišnjih tranši budžetom utvrđenih. To je bilo pogubno, prije svega, po tehničku modernizaciju JNA. Pored toga, česti rebalansi budžeta u toku godine zbog namjerno lošeg predviđanja kretanja

59 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

ekonomskih parametara na kojima se utvrđivao godišnji budžet, doveli su da se skoro preko cijele godine po skupštinama pokrajina, republika i federacije stalno raspravlja o budžetu JNA i te rasprave, vješto antiarmijski usmjeravaju, što nije bilo teško činiti u uslovima ekonomske krize i socijalnih problema u kojima se zemlja nalazila. Nosilac udara na JNA putem budžeta bila je uvijek i otvoreno Slovenija, uz viještu asistenciju Hrvatske. Mi iz JNA pune dvije godine pokušavali smo da izmjenimo takvo stanje, ali nismo uspjeli, jer su Slovenci koristili pravo veta, a drugi nisu bili spremni da to veto na pravi način skinu, kako smo to mi više put predlagali i zahtjevali. Nešto više i konkretnije o tome u dijelu o ustavnim promjenama 1988. godine.

Bilo je mnogo pokušaja pa i rezultata da se u JNA ide na neka krupna rješenja koja nisu eksplicitno zapisana u Ustavu 1974. godine, ali koje je duh ustava, tačnije rečeno duh razgradnje svega federalnoga, pa i vojske, podrazumjeva. U značajnija rješenja te vrste spadaju: organizacija JNA na strategijsko-operativnom nivou uglavnom se poklapala sa administrativnim granicama republika i pokrajina, tako da svaka republika ima „svoju” armiju ili armije, a Crna Gora i pokrajine „svoje” korpuse; komandanti tih armija, odnosno korpusa, uglavnom su bili starešine iz tih republika, odnosno pokrajina; tražilo se da što veći broj starešina JNA službuje u garnizonima svoje republike odnosno pokrajine; da se stalno povećava procenat vojnika na odsluženju vojnoga roka u jsdinicama i ustanovama JNA na teritoriji svoje republike, odnosno pokrajine, Sve te kao i niz drugih mjera iste ili slične prirode, bez obzira na samoupravne oblande u koje su uvijane, imale su vrlo jasan cilj – da definitivno razbiju JNA kao jedinstvenu oružanu silu savezne države i već u njenim okvirima praktično stvore vojske rpubličkih, odnosno pokrajinskih država.

Procesi unutar armijskih redova koje su takva rješenja proizvodili, svestrano podržani razbuktalim nacionalističkim strastima u društvu, posebno nakon trijumfa nacionalističkih ideologija na višestranačkim izborima po djelovima Jugoslavije, predstavljali su veoma povoljan ambijent za jaki prodor nacionalističkih ideologija i među starešinski sastav JNA. Kako smo taj prodor pokušali zaustaviti, iznijeću u okviru obrade i drugih mjera koje smo činili da bi paralisali koncept razbijanja JNA po nacionalnoj osnovi. No, to očigledno nismo sasvim uspjeli. Danas sam potpuno uvjeren da to i nije bilo moguće tada uraditi, jer su svi drugi procesi

60 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

unutar zemlje otišli veoma daleko, a međunarodne okolnosti su odlučujuće bile nepovoljne za jedinstvenu Jugoslaviju.

Ukoliko je proces razgradnje federalne države išao dalje, posljednjih par godina čak vrlo brzim tempom, to je JNA sve više, praktično, *postajala vojska bez svoje države, što je jedinstven slučaj u svijetu*. JNA se našla između potpuno paralisane federalne države u nestajanju i republičkih država u nastajanju, država sa različitim interesima i s potpuno suprotnim konceptima o mogućnosti zajedničke jugoslovenske države, i u okviru toga, zajedničke vojske. Ta činjenica je predstavljala jedan od najvećih i najtežih problema sa kojima je bila suočena JNA i njeno rukovodstvo u završnoj fazi razbijanja Jugoslavije. Takvim se stanjem, u koje je dovedena JNA, vojska bez svoje države, na najbolji način finalizirao koncept razbijanja jedinstvenih oružanih snaga Jugoslavije u funkciji omogućavanja razbijanja jugoslovenske države, ugrađen u Ustav 1974. godine.

To bi bile osiivne karakteristike, bitni sadržaji i rezultati djelovanja koncepta razbijanja jedinstva oružanih snaga Jugoslavije, čiji su temelji i osnovne postavke sadržani u Ustavu iz 1974. godine i odgovarajućim zakonima na njemu zasnovanim. Šta je uradila i postigla linija koja je u isto vrijeme djelovala u oružanim snagama, a koja se zalagala za drugačiji koncept oružanih snaga i doktrinu njihove upotrebe, kao što sam istakao na početku poglavlja o oružanim snagama?

Cilj te linije bio je da se u datim uslovima ublaži negativno razarajuće dejstvo koncepta oružanih snaga sadržanog u Ustavu, djelujući u osnovi na tri načina. Jedan, da se odgovarajućim vojno - stručnim rješenjima doskoči koliko se može i neutrališe pogubno dejstvo ustavnog koncepta oružanih snaga. Drugi, da se maksimalno onemoguće rješenja koja su u duhu toga koncepta ali nisu eksplicitno utvrđena u Ustavu odnosno zakonima. Treće, da se kroz obuku, vaspitanje i cjelokupan drugi rad u JNA maksimalno njeguje i razvija jugoslovenska ideja.

Od praktičnih konkretnih rješenja na toj liniji istakao bih najznačajnija, koja su, ujedno, bila i predmet najžešćih napada razbijača Jugoslavije. Tu na prvom mjestu spada reorganizacija komandovanja i ustrojstva strategijskih i operativno – strategijskih grupacija JNA pa i teritorijalne odbrane. Bitno u tome rješenju je

61 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

bilo, da su umjesto šest armija KoV formirana tri vojišta čija je teritorijalna podjela potpuno zanemarila administrativne granice republika i pokrajina; štabovi teritorijalne odbrane republika i pokrajina u operativnom pogledu su potčinjena komandama vojišta, umjesto vrhovnoj komandi, a štabovi zona teritorijalne odbrane komandama korpusa JNA. Neću ovdje ulaziti u sve druge razloge stratsgijsko-operativne prirode koji su uslovlili takva rješenja, ali je izvjesno da su ta rješenja, bar donekle, narušila već uhodanu kontrolu republika i pokrajina nad njihovom teritorijalnom odbranom i dosta su umanjila već legalizovani njihov uticaj na JNA. Zato su se Slovenci žestoko opirali takvom rješenju i to do mjere da je ono konačno i donijeto bez njihove saglasnosti.

Doista je i sprovedena odluka o rasformiranju teritorijalne odbrane Kosova zato što je ona bila pretežno sastavljena od separatističkih snaga. Nakon njenog rasformiranja, počelo se sa stvaranjem mnogo manje teritorijalne odbrane Kosova i od jugoslovenski orijentisanih ljudi.

Dosta je trsbalo napora dok je prihvaćeno rješenje o rasformiranju komiteta za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu. Time js otklonjena jedna opasnost koja je unosila pometnju u rukovođenju opštenarodnom odbranom i komandovanju oružanim snagama.

Jedna od najznačajnijih mjera paralisanja pogubnog ustaviog koncepta o oružanim snagama bila je *odluka o oduzimanju oružja teritorijalnoj odbrani i njegovo stavljanje pod kontrolu JNA*. Protiv te odluke su mnogi ustali, osobito Slovenci.

Naš rad na očuvanju Jugoslovenske ideje među pripadnicima JNA sve više je gubio bitku sa suprotnim kursom koji je dominirao u društvu i od čije lavine se nije mogla potpuno odbraniti ni JNA, osobito ne u dužem periodu. Baš se na ovome pitanju, možda više nego na nekim drugim, vidjelo kako JNA nema svoju državu u pravom smislu te riječi, koja bi njen jugoslovenski karakter uzela u odbranu od podivljalog nacionalizma. Ostala je sama da se brani da bi sačuvala vlastiti jugoslovenski integritet. Međutim, bilo je potpuno izvjesno da se bez jasno defnnisane nove jugoslovenske države, ta bitka ne može dobiti. I druge potrebe funkcionisanja jugoslovenske vojske zahtjevale su da se vakum, stvoren odsustvom stvarne i funkcionalno sposobne jugoslovenske države, što prije

62 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

otkloni. Na tome je vojno rukovodstvo, izuzetno uporno i često insistiralo. No, to je jedno od pitanja koje ću posebno i sa argumentima obraditi. Ovdje ga spominjem, jer je nepostojanje stvarne jugoslovsnske države, samo po ssbi dovoljno, bsz drugih uticaja, da jugoslovenska ideja u vojsci bude ozbiljno ugrožena.

U vezi sa odbranom jugoslovenske ideje u vojsci dobrim dijelom je uslovljen i naš odnos prema SKJ u JNA. Naime, u JNA, znatno prije nego u mnogim drugim dijelovima društva, bili smo protiv jednopartijskog monopola. Uporedo smo se suprotstavljali spolja usmeravanoj i našim uslovima neprimjerenoj političkoj pluralizaciji. Ukazivali smo da nekritičko preuzimanje tuđih rješenja, odnosno vraćanje na jugoslovenske modele od prije pedeset godina, *nemnnovno vodi u ćorsokak nacionaličkog bezumlja, koje će bezuslovno dovesti do raspada zsmlje i to putem građanskog rata*, jer, svakome ko iole poznaje i uvažava jugoslovensku stvarnost, bilo je jasno da se u Jugoslaviji kod postojeće etničke izmješanosti i ukupnog istorijskog nasljeđa, *granice nacionalnih država teško mogu praviti bez krvi*. Zato smo se zalagali za prethodno ustanovljavanje jasnih pravila „političke igre” kakva postoje i u drugim razvijenim demokratsknm društvima. Osnovanost naših predviđanja praksa je vrlo brzo i na surov način potvrdila. To je bio jedan od razloga našeg odnosa prema SKJ koji je, bez obzira na sve greške koje je činio, u jednom periodu kada je vodio politiku u kojoj je dominirala jugoslovenska ideja, bio uspješan.

Drugi razlog našeg specifičnog odnosa prema SKJ u JNA leži u uvažavanju istorijske istine da su KPJ, odnosno SKJ igrale vrlo značajnu ulogu u gajenju i razvijanju jugoslovenske ideje u jugoslovenskoj vojsci. Sa postepenim nestajanjem jugoslovenske države, potreba za nekim integrirajućim jugoslovenskim faktorom koji bi pomogao očuvanju jugoslovenskog karaktera JNA, utoliko više se osjećala. Naravno, nama je bilo posve jasno da je u novim uslovima koji su neminovno nastajali, uloga SKJ kao faktora koji će pomoći očuvanju jugoslovenskog karaktera JNA, samo privremena i da bi trebala pomoći lakšem prebrođavanju vakuma do stvaranja nove jugoslovenske države od naroda koji je zaista žele kao zajedničku državu. Ta naša očekivanja dala su samo djelimične rezultate. Objektivno manje su u tome pogledu pomogla nego što su po drugim osnovama štetila. Razlozi za to su višestruki.

63 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Kao što je svojevremeni uspjeh u gajenju i razvijanju jugoslovenske ideje bio ključni faktor pobjede u Oslobođilačkom ratu i u izgradnji jedinstva i kohezije oružanih snaga Jugoslavije, tako je sada razbijanje te ideje bio najteži udarac jedinstvu oružanih snaga u cijelini i JNA posebno. Mjere koje smo morali preduzimati da bi spriječili potpuni raspad JNA na nacionalnoj osnovi bile su mnogo teže, složenije, osjetljivije i zahtjevale mnogo više ukupnog angažovanja, nego što su sve druge mjere i aktivnosti direktnog sučeljavanja sa neprijateljem na bojnopolju. U sprovođenju tih mjera uvijek smo na kraju nailazili na jedno surovo praktično pitanje – kako unapred, bez pravih dokaza, izraziti generalno nepovjerenje prema pripadnicima JNA određenih nacionalnosti. Da li iz JNA otpustiti sve stariješine one nacionalnosti čije republičke vlasti vode izrazito secesionističku politiku. Postupci nekih pripadnika JNA su ukazivali da bi takav potez bio opravdan, dok su postupci drugih, i to velikog broja, govorili suprotno. Iskustva Oslobođilačkog rata, pa donekle i I svjetskog rata, pokazala su da je u svim jugoslovenskim narodima bilo onih koji su se borili za Jugoslaviju. Zato i sada smatram da je, po ovom izuzetno bitnom i za borbenu sposobnost JNA delikatnom pitanju, naše generalno opredjeljenje bilo ispravno, te da bi svako drugo rješenje bilo mnogo slabije kako sa moralnog stanovišta, tako i sa stanovišta praktične izvodljivosti u datim uslovnima. To, naravno, ne znači da se pojedini konkretni slučajevi nisu mogli bolje i pravovremenije riješiti. Ali sve to ne bi moglo bitnije promijeniti obim, težinu i vrstu posljedica po borbenu sposobnost oružanih snaga Jugoslavije, izazvanu razvijanjem nacionalizma unutar armijskih redova.

Sumirajući rezultate sukoba dvije linije – Kardeljeve sadržane u Ustavu 1974. godine i linije većine armijskih kadrova – koji je, kao što sam prethodno izložio, počeo od sredine 60-ih godina i trajao sve do raspada SFRJ sa recidivima koji, na određen način, još uvijek traju, mogu se izvući pouzdani zaključci o stanju oružanih snaga Jugoslavije i posebno JNA uoči završnih događaja kroz koje se odigrao proces raspada SFRJ.

Koncepcijski i strategijski posmatrano, *Kardeljev koncept razgradnje je odnio pobjedu nad konceptom jedinstva oružanih snaga*. To se dokazuje činjenicom da su sva bitna opredjeljenja ovog koncepta ušla u Ustav iz 1974. godine i odgovarajuće zakone, te da su, u osnovi, sva realizovana. *Rezultati linije o jedinstvu oružanih snaga, najviše što su postigli jeste da su donekle ublažili*

64 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

posljedice Kardeljevog koncepta razgradnje, ali suštinu koncepta nisu mogle izmjeniti.

Ovdje se logički nameće pitanje – da li bi rezultat borbe ta dva koncepta o odbrani i oružanim snagama i njihovoj doktrini upotrebe bio drugačiji, po koncept o jedinstvu oružanih snaga povoljniji, da su u armijskim redovima bili neki drugi ljudi koji bi taj koncept uspješnije branili. Iako ja, u vrijeme kada se odlučivalo o temeljnim postavkama koncepta – između 1965. i 1974. godine – nisam bio na dužnostima sa kojih se moglo značajnije uticati na odluke toga nivoa, pa prema tome mogu biti manje pristrasan u zaključivanju, sa sigurnošću tvrdim da bi i drugi ljudi isto ili vrlo slično prošli. Za tu tvrdnju postoje i istorijski dokazi. Gošnjak je bio izraziti borac za jedinstvo Jugoslavije i za koncept jedinstvenih oružanih snaga Jugoslavije, pa je upravo zbog toga sklonjen i to vrlo brzo. Nije bilo logično da Tito, koji je još 1962. godine faktički prihvatio Kardeljev koncept razgradnje federalne države, par godina kasnije prihvati drukčiji koncept odbrane i koncept oružanih snaga. Iako je Tito, uviđajući valjda kuda to sve vodi, povremeno pravio i neke izlete u pravcu podrške konceptu jedinstva oružanih snaga, osobito kada bi se sam susretao sa predstavnicima armije, to ipak ništa nije mjenjalo osnovnu liniju koju je i on prihvatio. Zašto je Tito početkom 60-ih godina odustao od koncepta Jugoslavije, pa u okviru toga i koncepta o oružanim snagama, koga je on do tada kreirao i rukovodio njegovom realizacijom, a prihvatio Kardeljev koncept, ovom prilikom se neću upuštati. Ono što ja za temu koju sada obrađujem bitno, jeste *da je Tito taj Kardeljev koncept države, samoupravnog socijalizma i vojske prihvatio i da je to nepobitna istorijska istina, kio i da je to suštinski opredjelilo dalji tok događaja u Jugoslaviji putem ka njenom raspadu.* A kada je o konceptu odbrane i vojske riječ, treba još dodati, da se i ovdje po ko zna koji put pokazalo i dokazalo da *u odnosima političkog i vojnog faktora uvijek primat ima politički faktor.*

Pobjedom Kardeljevog koncepta vojska je bila ozbiljno uzdrmana. To se odrazilo u nekoliko oblasti armijskoga života. Politička situacija u zemlji i odnos prema oružanim snagama političkih faktora, još bolje njihov uticaj na pojedine djelove oružanih snaga, nisu dozvoljavali da se oružane snage u svakom pogledu vrlo konkretno pripreme za suprotstavljanje baš onom vidu agresije kojem je Jugoslavija bila izložena. Ozbiljno je narušeno međunacionalno povjerenje armijskoga sastava. Zbog dobro vođene opstrukcije materijalno – finansijskog obezbeđenja oružanih snaga kroz budžet, a i na druge načine, znatno je zaostala

65 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

tehnička modernizacija, posebno u oblasti tehničkih sistema potrebnih za efikasno suprotstavljanje doktrini niskog intenziteta kojem je Jugoslavija napadnuta. Mnoge pukotine koje je Ustav iz 1974. godine stvorio, u sistemu odbrane i oružanih snaga posebno, vremenom su se samo širile. Neprijatelji su to dobro koristili pa su se slabosti u sistemu odbrane godinama samo povećavale da bi kulminirale u kritičnim situacijama. Nema sumnje da je, ipak, najveća slabost i najranjivija tačka oružanih snaga, posebno JNA, bila van njih, bila je, naime, u nepostojanju prave jugoslovenske države, koja bi u sukobima svih vrsta, posebno u ratnim dejstvima, preuzela svoj dio poslova, istovremeno obezbeđujući vojsku sa svim onim što inače svaka država radi u ratu za svoju vojsku. *JNA je, zbog toga, morala da obavlja i one poslove za koje se nije spremala i za koje nije kvalifikovana.*

Sve do sada iznijeto o stanju u međunarodnim odnosima i o njihovome uticaju na događaje u našoj zemlji, o stanju u oružanim snagama, činili su osnovne elemente ukupne situacije na bazi kojih je armijsko rukovodstvo napravilo generalnu zamisao angažovanja oružanih snaga, načine realizacije u varijantama, predvidjelo mogućnost izmjene generalne zamisli u skladu sa razvojem situacije. Ovdje je neophodno pojasniti probleme i dileme oko tri ključna elementa situacije na kojima se, prvenstveno, gradi zamisao upotrebe – zadatku, protivniku, sopstvenim snagama. Zadatak oružanih snaga je ustavom utvrđen. Sastojao se u osnovi iz dva dijela. Prvi, odbrana zemlje od spoljne agresije; drugi, zaštita ustavnog poretka. Za prvi dio zadatka – odbranu od spoljne agresije – oružane snage su bile pripremane, odgovarajuće grupisane, uvježbavane, pa su i *taj dio zadatka u nekoliko kritičnih situacija nakon II svjetskog rata izvršile funkcijom odvrćanja*. Međutim, u završnoj fazi razbijanja SFRJ, klasične spoljne agresije nije bilo, ali je faktički strano mješanje legalizovano po pozivu i odobrenju legitimnih organa jugoslovenske države. *Štab Vrhovne komande je bio protiv toga mješanja jer je to, zapravo, specifičan vid agresije*. Međutim, mi nismo mogli to spriječiti, osim da smo silom skinuli legalno izabrane vlasti u zemlji. Što se drugog dijela zadatka tiče – odbrane ustavnog poretka – vidjeli smo iz prethodne analize da su se autori Ustava iz 1974. godine potrudili da obezbjede da se na ustavan način ruši, ne samo postojeći Ustav, što samo po sebi ne bi bilo loše, već i cjelokupnost jugoslovenske

66 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

države, a da se istovremeno na ustavan način to ne može spriječiti. *Tako je i zadaća koju je Ustav dao oružanim snagama da brane ustavni poredak, istim tim ustavom, izigrana.* Oružane snage su bile dovedene u situaciju da rade protivustavno ako bi štatile ustavni poredak. Koliko mi je poznato *takvu protivurječnost istorija ne poznaje.* Tu se postavilo još nekoliko krupnih pitanja kao što su – koji to ustavni poredak štiti; da li ovaj koji je doveo do raspada zemlje, ili neki drugi i koji; u ime koga i za koga i gdje je legitimitet takvog postupka; zašto bi oružane snage na sebe preuzimale odgovornost za rješavanje prvorazrednih političkih pitanja zemlje i konačno najvažnije pitanje, kuda bi to zaista odvelo u postojećim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima.

U pogledu identifikacije protivnika – tj. snaga koje su angažovane na razbijanju Jugoslavije, sredstava i načina kojima se služi – mi smo već dugo vremena imali potpuno jasnu sliku. O tome sam detaljnije izlagao u poglavlju o međunarodnom faktoru. Polazeći od kriterijuma šta ko radi a ne šta priča, snage angažovane na razbijanju Jugoslavije su sledeće:

Na međunarodnom planu – glavni protivnik je Nemačka sa ekspanzionističkom i revanšističkom politikom, podržana od pronemačke struje u politici SAD; Vatikan sa neskrivenim antipravoroslavim i vješto ukomponovanim antikomunističkim motivima; neke islamske zemlje koje vide priliku da u centru Balkana stvore islamsku državu; oni naši susjedi koji imaju otvorene ili sakrivene pretenzije na dijelove jugoslovenske teritorije.

Na unutrašnjem planu – secesionistički nacionalizmi, najprije oni koji su pod maskom samoupravnog socijalizma stvorili političke, pravne, državne, ekonomske i druge pretpostavke za nastupanje agresivnog, politički otvoreno deklarisanog desnog nacionalističkog separatizma koji od prvih preuzima vlast i završava od njih započeto dijelo. Naročito su agresivni: albanski separatizam, već dugo vremena sa oscilacijama zavisno od situacije, slovenački i hrvatski separatizam po nemačkom diktatu i uz veliku podršku trougla Nemačka, Vatikan, pronemačka američka spoljna politika. Muslimanski separatizam se nešto docnije uključuje, ali po žestini ispoljavanja i ciljevima uskače u prvu liniju razbijača Jugoslavije. U jednom periodu ideološki i politički revanšizmi bili su skoro u ravni sa nacional-separatizmom. Međutim, suštinski motivi borbe za Jugoslaviju

67 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

odnosno njeno razbijanje, ideologiju su potisnuli u drugi plan, odnosno tamo gdje joj i treba da bude mjesto kada su u pitanju nacionalni i državni interesi.

Sve glavne aktivnosti protivnika jedinstveno su planirane i koordinirano izvođene. Bez obzira na šarolikost snaga koje su učestvovala u razbijanju Jugoslavije, na njihove, ne rijetko, suprotne interese u odnosu na Jugoslaviju, postignut je vrlo visoki stepen koordinacije dejstava – od političkih i propagandnih, preko ekonomskih, do vojnih. Ta činjenica potvrđuje da je, pored toga što je svima razbijanje Jugoslavije bio početni zajednički interes, glavni planer ne samo sposoban, dobro snabdeven informacijama, već i vrlo autoritativan, onaj koga svi moraju slušati.

Od stvaranja generalne zamisli angažovanja oružanih snaga pa do svake pojedinačne aktivnosti, armijsko rukovodstvo je uvijek računalo sa tim protivnikom.

Na osnovu upoređivanja takvog protivnika sa sopstvenim snagama i osobito slabim tačkama sopstvenih snaga, kako onima u društvu, tako i u oružanim snagama, a prije nego se preciznije utvrdila generalna zamisao angažovanja oružanih snaga, bilo je potrebno odgovoriti na nekoliko suštinskih dilema.

Prva od tih dilema bila je – kakvu će i koju međunarodnu podršku imati snage koje se bore za jedinstvo Jugoslavije i njen demokratski preobražaj, odnosno snage koje se bore za njeno razbijanje. Odgovor na tu dilemu mijenjao se sa promjenama koje su nastajale u međunarodnim odnosima. Dok je SSSR zaista postojao i dok je vojni balans snaga postojao, nije prijetila opasnost da se neko sa strane vojno umiješa da bi nametao neka svoja politička rješenja na tlu Jugoslavije. Ostali su, prema tome, drugi vidovi uticaja spolja prema mjeri interesa faktora koji su te uticaje ispoljavali bilo za ili protiv jedinstva Jugoslavije. Sa raspadom SSSR-a, pa i u procesu njegovog završnog raspadanja, mogućnost raznih vidova vojne intervencije sa Zapala, postaje realnost. Mogućnost, obim, i karakter vojnoga mješanja, zavisili su od postojanja valjanih motiva, od mogućnosti stvaranja opravdanja pred međunarodnom javnošću za vojno angažovanje i od sposobnosti oružanih snaga Jugoslavije za otpor vojnoj agresiji i u vezi s tim, od nivoa gubitaka koje agresor može sebi dozvoliti. Što se tiče motiva, neprijatelji Jugoslavije su ih imali u izobilju. Za opravdanja agresije postojale su dvije varijante. Prva, ako

68 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

branioci jedinstva Jugoslavije prvi primjene silu, onda opravdanje imaju, jer „unitarističke, velikosrpske snage idu da silom po Jugoslaviji ruše demokratski izabrane režime”; i druga ako se to ne dogodi, onda secesionističke snage u Jugoslaviji natjerati da upotrebe silu radi nametanja svoje volje, a putem medijskoga rata svijet ubjediti da su secesionisti žrtve grube agresije. Kao što je poznato, ova druga varijanta je odigrana i sada vidimo kako se odvija. Nama je u vojnom rukovodstvu JNA bilo poznato da bi neprijatelju mnogo više odgovala prva varijanta, jer bi njihove vojne mjere bilo mnogo lakše pripremiti i mogla bi se brže izvesti. O tome smo morali strogo voditi računa. Osobito od vremena kada je bilo posve jasno sa kim se i vojno suočavamo, te da bi u ratu pod tim uslovima mi bili potpuno sami. Što se tiče trećeg faktora – prihvatljivosti gubitaka – tu agresor faktički nikada nije bio načisto šta ga čeka. To se čak i sada pokazuje. Zato bi svaka varijanta njegovog početnog vojnog angažovanja u Jugoslaviji bila približna prvoj etapi rata sa Irakom – masovni avio i raketni udari po svim vitalnim objektima u zemlji, a ne samo vojnim.

Prema tome, odgovor na prvu dilemu je bio – *vojna intervencija Zapada je moguća, u određenim okolnostima skoro neminovna. Istovremeno, u tim okolnostima mi bismo u vojnom noglsdu ostali ne samo bez saveznika, već potpuno sami.*

Druga krupna dilema je bila – da li će oružane snage svoju zadaću izvršavati u okviru postojećeg pravnog sistema koji zemlju neminovno vodi u raspad, ili mimo i protiv. Drugi dio te iste dileme je bio – ako u okviru sistema, kako; odnosno, ako autonomno, kako.

Naš odgovor na prvi dio pitanja – autonomno ili u sistemu – uvijek je bio nedvosmislen: u okviru sistema sa aktivnostima usmjerenim reformi sistema, prije svega federalne države i njenih ključnih institucija, kako bi se osposobili za odbranu i demokratski preobražaj zemlje mirnim putem. Autonomno i nije bilo moguće djelovati bez rušenja sistema i preuzimanja vlasti. Na takav kurs, međutim, ništa nije upućivalo – niti istorijska iskustva sa takvim pokušajima u drugim zemljama, uključujući i Poljsku; ni stanje unutar zemlje koje bi nastalo u tom slučaju; i, posebno, odraz toga stanja na oružane snage; i konačno međunarodne okolnosti. Svaki od tri pomenuta faktora posebno išao je u prilog našem optredjeljenju, a sva tri zajedno apsolutno su isključivala svaku drugu

69 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

mogućnost. Zato bi svaki pokušaj autonomnoga djelovanja predstavljao neodgovorni avanturizam i svaljivanje odgovornosti za sve ogromne promašaje koji su zemlju vodili u propast, na JNA, koja je i sama žrtva tih promašaja. Povodom napisa koji su se pojavili u stranoj i domaćoj štampi o tome kako je navodno Zapad u jednom vremenu bio spreman da podrži JNA u preuzimanju vlasti radi spašavanja Jugoslavije, hoću kategorički da kažem da se tu radilo o velikoj, ali, ipak, *vrlo providnoj, podvali*. Naime, nagovještaji koji su plasirani raznim poluobavještajnim kanalima da bi Zapad, pod određenim uslovima, podržao intervenciju JNA radi spašavanja Jugoslavije, uvijek je imao u vidu, u prvom redu, rušenje srpskog rukovodstva na čelu sa Miloševićem. Da je ta zamisao rađena u dosluhu sa glavnim razbijačima iz Jugoslavije uvijek mi je bilo jasno, između ostaloga i zbog toga, što sam argumentaciju te ideje, naravno, drugim povodima, slušao od najvećih pobornika razbijanja Jugoslavije. Međutim, najuvjerljiviji dokaz za to dobio sam prilikom moje posjete Libiji u jesen 1991. godine kada mi je Gadafi kao njegovu sugestiju rješenja jugoslovenske krize izložio predlog da izvedemo vojni puč tako što ćemo srušiti srpsko rukovodstvo, a da će onda sva ostala rukovodstva jugoslovenskih republika nas u tome podržati. Ja sam znao da su par dana prije mene kod Gadafija bili Gligorov i Izetbegović. Kada sam rekao Gadafiju da to vjerovatno nije njegova originalna ideja, već ideja onih koji žele da razbiju Jugoslaviju, da sam ja tu ideju i ranije slušao, pretpostavljam da su njemu tu ideju vjerovatno iznosili Gligorov i Izetbegović i konačno kada sam mu rekao prave kreatore te ideje i njene prave motive, Gadafi je odmah odustao od nje i prihvatio moja objašnjenja, bar sudeći po njegovoj reakciji, kako su se razgovori dalje odvijali.

U toj „dobronamjernoj” navodnoj ponudi Zapada, koja je dolazila iz istoga štaba u kome su planirane i sve ostale antijugoslovenske opsracije, nije bilo teško prozreti providnu namjeru da se međusobno sukobe dva glavna stuba odbrane Jugoslavije – srpski narod i JNA. Prema tome, tzv. „propuštena šansa” nije ništa drugo nego neuspjeo pokušaj neprijatelja Jugoslavije da i u ovom slučaju primjeni svoju omiljenu stratešku ideju da se za njegov račun međusobno tuku njegovi protivnici.

U odgovoru na drugi dio pitanja – kako djelovati u sistemu koji sam po sebi vodi raspadu, polazili smo od četiri bitna opredjeljenja.

70 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Prvo. Predlagati i boriti se za promjenu koja će što prije omogućiti funkcionisanje jugoslovenske države. Mi smo u vojsci, vjerovatno više nego iko drugi, osjećali šta znači biti bez prave države. Zato smo zbilja često i maksimalno insistirali da se otkloni paraliza funkcionisanja federalne države, počevši od ustavnih promjena 1988. Navešću samo par primjera. Na prvoj sjednici SIV –a čiji je predsjednik bio Ante Marković predložio sam da se odmah formira poseban stručni tim koji će pripremiti prijedloge reformi države sa obrazloženjem da bez temeljne reforme savezne države ništa neće biti ni od privredne reforme. Taj predlog je prihvaćen, ali nikada nije ostvaren, kao i mnogi drugi, iako sam mnogo puta i na razne načine na njemu insistirao. Uostalom, to je bila jedna od ključnih tački moga sukobljavanja sa Markovićem i njegovom ukupnom destruktivnom politikom, koja je imala u svojim temeljima dva bitna motiva – antisrpski stav i nezajažljivu ambiciju lidera. Navešću jedan interesantan događaj nakon toga. Prilikom moje posjete oružanim snagama Italije bio sam primljen kod tadašnjeg predsjednika Italije gospodina Kosige. Kada sam mu, između ostaloga, rekao da ćemo zajedno sa privredom reformisati i državu, on je to prokomentarisao riječima: – Već je i vrijeme da i vi Jugosloveni jednom shvatite da ekonomija može ići i malo brže i malo sporije, ali da bez dobre države ne može se ništa dobro uraditi.

Na sjednici Savjeta za narodnu odbranu Predsjedništva SFRJ održanog 21. aprila 1989. godine, u svom uvodnom referatu izložio sam i sledeće stavove o državi: „Dva temeljna segmenta društva koja se moraju reformisati – država i privreda - po našem mišljenju, moraju ići barem paralelno. Nema nikakvoga izgleda da se izgradi moderna tržišna jugoslovenska privreda, a da se istovremeno, ili, još bolje, prije, ne izgradi moderna federativna jugoslovenska država. Izgradnjom moderne države mi sigurno ne bismo automatski riješili sve naše probleme, ali bez nje, po našem uvjerenju, nećemo riješiti apsolutno ni jedan, počevši od krize rukovođenja zemljom, pa do stvaranja istinskih pretpostavki za dalju suštinsku demokraciju ukupnih društvenih odnosa”.

Kako je s razvojem događaja, sve više nestajala jugoslovenska država, vojno rukovodstvo se zalagalo za brzo stvaranje nove Jugoslavije. Glavni motiv za takav naš stav nije bio samo u potrebi da JNA ima svoju državu. već, prije svega, u uvjerenju da ima naroda u Jugoslaviji koji zaista žele da žive u zajedničkoj državi, pa zato takvu državu treba i stvoriti.

71 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

Drugo. Da vojska ne donosi nikakve političke odluke ali da učestvuje u pripremi svih političkih odluka u čijem sprovođenju se ona angažuje. Dok sam ja bio savezni sekretar, taj princip je, barem sa strane vojske, potpuno ispoštovan.

Treće. Djelujući kroz državne institucije – Predsjedništvo SFRJ, Skupštinu SFRJ i SIV – ne dozvoliti miješanje, tih institucija u poslove vojske mimo ustavom i zakonima utvrđenih nadležnosti. Ovo je bilo veoma važno jer je tih pokušaja bilo mnogo, naročito kod SIV-a. Htjelo se, naime, preko Ante Markovića, uz jaku asistenciju nekoliko članova SIV-a, osobito Pregla, Marendića, Kambovskog i još nekih, ostvariti kontrola nad ukupnim aktivnostima vojske, uključujući i komandovanje.

Najteži problem sa kojim smo bili suočeni radeći kroz institucije sistema, bio je što se personalni sastav Predsjedništva i SIV-a sastojao od tri kategorije ljudi sa stanovišta njihovoga odnosa prema Jugoslaviji. Jedni, koji su bili čvrsto opredjeljeni za Jugoslaviju i za njen demokratski preobražaj mirnim putem. Drugi, koji su bili najljući neprijatelji jedinstva Jugoslavije i činili sve da je razbiju, a dio njih je direktno radio za strane zemlje i po njihovom nalogu. Treća grupa su bili kolebljivci koji su varirali od situacije do situacije, ali, koji su, uglavnom, bili nepouzdati u svim kritičnim situacijama. Te tri kategorije ljudi trebalo je da kolektivno donose odluke, tako da smo bili u situaciji da predstavnicima i neprijateljske strane izložimo naše procjene i predloge. Naravno, da to nismo mogli činiti i nismo činili. Ali to je usložavalo rukovođenje i komandovanje oružanim snagama i činilo ga još težim i komplikovanijim. Tako, na primjer, kada je riječ o planiranju, izdavanju pisanih Direktiva, Odluka ili Naređenja Vrhovne komande, mi nismo mogli raditi kao što normalno rade manje-više sve armije na svijetu, jer bi svaki takav pisani dokument odmah stigao u ruke neprijatelju. Zato smo bili primorani raditi na sasvim drugi način.

Četvrto. Predlozi koje smo iznosili morali su sadržati najmanje dvije varijante. Jednu koju predlažemo i drugu ili druge koje su uglavnom služile da pokažu kako će se stvari odvijati ako predlozi ne budu usvojeni i ostvareni. Kako je to praktično izgledalo, izneću kroz davanje presjeka najznačajnijih događaja u završnoj fazi razbijanja SFRJ.

72 *Veljko Kadžević - Moje viđenje raspada*

Generalna zamisao upotrebe oružanih snaga Jugoslavije uvijek je sadržala oba zadatka koje je Ustav utvrdio – odbranu od spoljnje i unutrašnje agresije, primjerenu konkretnim uslovnima čije su glavne karakteristike, pa i protivurječnosti, prethodno izložio. Svaka varijanta upotrebe oružanih snaga za odbranu od unutrašnje agresije, sadržala je i odgovor na eventualnu spoljnu agresiju. U odnosu na unutrašnju zadaću, zamisao upotrebe oružanih snaga prilagođavala se razvoju situacije u Jugoslaviji i svijetu. Sa toga stanovišta karakteristična su tri stanja ili tri faze razvoja situacije i zamisli upotrebe oružanih snaga koje su njima odgovarale.

Prva faza – do pobjede desnih nacionalističko separatističkih snaga na višestranačkim izborima u Sloveniji i Hrvatskoj. Tome stanju odgovarala je zamisao upotrebe oružanih snaga bazirana na zadatku očuvanja teritorijalnog integriteta zemlje u cijelini i stvaranju uslova za njen demokratski preobražaj.

Druga faza nastaje nakon pobjede nacionalsecesionističkih snaga u Sloveniji i Hrvatskoj, i mjera međunarodne zajednice koje su podržavale njihovo otcjepljenje i izlazak iz Jugoslavije⁴. Sa početkom toga stanja, modifikuje se zadaća oružanih snaga na unutrašnjem planu u pravcu stvaranja uslova za miran rasplet jugoslovenske krize, uključujući i miran izlazak iz jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to svojom voljom žele.

Treća faza nastupa kada Nemačka preko Evropske zajednice otvoreno preuzima upravljanje jugoslovenskom krizom, tjera Sloveniju i Hrvatsku na ubrzanu secesiju putem primjene nasilja, istovremeno priprema građanski rat u Bosni i Hercegovini i to u dvojnoj funkciji – definitivnog razbijanja Jugoslavije na tako krvav i surov način da se Jugoslavija više nikada ne povрати na istorijsku scenu; i kao dobar povod za politički i vojni udar na Srbiju sa ciljem da se porazi i ponizi, svede na beogradski pašaluk i dobije lekciju za sva vremena.

⁴ Vojno rukovodstvo je ocjenilo da će to stanje nastupiti i prije nego što su izbori u Sloveniji i Hrvatskoj završeni. Onaj čas kada se, na onakav način kako je to učinjeno, ušlo u višestranački sistem u Jugoslaviji, označio je i definitivni kraj Jugoslavije u dotadašnjim granicama. Mi smo to naše predviđanje javno i jasno saopštavali o čemu sam prethodno govorio. Izrazit primjer takvog saopštavanja bio je na sastanku armijskog rukovodstva sa rukovodstvom SR Hrvatske u Zagrebu mjesec dana pred višestranačke izbore u Hrvatskoj kada smo im vrlo otvoreno rekli da će oni – tadašnje rukovodstvo SR Hrvatske - dovesti ustaše na vlast u Hrvatskoj. Oni su na to reagovali, ali se nisu baš mnogo uzбудili.

Na početku te faze zadatak oružanih snaga se bitno mijenja i sastoji se od – 1) odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj i njegovog nacionalnog interesa; 2) izvlačenja garnizona JNA iz Hrvatske; 3) pune kontrole Bosne i Hercegovine sa krajnjim ciljem da se odbrani srpski narod i njegova nacionalna prava kada to postane aktuelno; 4) stvaranja i odbrane nove jugoslovenske države onih jugoslovenskih naroda koji to žele, u ovoj fazi srpskog i crnogorskog naroda. Tako izmenjenoj zadaći, prilagođena je i osnovna zamisao upotrebe oružanih snaga.

Osnovna zamisao upotrebe oružanih snaga, pored istaknute evolucije zadatka u skladu sa promjenama međunarodne i unutrašnje situacije sadržala je i sljedeća bitna opredjeljenja:

– Preduzimati radnje i aktivnosti koje će maksimalno omogućiti da se zadatak izvrši funkcijom odvratanja. Treba reći da je to češće uspjevalo, zapravo, uspjevalo je sve dotle dok Nemačka nije neposredno preuzela upravljanje secesionističkim snagama u Jugoslaviji.

– Svjesno dozvoliti da neprijatelj, prvi napadne i to tako da cijeli svijet jasno vidi ko je agresor i šta hoće. Ovo je ključni stav zbog koga smo bili često kritikovani, čak nazivani izlajnicima i sl. Međutim, nama je bilo potpuno jasno da bi radeći suprotno, kako su inače neki sugerisali, pored ogromnih političkih gubitaka u datim međunarodnim okolnostima, potpuno upali u zamku brze i razorne vojne odmazde koja bi se u prvom redu sručila na Srbiju. Dio informacija sa kojima smo raspolagali o tim planovima par mjeseci docnije je i javno objelodanjeno. Sadašnji rat u Bosni i Hercegovini u kome ne učestvuje SRJ i njena vojska, na posredan način daju jasan odgovor da bi strana vojna intervencija usljedila onoga časa kada bi se sa naše strane stvorio povoljan predtekst za nju. Zato je ovaj princip – *ne biti agresor i to svijetu dokazati – pored kapitalnih političkih prednosti i sa čisto vojničkog stanovišta, strategijski mnogo više dobijao nego što je taktički gubio.*

– Teritorijalnu odbranu maksimalno paralisati u onim djelovima zemlje gdje bi ona mogla poslužiti kao baza za stvaranje vojske secesionističkih republika, odnosno secesionističkih snaga. U tom cilju je sva teritorijalna odbrana razoružana prije nego što su počeli oružani sukobi u Jugoslaviji. Pored toga, preko dijela starešina u Teritorijalnoj odbrani, nastojali smo istu maksimalno držati van

74 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

kontrole secesionističkih političkih rukovodstava. U tome smo djelimično uspjevali, svugdje više nego u Sloveniji. Naravno, da smo teritorijalnu odbranu srpskih dijelova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini upotrebili u dejstvima zajedno sa JNA.

U realizaciji zamisli upotrebe oružanih snaga moralo se rješavati nekoliko krupnih problema koje je sva složenost jugoslovenske situacije neizbježno nametala. Ukazaću na neke od njih.

Za jugoslovensku vojsku koja nije htijela i koja, po mome mišljenju, nije smijela djelovati autonomno, odnosno preuzeti vlast u svoje ruke, najveći problem je bio, kao što sam već više puta rekao, *u nepostojanju prave države koja bi svoj dio posla u ratu vodila, i pravog vrhovnog komandanta u licu Prdsedništva SFRJ*. Nije u istoriji poznato da je jedna vojska u sličnim uslovnma uspjela i približno učiniti ono što je JNA učinila, o čemu ću konkretnije govoriti docnije.

Ogroman hendikep za efikasnu upotrebu oružanih snaga bio je i u činjenici da su se one cijeli posleratni period pripremale za rat po koncepciji opštenarodne odbrane koja je sušta suprotnost uslovima i načinu upotrebe do koje je zaista i došlo. Koncepcija opštenarodnr odbrane, kao bitno polazište, pretpostavljala je oslonac na narod širom Jugoslavije, a stvarnost je u svim secesionističkim dijelovima zemlje bila potpuno suprotna. Kada se tome doda da je nacionalno izmješani sastav JNA neminovno dovodio do toga da su pripadnici JNA morali ratovati i protiv pripadnika sopstvene nacije, te da se u sredinama sa kojima su se tukli, nalazile i njihove porodice, može se sagledati sva dramatičnost u kojoj su se nalazili mnogi pripadnici JNA, a time i JNA u cjelini. Mnogo je napora trebalo da se ova unutrašnja teškoća savlada. Zato je neminovno došlo do osipanja u JNA po nacionalnoj osnovi. Da bi izbjegli veća iznenađenja, morali samo preduzimati mnoge mjere, uključujući i u par navrata zvanično zauzeti stav – da sve aktivne starešine i građanska lica u JNA koja žele da napuste JNA iz bilo kojih razloga, to mogu mirno i bez bojazni učiniti. Tu mjeru smo smatrali primjerenijom karakteru i tradicijama JNA nego mjeru da se svi pripadnici secesionističkih nacija istjeraju iz JNA bez obzira na njihovo lično opredjeljenje. I sada smatram da je to ispravniji prilaz, kako sa stanovišta potreba toga vremena i prošlosti, tako i sa stanovišta budućnosti. Uprkos svih tih mjera, sva iznenađenja nije bilo moguće izbjeći.

75 Veljko Kadžević - Moje viđenje raspada

Strategija i taktika glavnog neprijatelja bile su da se razbijanje Jugoslavije ostvari, prije svega, unutrašnjom međusobnom borbom: razvijanjem nepovjerenja do mržnje, pri čemu se ne bi birala sredstva – od poluistina do potpuno iskonstruisanih neistina vješto plasiranih na makro i mikro planu. Na žalost, ta doktrina nije mimoišla ni JNA i njene starješine. Kada su najprije plasirali tezu o postojanju velikih razlika u najužem vojnom rukovodstvu, razlika između tzv. radikalnih i umjerenih, sa vrlo providnim ciljem da poseju nepovjerenje širih razmjera i parališu komandovanje, mi tome nismo pridavali neki veliki značaj, ponajprije zbog toga što to nije bila istina, što smo sve odluke donosili zaista u koordinaciji i saglasnosti, a potom i zbog toga što je sličnih pokušaja bilo i ranije, pa su oni ostali na marginama. Međutim, ukupni razvoj događaja u Jugoslaviji predstavljao je zaista pogodno tle i za uporno širenje te pogubne neistine i pored nekih naših protivmjera. Negativne posljedice su se manifestovale i u JNA na nekoliko načina i u nekoliko slučajeva, tako da smo to na jsdnom sastanku Štaba Vrhovne komande sa svim komandantima operativno-strategijskih grupacija JNA, svestrano procjenili. Izanalizirali smo razne varijante i rješenja, uključujući i moj prijedlog da se razmotri i varijanta da se ja ili cijelo uže rukovodstvo JNA povučemo. Nakon rasprave, u kojoj su svi prisutni učestvovali, ocjenjeno je da je varijanta o mome povlačenju ili povlačenju užeg dijela rukovodstva JNA, upravo ono što neprijatelj hoće, te je jednoglasno odbijena i zaključeno je da se na drugi način moramo boriti.

Kako se situacija u Jugoslaviji sve više usložavala, potrebe za borbenu sposobnim jedinicama JNA koje se odmah mogu upotrebiti postajale su sve veće, dok su borbeni efektivni stalnog sastava JNA istovremeno postajali sve manji zbog osipanja po nacionalnoj osnovi, naročito vojnika na odsluženju vojnog roka koje su secesionističke republike, jedna po jedna, prestajale slati u JNA. Taj ozbiljan problem se mogao rješavati samo pozivanjem u rezervu vojnih obveznika, odnosno mobilizacijom. Ispostavilo se, međutim, da je, zbog stanja u Jugoslaviji, u kome se posebno našla i JNA, i u kome je sve jugoslovensko nestajalo i nestalo, pa su konačno nestali i ostaci jugoslovenske federalne države, mobilizacija postala ključni limitirajući faktor realizacije svih planova upotrebe JNA, veći nego svi drugi problemi zajedno i mnogo veći nego što je to bila vojnička vrijednost neprijateljskih oružanih formacija. To su dobro uočili i naši neprijatelji pa su razvili čitavu lepezu aktivnosti sa ciljem da onemoguće mobilizaciju, odnosno da natjeraju na dezerterstvo i one koji su se odazvali na mobilizacijski. poziv. Uz

76 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

nedostatak pravih mjera od strane države, mjera koje bi bile primjerene stvarno postojećoj ratnoj situaciji, odlučujuću ulogu u razbijanju mobilizacije odigrale su one političke partije i snage koje su sve činile da parališu vojsku, koje su slale svoje agitatore po terenu i u jedinice šireći laži, pokušavajući da izazovu paniku, istovremeno licemjerno tražeći od JNA da brani ugroženi srpski narod u Hrvatskoj od ustaških zločina. To je imalo višestruko veći negativni efekat na realizaciju planova upotrebe JNA, kako po sadržaju tako i po vremenu upotrebe, nego sva neprijateljska dejstva zajedno.

Mogućnosti raznih vrsta manevra, poznatih iz klasičnog ratovanja, kao što su skraćivanje fronta, brzo napuštanje pojedinih dijelova teritorije radi koncentracije snaga na izabranim pravcima i sl., bile su veoma ograničene datim konkretnim specifičnim uslovima, a prije svega sa nekoliko konstanti koje su činile suštinu zadatka i koje se nisu mogle izmijeniti. Te konstante rata u Hrvatskoj bile su – srpski narod se morao odbraniti, odnosno oslobađati tamo gdje je živio, a ne tamo gdje bi strategijski više odgovaralo; garnizoni JNA zajedno sa skladištima i ostalom infrastrukturom izgrađivani su decenijama i nisu se mogli izmještati za par dana. Poznato je koliko je vremena potrebno sovjetskoj armiji za evakuaciju iz pojedinih zemalja Istočne Evrope i to u sasvim drugim uslovima.

To su bili osnovni faktori, problemi i opredeljenja koji su uticali na izradu osnovne zamisli upotrebe oružanih snaga. Zamisao je služila kao baza za izradu konkretnih planova upotrebe za svaku posebnu situaciju; za predlaganje mjera i aktivnosti Predsjedništvu SFRJ, Skupštini SFRJ i SIV-u; za preduzimanje autonomnih mjera iz nadležnosti SSNO-a; i za specifično reagovanje na sve značajnije događaje koji su se ubrzano odvijali.

77 Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada

VAŽNIJI DOGAĐAJI ZAVRŠNE FAZE RAZBIJANJA SFRJ

Kriterijum izbora događaja koje ću u ovome dijelu obraditi jeste ocjena njihovoga značaja kao i stepen involviranosti oružanih snaga u njima. Po načinu obrade to će biti analiza i ocjena događaja, a ne njihova faktografska rekonstrukcija.

Napadi na JNA u Sloveniji

Napadi na JNA u Sloveniji, njen jugoslovenski karakter, mjesto i ulogu u funkciji zaštite ustavnog poretka zemlje, *označili su početak završnog udara na postojanje jugoslovenske države*. Istorijsku rekonstrukciju tih događaja ja neću vršiti, nego ću samo ukazati na ključne tačke hronologije događaja, na metod i taktiku izvođenja napada, na njihovu sadržinu i ciljeve i konačno na odnos državnih i političkih institucija jugoslovenskog društva prema tim napadima.

Na čelo svih napala iz Slovenije na JNA i po vremenu i po značaju dolazi Kardeljeva koncepcija razbijanja jedinstva i efikasnosti OS Jugoslavije, sadržana u Ustavu 1974. godine, *I tada i docnije, preko oružanih snaga nastupalo se protiv jugoslovenske države*.

Značajan događaj zbio se u oktobru 1984. godine kada je na sastanku odabranih tadašnjih rukovodilaca Slovenije donijeta odluka da se ide u otvoreni politički napad na JNA, kao, kako su oni formulisali, na jedini preostali stub federalne države. Istovremeno je odlučeno da se omladinska organizacija Slovenije i njena sredstva informisanja izbace u prve borbene linije pod dobrim izgovorom da je zapravo prirodno što omladina, koja čini vojsku, traži njenu reformu. Ostali, naročito zvanična politika, to će zdušno podržati, ali iz drugoga plana i sa većom slobodom manevra, zavisno od situacije. Posle te odluke, napadi na JNA u Sloveniji postaju češći, raznovrsniji i stalno se pojačavaju, da bi uoči ustavnih promjena 1988. godine postali izuzetno jaki, a u ljeto 1991. godine kulminirali prelaskom u oružane napade. Pored opšteg cilja – rušenja Jugoslavije – svaka faza imala je i svoje međuciljeve. Tako su napadi na JNA između 1984. i 1988. godine imali za međucilj da onemoguće donošenje odluka koje je inicirala JNA iz oblasti organizacije oružanih snaga, komandovanja i rukovođenja, a čija je svrha bila da se

78 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

ublaže negativne posljedice ustavnih rješenja u ovoj oblasti. Napadi uoči ustavnih promjena 1988. godine imali su za neposredni cilj da se i u sferi oružanih snaga onemoguće sa naše strane predlagane promjene u domenu komandovanja oružanim snagama – funkcije Predsjedništva SFRJ – i finansiranja JNA. Istovremeno, osporavajući, po svaku cijenu, promjene koje se odnose na vojsku, Slovenci su stavili do znanja da, pogotovo, ništa drugo neće proći što bi jačalo federalnu državu. *Napadi na JNA, nakon promašaja sa ustavnim promjenama 1988. godine, bili su u funkciji neposredne pripreme za secesiju Slovenije od Jugoslavije i stvaranja sopstvene vojske.* Upornim zahtjevima da Slovenci vojnici služe vojni rok u Sloveniji kao i da jedinicama JNA lociranim u Sloveniji komanduju oficiri Slovenci, trebalo je već u okviru postojeće JNA praktično stvoriti slovenačku vojsku. Vojnom rukovodstvu to je bilo potpuno jasno i zato smo to energično odbijali. Na nas je vršen veliki pritisak sa svih strana. Optuživali su nas da smo kruti, da ne razumijemo nove demokratske procese i tome slično. Brzo se pokazalo ko je bio u pravu.

Strategija i taktika vođenja napada na JNA imale su nekoliko bitnih karakteristika. Nakon što bi postigli međucilj svake etape, i kada bi se federalne institucije nekako uz velike napore vojske uspijele pokrenuti u kontra akciju, Slovenci su odmah tražili smirivanje, koje su spomenute institucije uvijek prihvatale, reklo bi se, jedva dočekale radi „mira u kući”, a svakako i iz niza drugih razloga. To primirje su Slovenci koristili da učvrste postignuto i istovremeno pripreme nove napade sa sledećim međuciljem.

Dobro su od svojih učitelja naučili zanat i njime se služili da vješto i krajnje drsko iskonstruišu neistine koje su činile osnovu njihove propagande. Uvijek su nastupali ofanzivno i umjesto da se nađu na optuženičkoj klupi kao rušitelji Jugoslavije, oni su sebe postavili u ulogu tužioca, a glavni okrivljeni je bila JNA, docnije i Srbija. Ukupno stanje u Jugoslaviji omogućilo im je takvo ponašanje kao i rezultate koje su postigli.

Organizacija i disciplina u sprovođenju zauzetih stavova bili su vrlo visoki. Potpuno isto su se ponašali svi predstavnici Slovenije u CK SKJ i njegovom Predsedništvu, u Predsedništvu SFRJ, u Saveznoj skupštini, u SIV-u, u Socijalističkom savezu, u Privrednoj komori Jugoslavije, u svim sportskim forumima itd.

79 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Javno proklamovanje motiva sukoba sa JNA evoluiralo je u skladu sa razvojem situacije i kretalo se od zahtjeva za „reformama vojske u skladu sa demokratizacijom u društvu” do Zahtjeva za napuštanjem Slovenije od strane „okupatorske vojske”. *Nasuprot tako dobro osmišljenom i organizovanom vođenju napada na jugoslovensku državu preko napada na vojsku, stajala je već podobro pocijepana i paralizovana jugoslovenska država sa svojim institucijama ustavno.– pravno osakaćenim i personalno tako sastavljenim da se nisu mogle pokrenuti nikakve efikasne akcije.* Sve ocjene koje sam već sažeto izneo o ciljevima napada Slovenije na JNA, strategiji i taktici, organizaciji itd, vojno rukovodstvo je više puta i sa mnogo argumenata iznosilo pred odgovarajuće federalne institucije – Predsjedništvo SFRJ, Saveznu skupštinu, SIV – predlažući i mjere koje bi zaustavile cijepanje Jugoslavije. Na žalost, naša ocjena pravih ciljeva napada Slovenije na JNA nikada nije iskreno prihvaćena od federalnih institucija. Ipak su rađe prihvatani stavovi da se ne radi o napadu Slovenije na Jugoslaviju preko JNA, već o sukobu Slovenije i JNA, a federalne institucije su tu da posreduju da se ti sukobi prevaziđu. U skladu sa takvim stavom izostali su i pravi odgovori Sloveniji sa federalnoga nivoa. Oni su se svodili, uglavnom, na ono što bi vojska sama uradila. To, razumije se, politički ne samo što nije bilo dovoljno, već je, ponekad, imalo i suprotan efekat. *Nikakve čisto vojne mjere protiv jedne politike ne mogu imati uspjeha, ako one nisu samo sredstvo u rukama druge politike. Te druge, jugoslovenske politike, nije bilo, odnosno ona je bila konfuzna, kontradiktorna, paralizovana.* Sa toga stanovišta vrlo je ilustrativna sjednica Predsjedništva SFRJ održana 12. 08. 1988. godine i sudbina njenih zaključaka.⁵ Na toj sjednici razmatrani su napadi Slovenije na JNA, pa sam i ja bio prisutan. Zaključci te sjednice su bili zaista pravi i da su sprovedeni u život sigurno bi dali pozitivne rezultate u korist Jugoslavije. Međutim, na sastanku Predsjedništva SFRJ sa rukovodstvom Slovenije održanom početkom septembra 1988. godine, na kome je trebalo utvrditi kako zaključke Predsjedništva SFRJ sprovesti u život,

⁵ Sjednica Predsjedništva SFRJ, Predsjedništva CK SKJ, SIV-a, Skupštine SFRJ, sa temom „napadi na JNA“, bilo je izuzetno veliki broj. Samo o njima i njihovim zaključcima, a posebno o sudbini tih zaključaka, mogla bi se napisati knjiga.

80 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

sve je praktički palo u vodu zato što je rukovodstvo Slovenije bilo potpuno jedinstveno u stavu da ne prihvati zaključke Predsjedništva SFRJ, a većina članova Predsjedništva SFRJ se povukla pred takvim slovenačkim stavovima. I onda sam bio uvjeren, danas pogotovo, da je većina članova toga Predsjedništva znala o čemu se radi. Zašto su podržali sve armijske predloge nekoliko dana ranije i još ih vrlo konstruktivno dopunili, a na sastanku sa slovenačkim rukovodstvom odustali od njih pred čvrstim slovenačkim zidom i zauzeli ulogu posrednika koji stišava „nerazumne sukobe vojske sa Slovenijom”, to svaki od njih najbolje zna.

U uslovima takvoga stanja u svim federalnim institucijama, slovenačkoj politici razbijanja Jugoslavije, jako potpomognutoj spolja, nije bilo teško postizati uspjehe.

Ustavne promjene 1988. godine i reforme društva

Takav odnos Slovenije prema JNA i preko toga prema federalnoj državi, kao i takav stav Predsjedništva SFRJ prema stavovima Slovenije ispoljen na sastanku o kome sam govorio, nastaviće se i docnije na pitanju ustavnih promjena koje su trebale da omoguće reformu jugoslovenskoga društva i izlazak zemlje iz duboke krize koja je već dugo trajala. Iz istih razloga zbog kojih nije zaustavljeno razbijanje Jugoslavije preko napada na JNA iz Slovenije, neće se ostvariti ni ciljevi ustavne reforme 1988. godine. *Naprotiv, rasprave o ustavnim promjenama i stvarni efekti tih promjena, još su bliže primakli kraju SFRJ i to u prvom redu zato što su razbijačima Jugoslavije koji su nastupali kompaktno, organizovano, drsko, pokazali koliko su snage koje žele jedinstvenu Jugoslaviju i njen preobražaj razbijene, neorganizovane, politički međusobno suprotstavljene, ophrvane prvenstveno parcijalnim interesima. To je razbijače Jugoslavije veoma ohrabrilo.*

Šta pokazuje analiza izvršenih ustavnih promjena 1988. godine? Jedini ozbiljan pozitivni rezultat bile su one promjene Ustava SFRJ koje su se odnosile na položaj autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine i koje su omogućile da se promjenama u Ustavu SR Srbije stvori jedinstvena Republika Srbija. To je bila korist za Srbiju i za Jugoslaviju. Drugi, donekle pozitivni rezultat, jeste nešto poboljšan tretman finansiranja JNA. U procesu usvajanja ustavnog amandmana o finansiranju JNA, armijsko rukovodstvo i ja lično, bili smo izloženi velikim

81 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

pritislima, pa i uvredama. Naime, Slovenci nisu htjeli da prihvate rješenje po kome se JNA, kao savezna institucija, finansira iz izvornih prihoda federacije, već su insistirali da se armijski budžet finansira i iz doprinosa republika i pokrajina, kako bi na taj način otežavali ili onemogućavali njegovu realizaciju, kao što su to činili do tada. Ostali učesnici su prihvatili naš predlog. Kada su konačno završeni svi amandmani oko kojih je postignuta saglasnost, ostao je tzv. „vojni amandman”. U tom momentu je pritisak na nas bio vrlo žsstock uključujući i optužbe da zaustavljamo reformu društva, da se ponašamo kao da samo mi branimo Jugoslaviju itd.

Svi pokušaji jačanja federalne države su potpuno propali i sve je ostalo onako kako su Slovenci htjeli. Razlozi da je tako ispalo, iako su tada Slovenci formalno izgledali u manjini, leže u pravu veta koje im je Ustav dao, u činjenici da su ih objektivno podržavali i oni koji se nisu javno sasvim sa njima solidarisali, naročito Hrvati, neki Muslimani i Makedonci, i, konačno, što je i najvažnije, u pomanjkanju političke volje i adekvatne organizovanosti snaga koje su zaista bile za Jugoslaviju: da se razbijačima odlučno stane na put, bez obzira na ustavno zamješateljstvo. Tim prije, što je već tada svakome ozbiljnome čovjeku bilo jasno da su mnoga ustavna rješenja rezultat namjere da se omogući razbijanje Jugoslavije.

Pod uticajem neuspjelih pokušaja da se ustavnim promjenama 1988. godine savezna država koliko-toliko stavi na noge, a u sklopu razvoja međunarodnih događaja, počeo je ubrzani završni čin razbijanja Jugoslavije. Put „triju reformi - političkog i ekonomskog sistema u SKJ” nije davao nikavke pozitivne rezultate. Naprotiv. Način na koji su te reforme vođene bio je u potpunom neskladu sa realnom unutrašnjom i međunarodnom situacijom. Mnogi ljudi u raznim rukovodstvima, federalnim i republičkim, bili su antijugoslovenski opredjeljeni, a neki i agenti strannh, Jugoslaviji neprijateljskih, zemalja. Mnogo je vremena izgubljeno u raznim lutanjima i tobožnjim traženjima pravih puteva izlaska iz krize. Nosioci politike razbijanja Jugoslavije uporno su plasirali tezu da će reforma ekonomskog sistema riješiti i sve druge probleme i pod tom maskom zaustavljali naročito reformu države. Znali su oni da se bez adekvatne države i njene prave uloge primjerene tržišnm privredama, ne može reformisati ni ekonomija. Ali, njihovi ciljevi nisu bili uspjeh reformi, već razbijanje Jugoslavije. Tri reforme, svaka posebno i sve tri zajedno, doživljavale su samo neuspjeh. Četrnaesti kongres

82 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

SKJ bio je samo završni čin raspada već davno razbijenog – idejnog, organizacionog i personalnog - SKJ. Ekonomska reforma koju su pokušavale sve tri posljednje vlade SFRJ, ne samo da nije preokrenula ekonomsku situaciju u zemlji već je dalje pospješivala negativne ekonomske i socijalne trendove. Savezna država je svakim danom sve više ostajala bez stvarne moći, pa je to imalo za posljedicu povećanje sveopšteg haosa u svim sferama života, pa i u sferi političkog sistema. Sve je to ubrzavalo kretanja u pravcu raspada Jugoslavije, na način koji je u realnim jugoslovenskim prilikama vodio u međunacionalni i religiozni rat. Vojno rukovodstvo je na tu opasnost stalno ukazivalo i predlagalo kontra mjere. Iz velikoga broja naših upozorenja i predloga izdvojiću samo one koje smatram vrlo bitnim. Procjenjujući da jugoslovenskom federalnom vrhu nedostaje, između ostaloga, jaka i sposobna politička ličnost jugoslovenskog opredjeljenja, istovremeno ocjenjujući da u postojećem konglomeratu federalnih institucija, najviše može učiniti SIV, nakon ostavke Branka Mikulića, ja sam predložio Slobodana Miloševića za predsjednika SIV-a. Tadašnji predsjednik Predsjedništva Raif Dizdarević me je ovlastio da o tome razgovaram sa Miloševićem. Milošević i srpsko rukovodstvo su imali drukčiju procjenu. Razlike nije bilo u ciljevima, ali jeste u načinu njihovoga ostvarenja. Naime, stavovi srpskog rukovodstva i Miloševića su bili da treba učvrstiti jedinstvo Srbije nakon ustavnih promjena koje su učinjene i preko toga doprinjeti stabilnosti Jugoslavije, te da zbog toga Milošević treba da ostane u Srbiji. Ja sam smatrao da se sa pozicija borbe za jedinstvo Jugoslavije može uspješno boriti i za jedinstvo Srbije i njezin stvarno ravnopravan položaj sa ostalim jugoslovenskim republikama. Vjerovao sam da bi Milošević sa političkim autoritetom koga je već stvorio, sa sposobnostima koje je već dokazao, osobito sa sposobnošću da jednostavno riješava složene probleme koje je inače komplikovani jugoslovenski sistem neminovno proizvodio, sa podrškom svih koji su za Jugoslaviju, sa oplašćenjima koje je imao SIV ili ih je mogao još izboriti, mogao napraviti preokret u daljem toku događaja i to najprije zaustaviti dalji proces destrukcije i razbijanja, a potom zaista pokrenuti i neophodne cjelovite reforme društva i države. Da li je taj moj predlog, da je prihvaćen, stvarno imao izgleda na uspjeh sada ostaje samo da se nagađa. Ono što je potpuno izvjesno jeste, da ako bi Milošević sa pozicija predsjednika SIV-a uspio uraditi na jačanju Jugoslavije i pedeset odsto od onoga što je Ante Marković uradio na njenom razbijanju, onda bi to bilo vrlo mnogo.

83 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Na Sjednici Predsjedništva SFRJ održanoj 03.04.1990. godine Štab Vrhovne komande izložio je procjenu situacije i predložio mjere. Glavne poente iz te procjene su sledeće:

- Zbog raspada Varšavskoga ugovora i početka raspada SSSR-a mjenja se strategijski značaj jugoslovenskog prostora za Zapad, a time i politika Zapada prema Jugoslaviji. Ona sada u prvi plan stavlja promjenu sistema i to odmah, a ne na dugu stazu kao ranije; u cijeloj Jugoslaviji ako možs odjednom, ali i po dijelovima ako bude potrebno, uključujući i građanski rat kao način ostvarenja cilja. U Kongresu SAD „građanski rat izazvan nacionalizmom u Jugoslaviji” stavlja se u istu ravan sa „problemima u Persijskom zalivu i Libiji”;
- Neki naši susjedi već otvoreno ispoljavaju zahtjeve prema dijelovima naše zemlje koje po raznim osnovama svojataju;
- Na unutrašnjem planu u praksi su već srušena dva ključna segmenta ustavnog poretka SFRJ – federativno uređenje i društveno politički sistem – a da nije promjenjen Ustav SFRJ i u skladu sa tim odgovarajući savezni zakoni. U zemlji vlada opšte bezakonje i kaos od koga je samo korak do građanskog rata;
- Smatramo da Predsjedništvo SFRJ, Skuiština SFRJ i SIV svojim političkim autoritetom i ustavnim ovlašćenjima, dok još, malo, ima vremena, *moraju preduzeti sve neophodne mjere kako bi otklonili neposrednu opasnost po opstanak SFRJ kao države i omogućili stvarni demokratski preobražaj društva koji će na ustavu i zakonima biti zasnovan. Nikada i nigdje bezakonje nije vodilo u demokratiju, pa neće ni kod nas.*

Iz takve procjene su proizišli i predlozi mjera čija je suština bila u sljedećem:

1. Uspostaviti narušeni ustavni poredak zemlje na način da se suspenduju sva normativna akta i sve radnje na njima zasnovane koje su u suprotnosti sa Ustavom SFRJ i saveznim zakonima⁶, te da se na svaki novi akt narušavanja Ustava SFRJ reaguje odmah i onemogućí njegova realizacija.

⁶ Iako smo upravo u Ustavu 1974. godine vidjeli osnovu za razbijanje Jugoslavije, ipak smo, u ovom momentu, cijenili da je sve bolje od potpune anarhije, odnosno samovolje republičkih država.

84 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

2. Da se program SIV-a učini cjelovitim tako što će on uključiti u sebe i neminovnu ustavnu reformu koja će omogućiti funkcionisanje savezne države i prsko toga realizaciju privredne reforme.

3. Precizno utvrditi vrijeme donošenja novog ustava Jugoslavije s tim da to vrijeme bude zaista primjereno potrebama situacije.

4. Donijeti nekoliko konkretnih odluka koje treba da obezbjede integritet države Jugoslavije u odnosu na ponašanje stranih faktora – posebno nekih dplomatskih predstavnika i drugih međunarodnih institucija, koje su izvan svih međunarodnih normi, drsko se mješaju u naše unutrašnje stvari i otvoreno dovode u pitanje suverenitet zemlje.

Procjena situacije i predlozi mjera koje sam izneo u ime Štaba Vrhovne komande prihvaćeni su većinom glasova u Predsjedništvu. Na osnovu toga i nekih drugih elemenata situacije, Predsjedništvo SFRJ je pokrenulo nekoliko aktivnosti, koje, u krajnjoj konsekvenci, nisu obezbjedile da se sprovedu u život ni jedna od četiri predložene mjere. Takvoj sudbini tih prijedloga, pored drugih okolnosti, veoma je doprinjelo djelovanje SIV-a i naročito njegovog predsjednika Markovića. Naime, istu procjenu i isti prijedlog ja sam poslije sjednice Predsjedništva SFRJ izložio i na Sjednici SIV-a. Marković je i prije Sjednice SIV-a znao za naše procjene i prijedloge. O tome su ga informisali neki članovi Predsjedništva SFRJ, tako da je on pripremio svoje ljude u SIV-u da naš predlog žestoko napadnu. Samo je manji broj članova SIV-a tu našu procjenu i predloge potpuno podržalo, dok je većina to odbila sa vrlo grubim kvalifikacijama „antidemokratizma”, „unitarizma”, cinično tvrdeći da se nije dogodilo ništa nepredviđeno, ništa van kontrole SIV-a, da ja brkam teze pa u demokratskim procesima vidim razbijanje Jugoslavije, umjesto da u njima vidim ono što i oni vide - jačanje i preobražaj Jugoslavije. Rezultati te sjsdnice SIV-a, inače zatvorene za javnost, bili su iste noći poznati u diplomatskom koru u Beogradu, a o njima se sledećega dana već pričalo na ulicama Zagreba i Ljubljane. Ja sam povodom toga zatražio da se sprovede istraga i ustanovi ko iz SIV-a odaje državne tajne. Naravno, od te istrage nije bilo ništa, kao ni od niza drugih slične naravi. Poslije te sjsdnice SIV-a definitivno su otpale sve moje preostale, iako tada već vrlo male, iluzije o dobrim jugoslovensknm opredjeljenjima i namjerama Ante Markovića. Poslije toga mnogo puta sam dolazio u iskušenje da napustim tu vladu. O tome sam raspravljao sa mojim saradnicima. Oni su smatrali da to ne bi bilo dobro i nisu se sa tim slagali, bez obzira na sve što sam i lično morao preživjeti boreći se u toj vladi protiv otvorenih

85 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

i prikrivenih razbijača Jugoslavije, a objektivno i pred javnošću snoseći odgovornost za cjelinu njenoga djelovanja. Od svih članova SIV-a, iskrenu podršku i na sjednici o kojoj je riječ, kao i prije i poslije nje, imao sam od saveznog sekretara za unutrašnje poslove Petra Gračanina.

Tako je i ovom prilikom Ante Marković sa autoritetom i ustavnom pozicijom SIV-a učinio sve što je mogao da parališe prihvatanje i naročito sprovođenje u život predloženih mjera Štaba Vrhovne komande, koje je docnije Predsjedništvo SFRJ pretvorilo u svoje stavove, odnosno predloge Skupštini SFRJ. Takvu i još otvoreniju razbijačku ulogu, Ante Marković i SIV su nastavili da igraju u svim događajima u kojima se rješavala sudbina Jugoslavije. U docnijoj fazi mi smo dolazili u otvoreni sukob na javnoj sceni. Ja sam se, s toga, faktički povukao iz rada SIV-a, čak sam to i javno saopštio, a Marković je zahtjevao moju smjenu.

Po mojoj ocjeni to je bila posljednja prilika da se pokuša sačuvati Jugoslavija u postojećim granicama. Podvlačim, „pokuša”, jer veliko je pitanje da li bi i te mjere, u datim međunarodnim okolnostima koje su već egzistirale, pogotovo koje su posle toga brzo nastupile raspadom SSSR-a, mogle zaista trajnije sačuvati Jugoslaviju od raspada u koji je ona vrtoglavo jurila već preko dvije i po decenije, stalno povećavajući tu brzinu, naročito u posljednjoj deceniji. No, uprkos tome, smatrao sam da treba pokušati sve što je razumno. Kada je i taj pokušaj propao, onda Vrhovna komanda modifikuje zadaću JNA tako da ona u novim uslovima glasi: 1) odbraniti pravo naroda koji žele da žive u zajedničkoj državi Jugoslaviji; 2) pokušati omogućiti miran razlaz sa onim jugoslovenskim narodima koji ne žele da žive više u Jugoslaviji. Događaji koji su poslije toga sljedili ređali su se velikom brzinom, a većina njih je ubrzano vodila raspadu Jugoslavije putem građanskoga rata, onome kursu, dakle, koga je Nemačka htijela, a njihove marionete u Jugoslaviji zdušno prihvatile. Težište djelovanja Štaba Vrhovne komande bilo je primjereno modifikovanoj zadaći JNA. Iz mnoštva tih događaja, a prije otpočinjanja oružanih sukoba u Sloveniji, posebnu pažnju zaslužuje sjednica Vrhovne komande 12, 14. i 15. marta 1991. godine, događaji koji su joj prethodili, njen tok i rezultati, kao i događaji koji su poslije toga sljedili.

86 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Ono što je najviše ugrožavalo miran rasplet jugoslovenske krize, uključujući i otcepljenje republika koje to žele, jeste organizovanje paravojski i njihovo naoružavanje po Jugoslaviji. U tim aktivnostima prednjačila je Hrvatska, mada je bilo sličnih pojava i u Sloveniji ali u drukčijem vidu i obimu, na Kosovu, u Bosni i Hercegovini. Što se tiče organizacije, Hrvatska je tu vojsku stvarala pod maskom milicije, a Slovenija u okviru teritorijalne odbrane. Osnovne izvore nabavke oružja u zemlji JNA je stavila pod svoju kontrolu tako što je oružje teritorijalne odbrane preuzela, a nabavku iz domaće industrije naoružanja kontrolisala. Zato je snabdevanje naoružanjem paravojski išlo iz inostranstva. To JNA nije mogla efikasno kontrolisati, jer su to zadaci iz nadležnosti Carine koja je pripadala SIV-u i zadaci iz nadležnosti unutrašnjih poslova koji su bili u rukama republika, djelimično federacije.

SSNO je 11.12.1990. godine dostavio Predsjedništvu SFRJ informaciju o neovlašćenom formiranju oružanih paravojskih sastava u SFRJ. Predsjedništvo SFRJ je na sjednici od 9. januara 1991. godine donijelo naredbu o rasformiranju tih oružanih sastava koji nisu u sastavu jedinstvenih oružanih snaga i organa uputrašnjih poslova i čija organizacija nije u skladu sa saveznim propisima. Predsjedništvo SFRJ razmatralo je 22. januara 1991. godine izvještaj SSNO-a o sprovođenju naredbe i konstatovalo da je ona samo djelimično izvršena. Zato je zaključilo da su vojni pravosudni i drugi nadležni organi dužni da postupaju u skladu sa svojim zakonom utvrđenim obavezama i ovlaštenjima. Štab Vrhovne komande je 23. januara obavjestio javnost da će JNA, ako se na području Hrvatske odmah ne raspuste svi mobilisani sastavi, podići borbenu gotovost jedinica na nivo koji će garantovati sprovođenje na zakonu zasnovanog krivičnog postupka i izvršenja sudskih odluka. Dio jedinica JNA stavljen je u povišen stepen borbene gotovosti. Predsjedništvo SFRJ je, ocjenjujući političko-bezbjednosnu situaciju veoma kritičnom, 25. januara 1991. godine, pozvalo na razgovor rukovodstvo Hrvatske. Na tom sastanku je dogovoreno i zaključeno da se 26. januara do 12 časova izvrši demobilizacija rezervnog sastava milicije u Hrvatskoj i istovremeno stepen borbene gotovosti jedinica JNA dovede u redovno stanje, kao i da vojno pravosudni organi nastave istražni i sudski postupak bez ometanja. Sastanak je trajao do kasno u noć. Hrvatska strana je bila neuobičajeno kooperativna u prihvatanju stavova Predsjedništva SFRJ i, reklo bi se, spremna da žrtvuje neke izvršioce krivičnih djela. Uskoro je, međutim, došlo do obrta u hrvatskom stavu. Ključnu ulogu u tome odigrao je gospodin Čimerman stavovima da će Zapad

87 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

braniti mladu hrvatsku demokratiju, istovremeno je nama stavljao do znanja da Zapad ne bi prihvatio nikakvu intervenciju JNA protiv Hrvatske, da problemi paravojski navodno jesu teški, ali da se i oni moraju riješavati pregovorima baš kao što Gorbačov čini sa Baltičkim zemljama. Hrvatska vlada je poslije toga i javno se identifikovala sa politikom naoružavanja, ometala maksimalno koliko je mogla rad vojno – pravosudnih organa, iako ih nije mogla onemogućiti. Dalje su nastavili jačanje i naoružavanje vojske uz veliku pomoć iz inostranstva. Zajedno sa tim povećavale su se provokacije prema srpskom narodu u Hrvatskoj upotrebom ustaških metoda iz II svjetskog rata, još i „obogaćenim” novim izumima, provokacije prema pripadnicima JNA i njihovim porodicama. To je izazvalo logičnu reakciju cjelokupnog srpskog naroda, posebno u Hrvatskoj, kao i pripadnika JNA. Slični procesi su se povećavali i u Sloveniji, nešto manje u Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Opozicija u Srbiji izgubivši ubjedljivo na višestranačkim izborima, pokušavala je na različite načine da dovede u pitanje rezultate izbora. Ukupno stanje u zemlji je bilo takvo da ga je Štab Vrhovne komande ocjenio kao početak građanskog rata. Zato je zahtjevao sjednicu Vrhovne komande – Predsjedništva SFRJ i Štaba Vrhovne komande – koja je održana 12,14, i 15. marta 1991. godine. O toj sjednici postoji kompletna dokumentacija. Najvažnije dijelove te sjednice Jugoslovensko gledalište je imalo prilike da vidi i na televiziji. Na osnovu kratko izložene procjene situacije ja sam u ime štaba Vrhovne komande iznio prijedloge čija se suština sastojala u sljedećem:

1. Uvesti vanredno stanje u zemlji.
2. Podići borbenu gotovost JNA do nivoa koji će garantovati poštivanje mjera vanrednog stanja, posebno spriječiti međunacionalne oružane sukobe i građanski rat, osigurati uslove za miran, demokratski rasplet jugoslovenske krize.
3. Preduzeti hitne i odlučne mjere da se narušeni sistem odbrane zemlje dovede u zakonske okvire, a to znači – raspustiti i razoružati sve paravojsne formacije; vratiti komandovanje teritorijalnom odbranom u zakonom utvrđene okvire tamo gdje je to narušeno; dovesti u red mjere vojne obaveze tamo gdje su narušene.
4. Intenzivirati rad i postići dogovor o budućem uređenju Jugoslavije i utvrditi način i vrijeme realizacije tih dogovora.

88 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Kao što je poznato, poslije dugih i teških rasprava sa prekidima, Predsjedništvo SFRJ nije prihvatilo ponuđene prijedloge.

Nakon te sjednice, Štab Vrhovne komande je procjenio da postoje dvije opcije daljega djelovanja. *Prva*, da Štab Vrhovne komane ili barem samo ja kao načelnik štaba, podnese ostavku. U normalnoj državi to bi bila i jedina opcija. Pošto u tom vremenu već više nismo imali praktički nikakvu zajedničku jugoslovensku državu, već konglomerat svega i svačega, zaključeno je da bi ta opcija više bila u korist razbijača Jugoslavije i predstavljala udar unutar vojske koja sada ima drugu zadaću. Zato je ta opcija odbačena. *Druga opcija* je bila da vojska, osloncem na političke snage u federaciji i u republikama koje predstavljaju one narode koji hoće da žive u Jugoslaviji, uz miran razlaz sa onima koji hoće da idu iz nje, nastavi da obezbeđuje takvu politiku. To je prevedeno na praktičan jezik tada aktuelne situacije značilo, između ostalog, zaštitu i odbranu srpskoga naroda van Srbije i prikupljanje JNA u granice buduće Jugoslavije, s tim što je drugi dio zadatka – prikupljanje JNA – operativno i vremenski morao biti prilagođen izvršenju prvog dijela zadatka. Uz učešće odgovarajućih političkih ličnosti koje su stajale na takvom političkom kursu raspleta političke krize, ova opcija je prihvaćena i to od svih bez ijednog izuzetka. I tada a i poslije govorilo se o vojnom puču kao jedinoj pravoj opciji koja bi spasila Jugoslaviju. Neki su nas i tada i docnije proglasili izdajnicima i okrivili za propast Jugoslavije zato što nismo išli tim putem. To su ili želje dobronamjernih, ali naivnih, ili vješte podvale neprijatelja koji borce za odbranu Jugoslavije umjesto sebe poturaju kao krivce za njen raspad.

Cjelovitu ocjenu o mjestu i ulozi JNA, o tome šta je uradila, a šta nije i zašto nije, daću docnije. Za sada, povodom situacije koju izlažem o vojnom puču reći ću i sledeće. Klasičan vojni puč koji bi imao za cilj da primjenom vojne sile održi Jugoslaviju na okupu, u jugoslovenskim prilikama kakve su ostale poslije Titove smrti nikada nije imao izgleda na uspjeh, osobito ako se misli o trajnom uspjehu. Takav puč se svakako najlakše mogao izvesti odmah nakon Titove smrti. Razloga za to je bilo na pretek ako su u pitanju dezintegracioni procesi koji su rušili Jugoslaviju.

89 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Ima puno razloga za pretpostavku da je vojska u to vrijeme mogla relativno lako zauzeti vlast. Međutim, niti bi vojska tu vlast mogla duže zadržati, niti stvoriti političke pretpostavke da se zaustave nabujali procesi dezintegracije i okrenu u obratnom smjeru. To je, možda, mogao učiniti još samo Tito, pomoću vojske krajem 70-tih godina. Ali, Tito se već davno i definitivno opredjelio za kurs koji je bio na snazi.

U vrijeme o kome sada pišem, unutrašnje i međunarodne okolnosti svaku vrstu klasičnog vojnog puča su potpuno isključivale. Ono što se u tadašnjim jugoslovenskim prilikama moglo učiniti jeste da se umjesto zauzetog kursa, odmah krene u napad na Hrvatsku i Sloveniju. U takvoj opciji na unutrašnjem planu, JNA i Srbija bi bili agresori sa ogromnim posljedicama, neuporedivo većim od onih koje su imali kao branioci. Postignuta bi bila još veća homogenizacija hrvatskog i slovenačkog naroda, bilo bi još uspješnije raspirivanje mržnje i u drugim jugoslovenskim narodima prema srpskom narodu kao agresorskom, koji silom oružja nameće svoju volju, bili bi još veći problemi motivacije za borbu u srpskom narodu iz Srbije da se tuče van Srbije, pružena bi još veća šansa snagama u Srbiji koje su u borbi za vlast upotrebljavale sva sredstva, organizovali dezerterstvo vojske, širili paniku itd. Na međunarodnom planu upravo bi uletjeli u klopku tako da bi odmah, ili vrlo brzo, bili izloženi ne samo svim vrstama sankcija već i žestokoj vojnoj intervenciji sa udarima svih vrsta, prije svega po vitalnim objektima u Srbiji i najvažnijoj infrastrukturi JNA. Time Jugoslavija ne samo što ne bi bila spašena u starim granicama, već bi se i nova Jugoslavija stvarala pod neuporedivo težim uslovima od onih pod kojima je stvorena. Kasniji razvoj događaja našu tadašnju procjenu je, po mome mišljenju, potvrdio sa vrlo mnogo dokaza.

90 Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada

Oružani sukobi u Sloveniji

Među događajima završne faze razbijanja SFRJ značajno mjesto zauzimaju oružani sukobi u Sloveniji u ljeto 1991. godine. Oružani napad Slovenije na JNA predstavlja logičan sljed događaja ukupnog stanja u Jugoslaviji i posebno uloge Slovenije kao pionira i nosioca razbijanja Jugoslavije, koju joj je Nemačka politika namjenila i koju je Slovenija bezpogovorno izvršavala. Samo se time mogu objasniti postupci Slovenije. Karakter i način izvršenja tih postupaka, jasno su govorili da slovenačkom rukovodstvu nije cilj samo secesija, već da je cilj, u prvom redu, razbijanje Jugoslavije u cijelini i to na najgori mogući način, a da stvaranje slovenačke države dođe kao normalna posljedica ukupnog raspada Jugoslavije. Zašto bi bio interes Slovenije da na takav način izlazi iz Jugoslavije kada joj, u to vrijeme, niko nije osporavao to pravo. Ja sam nekoliko puta razgovarao o tome sa Drnovšekom i još nekim iz slovenačkog rukovodstva. Tada, kao i uvijek prije toga, oni su jednostavno lagali. Razumljivo je da nisu mogli priznati da rade po nalogu inostranih gospodara, pa su nerazumne postupke nasilnoga izlaska Slovenije iz Jugoslavije, opravdavali greškama pojedinaca.

Faktografija događaja je poznata. Podsjetiću samo na neka najvažnija zbivanja. Od ustavnih promjena u Sloveniji u jesen 1989. godine kada je praktično, na širokom planu, demonstrirano korišćenje mogućnosti koje daje Ustav SFRJ od 1974. godine za razbijanje Jugoslavije, ređale su se razne aktivnosti velikom brzinom. U te događaje spadaju i čitav niz mjera na razbijanju jedinstvenog jugoslovenskog sistema odbrane i stvaranja slovenačke vojske kao što su: uporno nastojanje da se potpuno preuzme komandovanje teritorijalnom odbranom Slovenije; prestanak slanja regruta iz Slovenije u JNA; neuplaćivanje dijela svoga doprinosa u federalni i armijski budžet, tako da se brzo pokazalo zašto su Slovenci bili energično protiv ustavnih promjena u Ustavu SFRJ 1988. godine koje bi omogućile finansiranje JNA iz izvornih prihoda federacije. Posljednji čin u seriji događaja koji je prethodio oružanim sukobima i koji je poslužio kao njihov povod, jeste odluka Slovenije da potpuno preuzme sve funkcije Federacije na državnoj granici na teritoriji Slovenije, kao i da uspostavi državnu granicu prema ostalom dijelu Jugoslavije. Tu odluku su odgovarajući slovenački organi u oblasti unutrašnjih poslova i carine i realizovali.

91 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Skupština SFRJ je zaključila da su te slovenačke odluke o preuzimanju državne granice Jugoslavije na teritoriji Slovenije neustavne i zatražila od odgovarajućih saveznih organa da uspostave prvobitno stanje na državnoj granici. U skladu sa tim, Savezno izvršno vijeće je na sjednici od 25.06.1991. godine donijelo odluku o neposrednom obezbeđivanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice na teritoriji Slovenije. Radi toga su, u skladu sa tačkom 2. Odluke SIV-a, angažovane i određene jedinice JNA – oko 1900 vojnika i starešina sa odgovarajućom tehnikom – sa zadatkom da tu odluku sprovedu u život. Jedinice JNA, iako sa relativno malim snagama, su za 48 časova od 137 objekata na granici zauzele 133 i time praktično izvršile dobiveni zadatak.

To je bio povod da oružane formacije Slovenije otpočnu sa napadima na pripadnike, jedinice i objekte JNA na cijeloj teritoriji Slovenije. U isto vrijeme zbili su se još neki krupni događaji koji su bitno uticali na političke odluke koje je donijelo Predsjedništvo SFRJ i u skladu sa njima, odluke o daljem angažovanju JNA. Zahvaljujući dugogodišnjoj secesionističkoj politici Slovenije i dobro vođenoj propagandi u kojoj su Srbija i JNA predstavljene kao glavne smetnje ostvarenju nezavisne slovenačke države, prema tome i kao glavni nsprijatelji slovenačkoga naroda, ispoljena je velika mržnja prema JNA i demonstrirana volja za borbu protiv JNA. JNA se našla u nemogućoj situaciji. *Prema njoj su se svi u Sloveniji odnosili kao prema okupatorskoj vojsci, a ona nije mogla niti je htjela da se ponaša prema slovenačkom narodu kao okupator.* Kada bi JNA upotrebila i pola od onoga što čine okupatori, ili, makar pola od onoga što su činili Amerikanci u Iraku, sve bi izgledalo sasvim drugačije. U takvim uslovima dalji opstanak JNA u Sloveniji postajao je neprihvatljiv za JNA. Ova činjenica je bitno uticala na naše dalje predloge odluka. Predsjedništvo SFRJ, tačnije neki njegovi članovi radili su kako bi privolili slovenačko rukovodstvo da se uspostavi prvobitno stanje na državnoj granici, bez dalje eskalacije angažovanja JNA, Pa je u tom smislu donijeta i odgovarajuća odluku 04. jula 1991. godine. Slovenačko rukovodstvo, po običaju, većinu od njihove strane prihvaćenih odluka i stavova Predsjedništva SFRJ nije ispoštovalo.

92 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Na Brionima je, 07. jula 1991. godine prihvaćena Deklaracija Evropske zajednice kao platforma za pregovore o budućnosti Jugoslavije. Dogovoreni su, između ostaloga, i načini razrješenja sukoba Slovenije i Federacije o državnoj granici. Rukovodstvo Slovenije i u ovom slučaju je varalo, a evropski „mirotvorci” su ih i u tome dobro pomagali, tako da su dio obaveza u odnosu na JNA izvršavali samo zbog straha od odmazde koja je zaista visila u vazduhu i nad njihovim glavama.

I pored toga što smo mi u armiji već ranije otpočeli proces među starešinama da svi koji se ne slažu sa politikom koju slijedi JNA – iz nacionalnih ili drugih razloga – mogu i treba da je napuste, pravo osipanje na nacionalnoj osnovi u JNA otpočelo je oružanim sukobima u Sloveniji. To se naročito odnosilo na starešine slovenačke nacionalnosti koje su duže vremena boravile na dužnosti u Sloveniji.

Gotove jedinice brigadnoga sastava koje je Štab Vrhovne komande mogao upotrebiti za manevar na jugoslovenskom prostoru u to vrijeme bile su samo brigade koje je valjalo u velikom procentu popuniti rezervnim sastavom. Ovo zbog toga što gotovih jedinica brigadnoga ranga formiranih od mirnodopskog sastava u JNA nije bilo slobodnih, jer su potrebe za takvim jedinicama u Jugoslaviji svakoodnevno rasle otvaranjem novih kriznih žarišta posebno u Hrvatskoj, a istovremeno popuna regrutima je skoro prepolovljena iz poznatih razloga. Kada je riječ o mobilisanju i demobilisanju jedinica JNA, Štab Vrhovne komande se već tada suočio sa nekoliko krupnih problema koji će se u docnijem razvoju događaja u Sloveniji i Hrvatskoj, pokazati glaviim limitirajućim faktorom realizacije svih zamisli i planova upotrebe JNA. S obzirom na mjesta upotrebe jedinica JNA, sve više se sužavao prostor Jugoslavije gdje je bila moguća mobilizacija. Potrebe za jedinicama su bile permanentne, a vrijeme zadržavanja pozvanih u rezervu zakonom ograničeno. Bez adekvatnih državnih mjera – proglašenja vanrednoga ili ratnoga stanja, opšte ili djelimične mobilizacije, odgovarajućih političkih i kaznenih mjera – svi koji su radili na paralizi JNA lako su uspjevali ometati mobilizaciju ili ometati pokret mobilisanih jedinica ka mjestima njihove upotrebe. Bilo ih je mnogo koji su na tome radili, a radili su vrlo sinhronizovano, na širokom planu, očigledno usmjeravani iz jednoga centra.

93 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Procjenjujući sve te i još neke druge elementske situacije, Štab Vrhovne komande je zaključio da sve naše prijedloge Predsjedništvu SFRJ⁷ o daljoj upotrebi JNA u Sloveniji, treba zasnivati na osnovnom opredeljenju da JNA ne može i ne treba prihvatiti ulogu okupatorske vojske u Sloveniji, da istovremeno ne može i ne treba prihvatiti da je se vrijeđa, maltretira, ponižava, što se inače sa stvarnom okupatorskom vojskom ne bi smijelo činiti, tako da je jedino rješenje da JNA napusti Sloveniju. Ostalo je pitanje kako to uraditi u datoj jugoslovenskoj i međunarodnoj situaciji. Razmotrili smo tri varijante.

Prva. Predhodno vojnički poraziti vojne formacije Slovenije, a potom napustiti Sloveniju. Za realizaciju ove varijante, pored snaga sa kojima je JNA raspolagala u Sloveniji i koje su djelimično već bile angažovane u borbama oko granice i za odbranu od napada slovenačke vojske, bilo je potrebno još upotrebiti dvije pešadijske i jednu padobransku brigadu, kao i znatno jače snage Ratnog vazduhoplovstva za prevoženje trupa, desantiranje, i vatrenu podršku snagama kopnene vojske. Za početak te operacije bila su potrebna dva do tri dana, a njeno trajanje šest do osam dana.

Druga. Bez dovodenja novih snaga kopnene vojske, upotrebom svih raspoloživih snaga ratnog vazduhoplovstva, vatrene i manevarske moći snaga kopnene vojske koje su se već nalazile u Sloveniji, naneti neprihvatljive gubitke infrastrukturi Slovenije i tako je prisiliti na poštivanje odluka saveznih institucija o državnoj granici. Pošto slovenačka vojska – sa formacijama i naoružanjem koje je imala, partizanskom taktikom upotrebe pretežno u urbanim sredinama gdje su vojnici često izmješani sa civilima, pomanjkanjem ma kakve ozbiljnije vojne infrastrukture – nije mogla predstavljati rentabilne ciljeve vatrenim udarima, naročito vazduhoplovstva, to bi ti udari morali biti usmjereni pretežno na civilne objekte,

⁷ Zbog poznatog stanja u Predsjedništvu SFRJ, u to vrijeme, posebno činjenice da su pojedini njegovi članovi aktivno radili na razbijanju Jugoslavije i bili veliki neprijatelji JNA, Štab Vrhovne komande je morao imati i imao je dvojnu komunikaciju sa Predsjedništvom SFRJ. Dio prijedloga smo iznosili pred cijelim Predsjedništvom, a dio samo pred onim njegovim članovima koji su radili za Jugoslaviju. To je bila izuzetno složena situacija za vojsku, ali drugog izbora nismo imali.

odnosno objekte koji posredno služe i u ratne svrhe, kao što su komunikacijski objekti, sistemi za upravljanje i informisanje, fabrike čiji proizvodi služe i za potrebe rata i sl. U udarima te vrste izvjesno je da bi stradalo znatno više civilno stanovništvo, među kojima bi mogle biti i porodice pripadnika JNA, nego vojnici. Sve u svemu, ova varijanta nosila je u sebi jaku dozu odmazde i terora nad civilnim stanovništvom.

Treća. Postići političke ciljeve kombinovanom upotrebom političkih sredstava i prijetnjom upotrebe svih raspoloživih sredstava JNA, uz stvarnu upotrebu koju dozirati u skladu sa ponašanjem slovenačke strane.

Procjenjujući dobre i loše strane sve tri varijante dalje upotrebe JNA u Sloveniji, štab Vrhovne komande se opredjelio za prvu varijantu, dok je drugu varijantu isključio.

Neki članovi Predsjedništva nisu prihvatili prvu varijantu sa obrazloženjem da ne postoji raspoloženje u narodu iz čije sredine bi trebalo da krenu nove jedinice u Sloveniju, da one idu tamo i ratuju da bi ratom natjerali Slovence da ostanu u Jugoslaviji kada to oni, očigledno, ne žele. Tako se ostalo pri trećoj varijanti.

Dalje političke i vojne aktivnosti su se odvijale u suštini u skladu sa takvom odlukom, tako da je Predsjedništvo SFRJ u punom sastavu 18.07.1991. godine i formalno donijelo odluku kojom se komande, jedinice i ustanove JNA sa teritorije Slovenije dislociraju u Bosnu i Hercegovinu, Srbiju i Crnu Goru. Za ovakvu odluku glasalo je šest članova Predsjedništva, protiv je bio jedan, a jedan član se uzdržao.

Na osnovu te odluke Predsjedništva SFRJ, Štab Vrhovne komande uradio je plan dislokacije koji se realizovao sve dok Hrvatska nije otpočela otvoreni rat, ne samo protiv srpskog naroda u Hrvatskoj, već i protiv JNA. Sa tom mogućnošću Štab Vrhovne komande je računao i za nju je imao pripremljen odgovor. Planirana je i pripremana jedinstvena operacija čiji je cilj bio da riješi sve zadatke koje je JNA imala u Hrvatskoj i istovremeno omogućiti dalju nesmetanu i potpunu realizaciju plana dislokacije JNA iz Slovenije. Kao što će se docnije vidjeti, ta operacija nije mogla biti u potpunosti realizovana samo iz jednog jedinog razloga – neuspjeha mobilizacije i dezerterstva već mobilisanih vojnih obveznika. No, to ću potpunije i konkretnije izložiti u dijelu o ratu u Hrvatskoj. Zbog toga je početni

95 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

plan dislokacije JNA iz Slovenije za preostali dio JNA morao biti modifikovan i tako modifikovan je u osnovi realizovan. Docnije su se pojavile kritike plana dislokacije JNA iz Slovenije u smislu da su prije išli namještaj i manje važne stvari, a potom naoružanje i borbena tehnika. Te kritike su imale konotaciju nestručnosti ili zle namjere planera. Podsjećam da je to bio plan dislokacije cjelokupnih sastava, a ne plan da se što prije izvuče ono što se izvući može. Ne treba biti mnogo maštovit da bi prstpostavili šta bi se u situaciji kakva je u to vrijeme u Sloveniji bila, desilo sa preostalim dijelovima JNA ako bi Sloveniju napustili najprije njeni borbeni dijelovi. Što se stručnog aspekta tiče u svim varijantama povlačenja snaga, a ako nije u pitanju proboj iz okruženja, zaštitnica je uvijek najjača bez obzira na mogući razvoj događaja. Koja su osnovna iskustva i pouke iz oružanih sukoba u Sloveniji?

Prvo pitanje koje se postavlja jeste da li je JNA trebala ići na izvršenje zadatka uspostavljanja prvobitnog stanja na državnoj granici, bez obzira na stavove Skupštine SFRJ i odluke SIV-a, kada je već bilo jasno da Slovenija ide van Jugoslavije, kao i da ne postoji ničije opredeljenje da se Slovenija upotrebom sile zadrži u Jugoslaviji. Moj odgovor na to pitanje i danas je isti kao i u to vrijeme – da, trebalo je ići. Ako bi vojska odbila da izvrši svoj dio zadatka iz političkih odluka Skupštine SFRJ, onda bi to mogao biti kraj vojske na najgori mogući način. Pored toga, bez saznanja koje su dali oružani sukobi u Sloveniji, mislim da bi ukupni docniji tok događaja mogao biti još nepovoljniji, prije svega po srpski narod u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i po JNA.

Drugo važno pitanje jeste da li bi vojnički poraz Slovenije zaustavio raspad Jugoslavije, kao što neki i danas tvrde. Naime, ta teza je neka vrsta antiteze tzv. „domino teoriji” po kojoj čim ode Slovenija iz Jugoslavije ide i Hrvatska i tako redom, pa bi, makar nasilnim zadržavanjem Slovenije, proces bio zaustavljen. U vezi sa tim je i pitanje izbora varijante upotrebe JNA u drugoj fazi sukoba u Sloveniji. Imajući u vidu prije svega međunarodne okolnosti o kojima sam ranije govorio, a posebno cilj i ulogu Nemačke u odnosu na Jugoslaviju kao i na punu podršku tom njemačkom cilju u Sloveniji, nikakav vojnički poraz slovenačke vojske ne bi Sloveniju zaustavio u Jugoslaviji. Eventualna prinuda Slovenije putem nasilnog obaranja izabrane vlasti na višestranačkim izborima i postavljanja neke druge vlasti, uvjeren sam, samo bi ubrzao proces raspada Jugoslavije pod znatno

96 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

nepovoljnijim okolnostima i to prije svega po Srbiju, Crnu Goru i JNA, jer bi širom otvorio vrata vojnoj intervenciji Zapada. To se isto, ali u još većoj mjeri, odnosi i na Hrvatsku. U pogledu izbora varijante upotrebe JNA u drugoj fazi sukoba u Sloveniji, ja bih i danas zastupao prvu varijantu kao što smo učinili i tada, tj. varijantu da se prethodno vojnički porazi Slovenija, a potom JNA napusti Sloveniju. Korist od toga vidim pre svega za JNA, ali, još više za njenu ulogu u docnijim zbivanjima u Jugoslaviji. Kakve bi političke posljedice te varijante bile, nije izvjesno.

Sledeće krupno pitanje jeste da li su bile dovoljne snage JNA za izvršenje planiranih zadataka u Sloveniji. Za zadatak koga je JNA imala – uspostavljanje prvobitnog stanja na državnoj granici – snage su bile dovoljne, Zadatak je izvršen za dva dana. Za zadatak da se slovenska vojska vojnički porazi, pored snaga koje su bile u Sloveniji, bile su potrebne još tri brigade KoV i znatno veće angažovanje ratnog vazduhoplovstva. Vazduhoplovstvo je bilo spremno da dejstvuje odmah, a brigade kopnene vojske su mogle biti uvedene u borbu za dva do tri dana, nakon donošenja odluke. Za zadatak potpune okupacije, Slovenije i eventualno vođenje protivpartizanskog rata na duže vrijeme, nismo procjenjivali potrebne snage iz prostog razloga što nikada nismo ni računali sa takvim zadatkom.

Sljedeće pitanje jeste da li smo doživjeli neka iznenađenja u Sloveniji i koja.

Potpunih iznenađenja nije bilo ali, dosta značajnih, jeste. *Iznenađeni smo stepenom mržnje, načinima i masovnošću njenoga ispoljavanja prema JNA od strane slovenačkog naroda.* Iako je i slovenačka vojska i slovenački narod ispoljio krajnji neprijateljski odnos prema JNA u toku oružanih sukoba pa i poslije njih, JNA nije odgovorila istom mjerom. Iznenadenje je predstavljalo i ponašanje većeg broja slovenačkih starešina koji su se okrenuli protiv JNA i Jugoslavije. Ta obadva iskustva morali smo brzo unijeti u sve naše planove i aktivnosti za njihovu realizaciju daljeg angažovanja JNA na jugoslovenskim prostorima. Na tom planu je u kratkom vremenu mnogo urađeno, mada je bilo nemoguće otkloniti baš svaku mogućnost iznenađenja na toj osnovi u uslovima kakvi su tada bili u zemlji i u armiji.

Ipak, najveće iznenađenje za mene predstavljao je *vrlo jasan nagovještaj da će biti mnogo onih u Jugoslaviji koji se na riječima deklariraju kao borci za Jugoslaviju, a kada to stvarno zatreba i pozovu se da to učine, nalaze razne*

97 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

izgovore i opravdanja da se izvuku. Nagovještaj takvoga ponašanja ja vidim i u obrazloženju neprihvatanja ponuđene varijante da se Slovenija najprije vojnički porazi, a potom JNA povuče.

To je bio presedan za docnije masovno uslovljavanje gdje koja jedinica JNA može, odnosno ne može biti upotrebljena. Od toga, pa do pojedinačnog uslovljavanja gdje će ko ići ili neće ići samo je jedan korak, a od pojedinačnoga uslovljavanja, pa do neodazivanja na mobilizacijski poziv ili do dezerterstva iz vojske također je samo jedan korak. Dakle, ono što će postati daleko najveći problem JNA i objektivno i jedini ozbiljni limitirajući faktor ostvarenja svih naših zamisli i planova u narednim zbivanjima, već je imao i jake nagovještaje za vrijeme oružanih sukoba u Sloveniji.

98 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Rat u Hrvatskoj

Nakon što je Predsjedništvo SFRJ na sjednici Vrhovne komande održanoj 12 – 15. marta 1991. godine odbilo prijedlog Štaba Vrhovne komande da se zavede vanredno stanje u zemlji i upotrebom JNA razoružaju i rasture paravojne formacije po Jugoslaviji, u Hrvatskoj su ubrzane aktivnosti političkih i vojnih priprema čiji je cilj bio otepljenje od Jugoslavije i stavljanje srpskoga naroda u Hrvatskoj u potpunu i безусловnu pokornost. U pokušajima ostvarenja toga dijela cilja – stavljanja u безусловnu pokornost srpskoga naroda u Hrvatskoj - hrvatska vlast se služila svim poznatim ustaškim metodama iz vremena fašističke NDH. Pored zaštite koju je JNA pružala srpskom narodu, srpski narod u Hrvatskoj je bio prisiljen da se samoorganizuje za odbranu svojih domova i golih života, za odbranu svoga nacionalnoga bića.

U skladu sa političkim i vojnim mjerama unutar Hrvatske, išle su i mjere međunarodnih faktora koji su radili na razbijanju Jugoslavije. Aktivnosti međunarodnih faktora uvijek su se na dva načina ispoljavali – na otvorenoj sceni, javno; i kroz ilegalne ili poluilegalne kanale. Oba ova načina djelovanja međunarodnih faktora nastavila su se i nakon što se Evropska zajednica legalno, uz saglasnost odgovarajućih jugoslovenskih institucija, uključila u jugoslovensku krizu. Po sadržaju, djelovanje međunarodnih faktora obuhvatalo je veliki spektar radnji – od informativno–propagandnih preko političkih, ekonomskih, vojnih, do upravljanja i koordinacije cjedokupnim aktivnostima, spoljnjim i unutrašnjim.

Oružani sukobi u Hrvatskoj imali su dvije faze.

Prva faza obuhvata vrijeme od prvih oružanih napada na Srbe u Srpskoj Krajini do kraja ljeta 1991. godine kada Hrvatska odpočinje sa otvorenim oružanim napadima i na JNA.

Cilj Hrvatske u prvoj fazi bio je da upotrebom policije i vojske uspostavi vlast nad srpskim krajevima u Hrvatskoj i slomi svaki otpor srpskoga naroda, kao nužnu etapu u ostvarenju generalnoga cilja – stvaranja suverene hrvatske države, koja će obuhvatiti, pored cjelokupne teritorije u administrativnim granicama postojeće Republike Hrvatske, u docnijoj etapi razgradnje Jugoslavije i druge

99 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

teritorije Jugoslavije sa većinskim hrvatskim stanovništvom, odnosno teritorije na koje rukovodstvo HDZ, po raznim osnovama, ima aspiracije.

Strategija i taktika realizacije toga cilja zasnivala se na sljedećim idejama. Izbjegavati oružano sukobljavanje sa JNA, a JNA neutralisati političkim i propagandnim sredstvima i aktivnostima. Veličinu vojske stalno povećavati mobilizacijom i u skladu sa nabavkom naoružanja. Grupisati oružane formacije oko Srpske Krajine, širiti strah stalnim prijetnjama o opštem napadu, prije svega na Kninsku krajinu, povremenim surovim oružanim napadima na pogodno izabrana mjesta lomiti moral srpskoga naroda i tako pripremiti uspjeh opšteg završnog napada na Srpsku krajinu u cijelini ili po dijelovima. Sve te vojne aktivnosti pratiti adekvatnim političkim mjerama u Hrvatskoj, a međunarodne faktore maksimalno iskoristiti za podršku u svijetu kao i za neutralisanje kontramjera u Jugoslaviji.

Cilj, zamisao i plan upotrebe JNA u ovoj kao i u narednoj fazi sukoba polazili su od modifikovane uloge JNA u odnosu na ulogu utvrđenu Ustavom SFRJ; od osnovnih ideja generalne zamisli u novostvorenoj situaciji u Jugoslaviji koju sam ranije izložio, kao i od konkretnog tekućeg stanja u Hrvatskoj, Jugoslaviji, svijetu i JNA. Imajući sve to u vidu cilj JNA u prvoj fazi oružanih sukoba u Hrvatskoj bio je: zaštititi srpski narod u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija i omogućiti mu da konsoliduje vojničko samoorganizovanje za odbranu; istovremeno pripremiti JNA za rat sa Hrvatskom kada ga Hrvatska otpočne protiv JNA. Zadatak izvršavati u okviru „sprečavanja međunacionalnih sukoba” kako je to Predsjedništvo SFRJ svojom odlukom formulisalo. Sve te i druge aktivnosti voditi tako da se maksimalno doprinese sprečavanju rasplamsavanja već započetog građanskog rata čemu uporno teže spoljni i unutrašnji razbijači SFRJ.

Radi izvršenja postavljenoga zadatka ojačati jedinice JNA u Hrvatskoj i oko Hrvatske. Imati dvije vrste formacija. Veći broj oklopnomehanizovanih sastava jačine od čete do bataljona smjestiti što bliže mogućim mjestima sukoba, tako da mogu brzo intervenisati. Odgovarajući broj oklopnomehanizovanih jedinica brigadnoga sastava i jačih, postaviti na odgovarajućim punktovima u Hrvatskoj i oko Hrvatske, tako da se mogu angažovati za veće intervencije.

100 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Vojne, političke i propagandne aktivnosti u ovoj fazi oružanih sukoba u Hrvatskoj kretale su se velikom brzinom. Osnovne karakteristike i rezultati tih zbivanja su sljedeći.

Koordinacija političkih i propagandnih sa vojnim mjerama na hrvatskoj strani je mnogo bolja nego na jugoslovenskoj. Ovo je i razumljivo, jer su na jugoslovenskoj strani, Hrvati imali i svoje legalne i ilegalne predstavnike koji su radili za njihov račun. JNA sve više osjeća pomanjkanje neophodne podrške svoje države, naročito u informativno-propagandnoj djelatnosti.

Međunarodni faktor sve više upravlja ukupnom krizom u Jugoslaviji, ali i sve neskrivenije radi na razbijanju Jugoslavije za račun secesionističkih snaga u njoj koje u takvim uslovima bujaju.

Uprkos ukupnim nepovoljnim uslovima u zemlji i otvorenoj međunarodnoj podršci, Hrvatska ne uspjepa da ostvari cilj prve faze, tj. da slomi otpor srpskoga naroda u Hrvatskoj i uspostavi nad njim svoju punu vlast. Naprotiv, kako je vrijeme odmicalo, to je Hrvatska bila sve dalje od ostvarenja toga cilja. Ono što Hrvatska uspjepa u ovoj fazi jeste da za svoju politiku secesije dobija sve veću međunarodnu podršku i veliku materijalnu pomoć za izgradnju i jačanje sopstvene vojske, što ona i čini.

JNA je potpuno ostvarila ciljeve ove faze sukoba – zaštitila srpski narod u Hrvatskoj, omogućila mu i pomogla da se vojnički, pa i politički pripremi za događaje koji će sljediti, što je srpski narod u Hrvatskoj zaista i učinio, bez obzira na velike probleme sa kojima je bio suočen, pa i određena unutrašnja lutanja, nesporazume i sukobljavanja, što su inače neprijatelji nastojali maksimalno iskoristiti.

Po ocjeni hrvatskog vrhovništva, glavni razlog zbog čega Hrvatska, i pored niza povoljnih međunarodnih i unutrašnjih okolnosti, nije ostvarila svoj cilj da slomi otpor srpskog naroda u Hrvatskoj i ostvari potpunu vlast na cijeloj teritoriji u okviru postojećih administrativnih granica Republike Hrvatske, jeste u ulozi koju je imala JNA. I ne samo to, već im je postalo potnuno jasno da taj cilj neće nikada ni ostvariti sve dok JNA bude tu. Zato su odlučili da promjene dotadašnju strategiju i taktiku ostvarenja cilja i to u cijelini i posebno u borbi sa JNA. Pored toga

101 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

glavnoga razloga, na promjenu njihove strategije i taktike upućivali su ih i sljedeći elementi situacije. Oružane formacije Hrvatske su brojno ojačale, bolje su se naoružale, a mobilizacija se odvija bez većih problema. Očekuju da će u otvorenom ratu sa JNA, uz punu podršku moćnih zapadnih medija koji rade za njih, doći do raspada JNA po nacionalnoj i drugim osnovama, pogotovo što su dobro znali da je JNA nacionalno izmješana od odjeljenja i voda pa do Vrhovne komande, te da je i zbog toga izolacija nacionalno nepouzdanih praktično izvodljiva samo pojedinačno. Međunarodna situacija sve više im ide na ruku, a već ostvareni stepen umješanosti Evropske zajednice u jugoslovenske prilike neće dozvoliti nikakav nepovoljan razvoj događaja koji bi mogao dovesti u pitanje barem ono što su već postigli u razbijanju Jugoslavije i u učvršćenju svoje vlasti u Hrvatskoj. Konačno posljednje ali i najvažnije, jeste stav Nemačke da se ubrzano ide na stvaranje nezavisne Hrvatske države, odnosno da se ide na razbijanje Jugoslavije putem građanskog rata. Raznim povodima, Tuđman je u nekoliko navrata rekao kako su od njega tražili i predlagali mu da napadne JNA za vreme oružanih sukoba u Sloveniji i kako je on to odbio. Ja nisam ni jednom prilikom te njegove izjave komentarisao, ali sam smatrao i onda i sada, da bi za nas bilo bolje da nas je tada napao nego docnije, jer je bilo očigledno da do sukoba mora doći, a da vrijeme radi više protiv nas nego za nas, kao i da mi, iz razloga koje sam detaljnije izložio povodom obrazlaganja osnovne zamisli upotrebe JNA u ovoj fazi sukoba, moramo sačekati napad, a ne prvi napasti.

Iz tih razloga Hrvatska donosi odluku da stupi u otvoreni rat protiv JNA. Napadi na vojne jedinice i garnizone u Hrvatskoj otpočeli su krajem ljeta 1991. godine, iako su provokacije sa postavljanjem barikada i prepreka oko kasarni u Virovitici, Križevcima, Bjelovaru i drugim mjestima, kao i druge pojedinačne provokacije počele već krajem jula. Tako počinje druga faza oružanih sukoba u Hrvatskoj i vremenski traje do prihvatanja Vensovog mirovnog plana.

Za Hrvatsku cilj druge faze rata ostaje u suštini isti onaj koga nije ostvarila u prvoj fazi sukoba u odnosu na srpski narod u Hrvatskoj, ali se tome dodaje i isterivanje JNA iz Hrvatske kao sledeći korak u ostvarenju generalnog cilja - stvaranja suverene hrvatske države.

Strategija i taktika se bitno menjaju u odnosu na prvu fazu. Ide se u otvoreni rat sa JNA. JNA se proglašava „okupatorskom vojskom koja ugnjetava i ubija

102 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

hrvatski narod, a pomaže četnike i odmetnike”. Težište političkih i vojnih aktivnosti se, dakle, usmjerava protiv JNA. Traži se svestrana pomoć od saveznika iz inostranstva – od stručne i materijalne pomoći hrvatskoj vojsci do preduzimanja raznih mjera koje treba da oslabe ili potpuno parališu JNA kao što su neprekidne spoljnje pretnje i posebno uprezanje svih raspoloživih snaga u zemlji na koje i strani faktor ima uticaja da se onemoguću uspješna popuna JNA sa rezervnim sastavom, da se maksimalno iskoriste sve snage i mogućnosti za razbijanje kohezije JNA po svim mogućim osnovama.

Najvažniji elementi situacije koji su opredjelili cilj, zamisao i plan upotrebe JNA u ovoj fazi rata u Hrvatskoj su sledeći. Glavnom zadatku – odbrani srpskog naroda u Hrvatskoj – sada se dodaje i zaštita objekata, jedinica, pripadnika JNA i njihovih porodica, što znatno usložava izvršenje zadatka. Međunarodna situacija postaje svakim danom sve nepovoljnija po nas, pogotovo što Nemci nastupaju otvoreno, sve agresivnije, direktno i preko Evropske zajednice odnosno Konferencije o Jugoslaviji koja je otvorena 7. septembra i koja jasno zagovara raspad Jugoslavije, priznanje novih država u okviru administrativnih republičkih granica. Razvoj događaja u Hrvatskoj u prvoj fazi sukoba je pokazao da srpski narod u Hrvatskoj JNA smatra svojom vojskom i tako se prema njoj odnosi, dok se hrvatski narod prema njoj odnosn krajnje neprijateljski. Oružane snage Hrvatske su brojčano ojačale i dostigle su veličinu od oko 300 hiljada, po raznim osnovama, naoružanih ljudi. One su sposobne uglavnom za defanzivna dejstva i manje taktičke protivudare.

Predsjedništvo SFRJ se pocjepalo na dva dijela. Nastupilo je potpuno fluidno stanje u pogledu državnih granica Jugoslavije koje bi JNA trebala braniti - bilo stare bilo nove Jugoslavije – a time i neadekvatna podrška države vojsci. Zato je Štab Vrhovne komande, u ovoj fazi rata, u nekoliko navrata predlagao da se što prije ide na stvaranje nove jugoslovenske države. Naravno, pri tome se nije rukovodio samo procjenom da ni jedna vojska, pa ni JNA, ne mogu uspješno voditi i dobiti rat bez jasno definisane države za koju se vojska bori i koja na pravi način, kako savremeni rat traži, podržava svoju vojsku, već se rukovodio, u prvom redu, procjenom da i na političkom planu treba preći u kontraofanzivu na način što ćemo razbijačima stare Jugoslavije suprotstaviti novu Jugoslaviju sastavljenu od naroda koji hoće da nastave zajednički život u njoj i koji neće dati da se takva Jugoslavija razbije. Ja sam se u tom smnslu dva puta i pismeno obratio Predsjedništvu SFRJ

103 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

(onom njegovom dijelu koje je nastavilo da funkcioniše). Prvi put 22. oktobra 1991. godine, a drugi put 7. novembra 1991. godine. Evo najvažnijih izvoda iz moga obraćanja Predsjedništvu SFRJ 7.11.1991. godine.

„Na Sjednici Predsjedništva SFRJ održanoj 22. oktobra 1991. godine, upoznao sam Predsjedništvo sa ocjenom Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu o stanju u zemlji i „Elementima sporazuma” koje je Evropska zajednica ponudila za globalno rješenje jugoslovenske krize. Tada sam iznio i prijedlog odgovarajućih mjera koje se, po ocjeni SSNO-a, moraju preduzeti odlučno, brzo i koordinirano.

Predsjedništvo SFRJ u potpunosti se saglasilo sa ocjenama i prihvatilo predloge koje sam iznio. Iako sam posebno insistirao na brzni realizacije podnetih i prihvaćenih prijedloga kao bitnoj pretpostavci uspjeha, već je prošlo 15 dragocjenih dana, a praktično nije urađeno ništa na njihovom sprovođenju u život. Istovremeno, naši prijedlozi bjesomučno su napadnuti od svih spoljnjih i unutrašnjih razbijača Jugoslavije. Oštricu ovovih napada usmjerili su upravo na razbijanje jedinstva naroda i rukovodstava koji su se odlučno izjašnjavali za nastavak zajedničkog života.

Prijedloge sam zasnivao na procjeni i uvjerenju:

(1) *Da većina članica Evropske zajednice, koja za sada radi pod dominantnim uticajem Nemačke, čini sve da onemogući opstanak bilo kakve jugoslovenske države, jer bi ona bila brana ostvarenju nemačkoga cilja za apsolutnu dominaciju na Balkanu. Dosadašnji tok Mirovne konferencije o Jugoslaviji to nedvosmisleno potvrđuje.*

(2) *Da srpskom narodu – čijim dijelovima je hrvatska vlast nametnula borbu za golu egzistenciju, a predstavnici Evropske zajednice ponudili podjelu i život u više samostalnih državica – niko, ni u Jugoslaviji ni izvan nje, silom ne može nametnuti rješenja koja su protiv njegovih prava i interesa. To jednako važi i za ostale narode koji žele da žive u Jugoslaviji.*

(3) *Da ni jedna vojska, pa ni JNA, ne može opstati bez države na koju se oslanja i za koju se bori, odnosno da nijedna vojska, dugoročno gledano ne može voditi i dobiti rat, a da pri tom država ne izvršava svoj dio obaveza, a prije svega na mobilizaciji svih potencijala zemlje – vojnih, ekonomskih, političkih i dr.*

104 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Predloženo rješenje, po mome dubokom uvjerenju, jedina je opcija koja može zaustaviti novu najezdu fašizma, obezbjediti pobjedu sa najmanje žrtava i zadovoljavanje vitalnih interesa naroda kojima je stalo do produženja zajedničkog života u jugoslovenskoj državi. *Svaka druga opcija vodi u vojni i politički poraz ili u mnogo duži, krvaviji i neizvjesniji rat.*

Iz obrazloženja, koja sam dao vidljivo je da ocjenjujem da je nastupio posljednji čas za odluku. Zato posljednji put predlažem da Predsjedništvo SFRJ, kao i odgovarajuća legitimna tijela naroda koji su se opredjelili da nastave zajednički život u novoj Jugoslaviji, odmah stave u funkciju sve institucije jugoslovenske države, proglase ratno stanje i opštu mobilizaciju...”

Iako odluke u tom pogledu nije bilo u toj fazi rata kao što sam predlagao, određena vizija nove Jugoslavije je bila dosta izvjesna i ona je činila bitnu političku komponentu ciljeva, zamisli i planova upotrebe JNA.

Proces nacionalne transformacije JNA primjeren novoj budućoj Jugoslaviji je otpočeo i trebalo ga je sprovesti u toku rata, po mogućnosti što bezbolnije, ali i efikasno, što nije bilo ni malo lako kada se zna kako se stvarala JNA. Zato je bilo i grešaka prema pojedincima, bilo da su sklonjeni oni koji to nisu zaslužili, ili nisu pravovremeno sklonjeni oni koji su morali biti sklonjeni. I jedno i drugo imalo je značajne moralne efekte na vojsku, koje su neprijatelji obilato koristili da podriju moral vojske i otupe volju za borbom, naročito potencirajući da nije jasan cilj za koji se bori JNA. Nagovješteni su problemi mobilizacije kao i problemi pokretanja mobilisanih jedinica van svojih republičkih granica. Iz razloga koje sam iznio u dijelu o generalnoj zamisli upotrebe JNA, upravo je u ovoj fazi rata kada i JNA svoj zadatak odbrane srpskog naroda u Hrvatskoj ne može više izvršavati formom „sprečavanja međunacionalnih sukoba”, morala prvo sačekati otvoreni napad, tako da on bude vidljiv za sve, da se nedvosmisleno vidi ko je napadač, a ko branilac, ko nameće rat, a tek onda uzvratiti udarac. Po našoj ocjeni to je bilo ne samo nolički već i vojno-strategijski vrlo bitno, jer bez obzira na organizovanu i bjesomučnu kampanju svjetskih medija da dokažu suprotno, to se, ipak, nije moglo tada sasvim postići, što je imalo bitnog uticaja na njihove kontra-mjere, iaročito ekonomske i vojne prirode.

105 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Polazeći od tih elemenata situacije, izmjenjenog generalnog političkog cilja – stvaranja nove Jugoslavije od naroda koji to žele, pravedan i miran razlaz sa onim narodima koji ne žele da ostanu u Jugoslaviji – zadatak upotrebe JNA u ovoj fazi rata u Hrvatskoj je bio: zaštititi srpski narod u Hrvatskoj na način što će se svi krajevi sa većinskim srpskim stanovništvom osloboditi u svakom pogledu od prisustva hrvatske vojske i hrvatske vlasti; JNA povući iz Hrvatske, ali tako da se prethodno obezbjedi izvršenje prvoga zadatka; na cijelom jugoslovenskom prostoru vršiti dalju transformaciju JNA u vojsku buduće Jugoslavije kako po unutrašnjoj nacionalnoj i organizacionoj strukturi, tako i po teritorijalnoj lokaciji.

Glavne ideje iz osnovne zamisli na kojima su razrađeni planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslovenskom prostoru su bile: poraziti hrvatsku vojsku potpuno ako situacija dozvoli, obavezno u mjeri koja će omogućiti izvršenje postavljenih ciljeva; ostvariti puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini; omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih djelova JNA iz Slovenije; posebno voditi računa da će uloga srpskoga naroda u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskoga naroda u cjelini. Tome prilagoditi lociranje snaga JNA.

Zadatke izvršavati u dve etape. Prvoj, pretežno sa kontraudarima taktičkoga značaja dok se potpuno ne ispolji agresija Hrvatske, uz intenzivno organizovanje i pripremanje srpskih ustanika u Hrvatskoj; i drugoj, jedinstvenom operativno – strategijskom napadnom operacijom poraziti hrvatsku vojsku i izvršiti postavljene zadatke.

Za ovu operaciju, pored već angažovanih snaga JNA u prvoj fazi potrebno je još petnaest do osamnaest brigada kopnene vojske – oklopnih, mehanizovanih i pješadijskih.

Grupisanje snaga JNA i njihovu upotrebu u prvoj etapi izvoditi tako da one budu u skladu sa planom napadne operativno-strategijske operacije predviđene za drugu etapu.

Ideja manevra sadržala je sledeće osnovne elemente:

– potpuno blokirati Hrvatsku iz vazduha i sa mora;

106 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

– pravce napada glavnih snaga JNA što neposrednije vezivati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatske teritorije. U tom cilju ispresecati Hrvatsku na pravcima Gradiška-Virovitica; Bihać-Karlovac-Zagreb; Kiin-Zadar; Mostar-Split. Najjačom grupacijom oklopno-mehanizovanih snaga osloboditi Istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji i produžiti ka Zagrebu i Varaždinu, odnosno ka granici Slovenije. Istovremeno jakim snagama iz rejona Herceg Novi-Trebinje, blokirati Dubrovnik sa kopna i izbiti u dolinu Neretve i na taj način sadejstvovati snagama koje nastupaju na pravpu Mostar-Split;

– nakon dostizanja određenih objekata, obezbjediti i držati granicu Srpske Krajine u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske;

– za mobilizaciju, pripremu mobilisanih ili domobilisanih jedinica kao i njihovo dovođenje na planirane pravce upotrebe potrebno je 10 – 15 dana, zavisno od stepena borbene gotovosti jedinice i njene udaljenosti od pravca upotrebe.

Prva etapa druge faze rata u Hrvatskoj (kraj jula početak septembra 1991. godine) odvijala se uglavnom prema našim predviđanjima, s tim što je hrvatska vojska više vršila pripreme za napade na garnizone JNA – blokade i masovnije pojedinačne provokacije – nego što je izvodila direktne napade na jedinice i garnizone. Ustaničke snage srpskoga naroda u Hrvatskoj postajale su sve jače i organizovanije, naročito u Kninskoj Krajini, na Kordunu i Baniji.

Strategijsko-operativno napadnu operaciju u drugoj etapi druge faze rata u Hrvatskoj, JNA je izvela, ali dosta modifikovanu u odnosu na početni plan. Jedini i isključivi razlog modifikacije početnog plana operacije leži u poluuspješnoj mobilizaciji i organizovanom dezerterstvu rezervnoga sastava JNA. Ne samo što je odziv bio slab, već se i tako smanjene jedinice nisu dale pokretati prema pravcima i mjestima upotrebe, odnosno, neke koje su se i pokrenule, po dolasku na front napuštale su front. Svi problemi strategijske i operativne naravi prilikom izvođenja operacije, pogotovo problemi vezani za vrijeme pristizanja potrebnih ili svježih snaga na pojedine pravce, isključivo su uslovljeni neuspehom mobilizacije i dezerterstvom, naročito u pojedinim dijelovima zemlje. Rješenje toga problema uvijek je bilo i uvijek će biti u rukama države koje tada, nažalost, nije bilo u mjeri koju ratno stanje zahtjeva. To su neprijatelji svih boja, spoljnji i unutrašnji dobro znali. Šta više oni su znali *da je to zapravo jedini način da se onemogući JNA u*

107 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

izvršenju njenih zadataka i zato su koncentrisali sve svojs napore i zajednički ih koordinirali. Zato su istovremeno tekle razne akcije „roditelja, majki, sestara, mirotvoraca, pacifista itd.” širom Jugoslavije protiv JNA, dok takvih akcija nije bilo u Hrvatskoj protiv hrvatske vojske, iako je ona izvršila opštu mobilizaciju. No uprkos tome krupnom hendikepu, nedostatku snaga sa kojima se računalo i koje objektivno nisu bile velike kako u poređenju sa ukupnim mobilizacijskim mogućnostima zemlje, tako i u poređenju sa veličinom hrvatske vojske, operacija je izvedena, sa smanjenim zahtjevima i sa neuporedivo više teškoća i gubitaka nego što bi ih inače bilo.

Zadaci operacije su ostali isti. Ideja manevra se morala djelimično modifikovati time što su zadaci pojedinim grupacijama kopnene vojske usklađivani po objektima i vremenu sa snagama sa kojima su raspolagali. Zbog nedostatka planiranih snaga nije bilo moguće izvesti operaciju u jednom zamahu i tako brzo poraziti glavninu hrvatske vojske koja je i inače brojčano bila znatno jača od angažovanih jedinica JNA, već se to moralo izvoditi počesto i u dužem vremenu.

Glavna grupacija kopnene vojske JNA, pretežno oklopno-mehanizovani sastavi u Istočnoj Slavoniji, imala je dva zadatka: prvi, da oslobodi srpske krajeve u Istočnoj Slavoniji; i drugi, da bude glavna manevarska snaga Vrhovne komande za prodor ka Zagrebu i Varaždinu. Prvi zadatak ova grupacija je izvršila, ali je dosta vrsmena utrošila, prije svega zato što joj je nedostajala predviđena pješadija koja bi pratila tenkove, a koju je mobilizacijom trebala dobiti. Pored toga, tzv. bitka za Vukovar, bila je bitka sa glavninom hrvatske vojske koja je htjela po svaku cijenu da održi Istočnu Slavoniju i Baranju u svojim rukama. Tu bitku je grupacija JNA u Istočnoj Slavoniji dobila, porazila glavninu hrvatske vojske, i nakon oslobođenja Vukovara, bila spremna da produži dejstva ka zapadu. Iako je u odnosu na početni plan operacije, iz razloga koje sam naveo kasnila za ovaj, drugi zadatak, njezin uspjeh i opasnost njenoga prodora ka Zagrebu bitno su uticali da Hrvatska prihvati Vensov plan.

Dejstva u Zapadnoj Slavoniji na pravcu Gradiška-Pakrac-Virovitica; iako početnim planom operacije predviđena kao vrlo značajna za cjelokupnu ideju manevra sa zadatkom presjecanja odstupnice hrvatskim snagama iz Istočne i Srednje Slavonije i omogućavanja brzoga prodora ka Zagrebu i Varaždinu, u vrijeme kada su otpočela borbena dejstva bila su iznuđena dizanjem ustanka

108 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

srpskoga naroda u Zapadnoj Slavoniji radi odbrane od ustaških napada koji su se ustremili baš na srpsko stanovništvo u Zapadnoj Slavoniji. Za dejstva na tom pravcu, početnim planom operacije predviđene su snage, pored onih koje je JNA već imala u širem rejonu toga pravca, od još pet novih brigada. Iako su snags JNA na tome pravcu iz razloga koje sam naveo bile uvedene u borbu znatno ranije nego što je modifikovanim planom operacije bilo predviđeno, ipak su one početno postigle vrlo dobre rezultate. Tome je znatno doprineo masovni ustanak srpskoga naroda u Zapadnoj Slavoniji. Međutim, u konačnom ta grupacija samo je djelimično izvršila svoj zadatak. Najvažniji razlog jeste što grupacija zbog neuspješne mobilizacije nije dobila planiranih pet brigada, već samo ekvivalent jedne i po brigade, s tim što su i oni koji su stigli na front, u toku borbi ga napuštali. Da su predviđene brigade stigle, makar i sa zakašnjenjem, najveći broj problema koji su docnije nastali ne bi se uopšte pojavio. Nigdje se neuspjeh mobilizacije o kome sam govorio nije tako negativno odrazio kao na situaciju u Zapadnoj Slavoniji. To se svakako negativno odrazilo i na mogućnost pružanja pravovremene pomoći blokiranim garnzonima JNA Zagrebačkog i Varaždinskog korpusa. No, kada je riječ o Varaždinskom korpusu treba istaći dve stvari. Prvo, Vrhovna komanda nije dala saglasnost za predaju bilo kog garnizona. Niko to nije ni predlagao. Drugo, bilo je garnizona u Hrvatskoj u sličnoj ili težoj situaciji, pa su upornom i dobro organizovanom odbranom doprinijeli izvršenju zadatka koga je JNA imala u ratu u Hrvatskoj i dočekali da budu deblokirani.

Valja, međutim, reći da je srpska ustanička vojska u Zapadnoj Slavoniji bila toliko brojna i tako naoružana, da je uz adekvatnu vojničku organizovanost i spremnost za borbu; kao i neposredno taktičko sadejstvo sa jedinicama JNA na tom prostoru, apsolutno bila u stanju da potpuno drži pod kontrolom početno oslobođene srpske teritorije u Zapadnoj Slavoniji. Veliku ulogu u stvaranju panike među ustanicima, širenjem laži, o izdaji i slično, odigrali su i specijalno pripremljeni i tamo poslani emisari i iz Beograda, kao i oni koje su ustaše uspjele ubaciti u redove ustanika. U nijednom drugom dijelu Srpske Krajine, među srpskim ustanicima, nije bilo takvih pojava.

Za dejstva na prostoru Banije, Korduna i Like, početnim planom operacije bile su predviđene, pored angažovanih snaga, još četiri brigade JNA. Umjesto toga stigle su snage ekvivalenta jedne brigade. Zbog toga su i zadaci ovoj grupaciji

109 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

morali biti smanjeni. Uz određene probleme i gubitke ova grupacija je svoje reducirane zadatke izvršila.

Kninska grupacija je uglavnom dobila sva, početnim planom operacije, predviđena pojačanja. Ona je i sve svojs zadatke izvanredno izvršila, manevrišući po tzv. unutrašnjim pravcima, prebacujući težište sa jednoga pravca na drugi. Potpuno je oslobodila sve srpske krajeve u svojoj zoni dejstva, presekla Hrvatsku kod Zadra, deblokirala Sinjski, Drniški i Zadarski garnizon, pomogla vojno-pomorskoj oblasti u deblokadi Šibenika, zaprijetila Splitu i veoma pomogla situaciji u Lici.

Mostarska grupacija je uspjela prikupiti i pokrenuti svega oko jedne trećine planom operacije predviđenih snaga. Zbog toga se i početni zadatak morao bitno izmjeniti i ograničiti na obezbeđenje mostarskog aerodroma i osloncem na Istočnu Hercegovinu stvaranje operativne osnovice za potencijalna dejstva ka Splitu u sadejstvu sa snagama kninske grupacije i ratne mornarice. Taj ograničeni zadatak mostarska grupacija je izvršila, mada je stvarala dosta problema na terenu.

Trebinjsko-hercegovačka grupacija je izmjenjenim planom operacije imala zadatak da oslobodi Prevlaku, blokira širi rejon Dubrovnika sa kopna i bude spremna za dejstva ka ušću Neretve. Snage predviđene za ovaj zadatak grupacija je dobila zahvaljujući uspješnoj mobilizaciji u Istočnoj Hercegovini i Crnoj Gori. Zadatak je izvršila efikasno i brzo. Bilo je pri tome nekontrolisanih i samovoljnih postupaka u dejstvima oko Dubrovnika koji su nanosili štetu. Naime, postojalo je moje izričito naređenje kojim je fiksirana linija preko koje naše jedinice nisu smijele ići bliže Dubrovniku. Ta linija – van dometa minobacača i artiljerije srednjega dometa sa vatrenih položaja u Dubrovniku – utvrđena je zato što je bilo jasno da će hrvatska vojska iskoristiti baš Dubrovnik odakle će tući naše jedinice kako bi mi ili tukli njih u Dubrovniku, ili trpjeli gubitke od njihove vatre, a da na nju ne odgovaramo. I pored višekratnog upozorenja, neke jedinice su terajući hrvatsku vojsku koja je bježala, prešle tu liniju. Ipak, po starom Dubrovniku JNA nije uzvraćala vatrom iako je iz njega bila tučena. Doprinos hercegovačko-trebinjske grupacije ostvarenju ukupnih ciljeva operacije bio je vrlo značajan, jer je oslobađanjem Prevlake i njenog šireg rejona, obezbjeđen Boko-Kotorski zaliv za ratnu mornaricu, blokiranjem Dubrovnika stvorena je kontrateža blokiranim

110 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

garnizonima JNA u dubini Hrvatske, a izbijanje u rejon Ston-Neum predstavljao je ozbiljnu pretnju nastupanja ka Splitu u sadejstvu sa mostarskom grupacijom. Ratna mornarica je imala vrlo mnogo problema kako zbog velike usitnjenosti njenih sastava i garnizona na veoma razučenoj Jadranskoj obali i mnogobrojnim otocima, tako, još više, zbog činjsnice da je u njenom sastavu bilo proporcionalno mnogo više Hrvata nego u bilo kome drugom sastavu JNA. I pored toga, sa relativno malo gubitaka, ratna mornarica je uspješno izvršila dva glavna zadatka – potpuno efikasno izvršila i obezbjedila pomorsku blokadu Hrvatske; i cjelokupnu flotu sačuvala za JNA, odnosno vojsku buduće Jugoslavije.

Ratno vazduhoplovstvo je sa najmanje gubitaka izvršilo sve svoje zadatke – podršku snagama KoV, samostalna dejstva, izviđačke zadatke, prevoženja i desantiranja. Bolje nego druga dva vida, ratno vazduhoplovstvo je izvršilo i premještanje svojih jedinica i ustanova. Konačno, sve snage ratnog vazduhoplovstva i PVO su sačuvane i stalno su bile na raspolaganju Vrhovnoj komandi. Bilo je prigovora da se nenamjenski koristi avijacija, uglavnom za neposrednu podršku. Prigovori nisu opravdani jer se ovdje nije radilo o klasičnom, već o vrlo specifičnom ratovanju. Isto tako javljali su se prigovori u toku rata, a i poslije, da je ratno vazduhoplovstvo trebalo težišno koristiti da se razore glavni administrativni, privredni i politički centri Hrvatske, dakle, više u funkciji vazdušnog terora i odmazde. Nisam smatrao, niti sada smatram, to stanovnište ispravnim, iz prostog razloga što se takvim dejstvima nikakav ratni cilj ne bi mogao postići. Samo vazdušnim terorom ne postižu se ratni ciljevi ni u tako idealnim uslovima kakvi su sa toga stanovišta bili u Zalivskom ratu. Pokazalo se i u ovom ratu, da, npr., Vukovar nikada ne bi bio oslobođen samo udarima avijacije. Efikasno podržavajući dsjstva KoV, u izmješanim frontovima i sa jedinicama razasutim po širokom terenu, ratno vazduhoplovstvo je imalo vrlo mali broj grešaka - udara po sopstvenim snagama. Takve greške događaju se svim vazduhoplovstvima čak i na vježbama i na manevrima. Takvih grešaka je bilo i u Zalivskom ratu od strane američkog vazduhoplovstva koje je tuklo neke brntanske jedinice.

Paralelno, i u uskoj međuzavisnosti sa razvojem ratnih dejstava u Hrvatskoj, tekli su i mirovni pregovori koje je vodio lični izaslanik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija gospodin Sajrus Vens. Modifikovana operacija JNA u

Hrvatskoj nalazila se pri završetku kada je prihvaćen i potpisan početni dokument Vensovog mirovnog plana. Tada su praktički prestala ratna dejstva u Hrvatskoj, mada je potpuni mir nastupio nakon Sarajevskog dogovora od 2.01 1992. godine između predstavnika JNA i hrvatske vojske.

Koji su osnovni rezultati i iskustva rata u Hrvatskoj?

Neuspjeh mobilizacije i dezerterstvo zahtjevali su modifikovanje zadataka i ideje manevra završne operacije JNA u Hrvatskoj.

Glavni zadaci modifikovanog plana operacije su izvršeni i to:

- svi srpski krajevi u Hrvatskoj, osim jednog dijela u Zapadnoj Slavoniji, u uskom sadejstvu sa srpskim ustanicima, su oslobođeni. To čini oko jedne trećine teritorija bivše Republiks Hrvatske;
- kroz borbu je faktički izgrađena buduća vojska Srpske Krajine, koju je JNA opremila odgovarajućim naoružanjem i ratnom tehnikom;
- JNA je povukla sve svoje glavne borbene efektivne iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadacima. Najveći broj garnizona JNA u Hrvatskoj je deblokiran borbom, a samo manji dio na osnovu Vensovog plana. Samo je manji broj garnizona i skladišta zauzeo neprijatelj. Najveći broj tako izgubljene tehnike onesposobljen je ili uništen naknadnim dejstvima avijacije i na druge načine;
- nanijeti su veliki gubici hrvatskoj vojsci, tako da više nije bila sposobna za bilo kakva ozbiljnija dejstva, uključujući i odbrambena. Uostalom, to je i bio razlog što je Hrvatska prihvatila Vensov plan. Da Hrvatska nije izgubila rat nikada ne bi prihvatila Vensov plan po kome se jedna trećina teritorija koju ona smatra svojom, stavlja pod zaštitu Ujedinjenih nacija sa potpunom srpskom vlašću na toj teritoriji. Vensov plan jeste značio međunarodnu političku intervenciju da se pomogne Hrvatskoj. Međutim, Jugoslavija je, po mome mišljenju, takođe, u datim međunarodnim okolnostima ispravno uradila što je prihvatila taj plan, jer on u daljem omogućava da se na miran način, ali u dužem vremenskom periodu, ostvare politički ciljevi. Istovremeno izbjegava se na tom pitanju direktno sukobljavanje sa onom strujom u međunarodnoj zajednici - koju predvodi Nemačka - koja hoće građanski rat u Jugoslaviji i koja će u tu svrhu težište prsbaciti sa Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Pored toga, Srpska Krajina je u okviru Vensovog plana vojnički veoma čvrsto obezbeđena sa jakom i dobro naoružanom sopstvenom

112 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

vojskom, sa jakim n brzopokretnim jedinicama JNA koje su u vreme prihvatanja Vensovog plana ostavljene blizu granica Krajine, tako da uvijek mogu brzo intervenisati. Sadašnja agresija Hrvatske na Srpsku Krajinu pokazuje koliko su vojska i narod Krajine spremni da brane svoju slobodu.

Ono što završnom operacijom u Hrvatskoj nije postignuto, a moglo je biti da nije bilo neuspeha u mobilizaciji i dezerterstva, jeste potpuno razbijanje hrvatske vojske.

Pomanjkanje snaga i njihovo sporo i dugo prikupljanje bio je jedini razlog da operacija nije mogla imati početno planirani tempo i zamah. Naravno, da bi u takvoj operaciji i naši ukupni gubici bili znatno manji, naročito u tehnici.

Rezultatima rata u Hrvatskoj JNA je, u cijelini, pod uslovima nezabilježenim u istoriji *izvršila prvi dio svoje novoutvrđene zadaće – da vojnički odbrani pravo srpskog i crnogorskog naroda na zajedničku državu*. Drugi dio te zadaće – da obezbjedi miran razlaz sa ostalim narodima koji nisu željeli da ostanu u Jugoslaviji – nije mogla izvršiti, jer to i nije zavisilo od nje. Kao što se zna rat su nametnuli najprije Slovenci, potom Hrvati i Muslimani po diktatu Nemaca i uz podršku pronjemačke politike u Americi, pa je mir ili rat zavisio od njih.

113 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

Događaji i rat u Bosni i Hercegovini

Odnos međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini najočiglednije pokazuje *ko upravlja krizom u Jugoslaviji i po kojim kriterijumima*. Jednostavna analiza stavova Međunarodne zajednice o jedinstvenoj državi Bosni i Hercegovini dovodi do nedvosmislenih odgovora na oba postavljena pitanja. Kakva može biti logika da se razbija jugoslovenska federalna država čiju veliku većinu stanovništva čine Srbi, Hrvati i Muslimani, a u isto vrijeme tjerati vrlo krupne dijelove tih naroda da žive u jedinstvenoj državi Bosni i Hercegovini. To je nepomirljiva protivurječnost. Međutim, *to ima svoju logiku sadržanu u osnovnom kriterijumu odnosa prema Jugoslaviji, kriterijumu koji je vrhovni i prema kome se sve ostalo ravna, bez obzira koliko bilo glupo, nepošteno ili krvavo. Taj vrhovni kriterijum glasi - na prostorima SFRJ ne može se dozvoliti nikakva jaka država*. Tome kriterijumu je sve ostalo potčinjeno. Taj kriterijum primjenjen na Bosnu i Hercegovinu znači *da srpski narod u Bosni i Hercegovini, koji je po svome geografskom položaju, a i brojnosti jedan od kamena temeljaca konstituisanja zajedničke države cjelokupnog srpskog naroda, treba čvrsto uvezati u drugu državu i tako onemogućiti njegovu prirodnu nacionalnu ulogu, zato što bi ona vodila stvaranju jake države, bilo neke nove Jugoslavije ili, makar samo države cjelokupnog srpskog naroda*. Primjena toga vrhovnoga i apsolutnog kriterijuma dovodi do mnogih apsurdna kao što su – ne prihvata se i ne dozvoljava postojanje jedinstvene Jugoslavije, ali se hoće jedinstvena Bosna i Hercegovina koja je zapravo tipična Jugoslavija u malom; administrativne granice republika su neprikosnovene, a stvarno državne granice međunarodno priznate države SFRJ nemaju nikakav značaj; priznaje se pravo svakome narodu na samoopredjeljenje, ali se to pravo ne priznaje srpskom narodu. Na našu žalost, primjena toga neprikosnovenog vrhovnog kriterijuma dovela je do krvavoga građanskoga rata u Jugoslaviji. Šta više, *rješenja koja primjenom toga kriterijuma budu nametnuta narodima Jugoslavije, predstavljaju tempiranu minu koja će u prvoj istorijskoj prilici eksplodirati i izazvati nove krvave požare na jugoslovenskim prostorima, za koje nikada nije sigurno dokle se mogu prostorno širiti i koliko vremenski trajati*. Čiji je to interes? Svakako onih koji žele bezuslovno gospodariti ovim prostorima. To je danas Nemačka, bez obzira što se SAD, iz veoma različitih razloga o kojima sam prethodno govorio, eksponiraju kao nosioci te politike. Tako smo dobili

114 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

odgovor na pitanje ko hoće unitarnu državu Bosnu i Hercegovinu i po kome se to kriterijumu ona stvara. Pravedno rješenje za sve jugoslovenske narode sa podjednakim uvažavanjem ponekad i protivurječnih interesa svakoga od njih, jedino vodi trajnom miru i stabilnosti. Nosioci takve politike su glavna meta napada protagonista pomenutog vrhovnog kriterijuma. Nemačka politika prema Bosni i Hsregovini koja je Aliju Izetbegovića gurnula u rat (što inače nije bilo ni malo teško) protiv Srba, istovremeno je svom glavnom satelitu na Balkanu – Hrvatskoj obezbjedila tekućim ponuđenim VENS-OVEN-ovim planom bosansko-hercegovačke države najpovoljnija rješenja. Ipak se nekim Hrvatima žuri da što prije stvore državu svih Hrvata, pa to svoje nestrpljenje na razne načine ispoljavaju, između ostaloga i oružanim sukobima sa Muslimanima, a očekivati je i nove korake u tom pravcu. Pošto mi je davno bilo jasno ko je pod plaštom i u ime međunarodne zajednice nosilac razbijanja Jugoslavije i zašto, to mi je takođe bilo jasno šta će međunarodna zajednica učiniti sa Bosnom i Hercegovinom. Zato sam mnogo puta upozoravao gospodina Vensa, između ostaloga i nakon moga odlaska sa dužnosti saveznog sekretara u pismu koje sam uputio 17.02.1992. godine. Velike napore sam ulagao da rukovodstva Bosne i Hercegovine i prije i poslije višestranačkih izbora, izmjene svoj odnos prema Jugoslaviji i da shvate da bez Jugoslavije neće biti nikakve jedinstvene države Bosne i Hercegovine. Stav rukovodstava Bosne i Hercegovine starih i novog muslimansko – hrvatskog dijela, prema Jugoslaviji bazirao je na formuli tzv. „domino-teorije” koju su lansirali razbijači Jugoslavije. Svoj ostanak u Jugoslaviji uslovljavali su ostankom Hrvatske, umjesto da, polazeći od interesa naroda Bosne i Hercegovine i skoro izvjesne pretpostavke da neće biti jedinstvene Bosne i Hercegovine van jugoslovenske države, oni čvrsto i bezuslovno budu za Jugoslaviju bez obzira ko hoće, a ko neće. Tako bi oni svoju sudbinu držali u svojim rukama, a ne predavali je u ruke drugih, praktično Hrvatskoj i Sloveniji. Takav moj predlog, sva rukovodstva Bosne i Hsregovine koja su bila prije višestranačkih izbora, su odbijala. Prvi razgovori koje sam vodio sa Alijom Izetbegovićem na tu temu, nakon njegovog dolaska na vlast i po njegovom traženju, davali su nade kao da on to potpuno razumnje i skoro prihvata. Bilo bi logično da prihvati, jer to je i najbolja solucija za cjelokupni muslimanski narod ne samo u Bosni i Hercegovini već i u cijeloj Jugoslaviji. Međutim, dalji razvoj događaja je pokazao da je Izetbegović i u tim kao i u sledećim razgovorima i događajima bio dvoličan, da su mu namjere potpuno suprotne stavovima koje sam

115 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

zagovarao i konačno da i on radi kako mu gazde nalažu. A gazde su planirale da *konačni udarac razbijanja Jugoslavije nanesu preko Bosne i Hercegovine upravo zato što bi Bosna i Hsrcegovina drukčijom politikom mogla biti značajni faktor stabilnosti buduće jugoslovenske države.*

O ulozi JNA u Bosni i Hercegovini iznijeću samo ono što je vezano za vrnjeme dok sam bio na dužnosti saveznog sekretara.

Pošto napori JNA da i muslimanski dio rukovodstva Bosne i Hercegovine usmjeri ka novoj jugoslovenskoj državi onih jugoslovenskih naroda koji to zansta hoće nisu urodili plodom, to smo se mi morali orijentisati na konkretnu saradnju sa predstavnicima srpskoga naroda i sa srpskim narodom u cijelini, nikada ne zatvarajući vrata za saradnju i sa ostalima, makar pojedincima koji su za novu Jugoslaviju. Time smo obezbjedili da za vrijeme rata u Hrvatskoj vršimo manevar i pokrete snagama JNA preko Bosne i Hercegovine, što je za JNA bilo od vitalnog značaja. Ti manevri i pokreti su vršeni sa poteškoćama, ponegdje su ometani, ali nigdje sasvim zaustavljeni. To nam je, takođe, omogućilo da mobilizacija u srpskim dijelovima Bosne i Hercegovine bude vrlo uspješna. Na taj način smo, barem donekle, ublažili probleme u JNA, izazvane neuspjehom mobilizacije u drugim dijelovima zemlje.

Procjenjujući dalji razvoj događaja smatrali smo da nakon napuštanja Hrvatske, u Bosni i Hercegovini treba imati jake snage JNA. To je odgovaralo svakoj realnoj mogućoj političkoj opciji razvoja događaja u Bosni i Hercegovini, kao i potrebi postojanja gotovih i jakih snaga na granici prema Srpskoj Krajini radi garancije da će i Hrvatska poštovati Vensov plan. Koliko smo u tom pogledu bili u pravu pokazuje i sadašnja agresija Hrvatske na Republiku Srpsku Krajinu.

Predsjedništvo SFRJ se složilo sa takvom našom procjenom i predlog usvojilo.

Docniji razvoj događaja je praktično potvrdio ispravnost te procjene i odluke.

Komande i jedinice JNA su činile kičmu vojske Rspublike Srpske sa kompletnim naoružanjem i opremom. Ta vojska je, uz puni oslonac na srpski narod i njegovu svestranu podršku kao što svaki savremeni rat traži, zaštitila srpski narod i stvorila vojničke pretpostavke za adekvatna politička rješenja koja će odgovarati njegovim nacionalnim interesima i ciljevima, razumije se, u mjeri koju to sadašnje međunarodne okolnosti dozvoljavaju.

116 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Neka specifična pitanja

Osnovna pitanja teme za koja sam smatrao da ih treba i da se mogu sada valjano obraditi izložio sam. Ima, međutim, nekoliko pitanja o kojima sam, istina, posredno već nešto rekao, a koja, mislim, zaslužuju direktnije odgovore. Dio tih pitanja nsposrednije se odnosi i na moju ličnu ulogu u svim ovim zbivanjima. Pri tome, nemam ni najmanju namjeru da polemishem o svemu i svačemu s bilo kim. Govoriću samo o onim pitanjima koje, po mome mišljenju, imaju opšti značaj.

Prvo pitanje jeste da li sa ove vremenske distance od toka događaja ocjenjujem da smo rukovodstvo JNA i ja lično napravili greške koje su bitno uticale na sudbinu Jugoslavije. Praktično sam na to pitanje već odgovorio iznoseći moje ocjene ondašnje i sadašnje o najvažnijim događajima i prelomnim momentima. Ipak da eksplicitno sumiram. Kada je riječ o strategijskim potezima, ništa ne bih mijenjao. Taktički svakako da. Npr, drugačije bih postupio na prvoj krupnoj prepri na koju sam naišao u mome mandatu saveznog sekretara, u sukobu sa Slovenijom oko ustavnih promjena 1988. godine. Ostao bih uporan kod našega stava bez obzira na sve pritiske i optužbe. Ono što bih sada sigurno drugačije radio to je da bih mnogo rigoroznije sklanjao pojedine starešine sa funkcija - nacionaliste, karijeriste i prevrtljivce, kao i nedovoljno sposobne. Drugačije bih postupio u odnosu na SKJ u JNA.

Kritike ponašanja rukovodstva JNA i moga lično su veoma šarolike, neke potpuno protivrječne do međusobne isključivosti, što je za jugoslovenske prilike skoro razumljivo. Prokomentarisau samo one koje se odnose na najbitnija pitanja.

Svakako da najveću pažnju zaslužuju tvrdnje - da je JNA mogla i trebala spasiti Jugoslaviju od raspada. Kritičari pri tome ne kažu šta i kako je trebalo raditi da bi se to postiglo. Obično se spominje samo prvi korak – zauzimanje vlasti. Niko, međutim, nije ni pokušao da bilo koju varijantu spašavanja SFRJ tim putem razvije i argumentuje do kraja – od prvog koraka, preuzimanja vlasti, pa do krajnjih rezultata. Šta o tome mislim već sam ranije rekao i mogao bih samo dodati i nabrajati mnoge razloge i argumente, ali mislim da su se događaji u poslednje

117 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

vrijeme u Jugoslaviji i u svijetu odigrali na način da su skinuli sve iluzije o tome, šta bi vojni puč značio za Jugoslaviju.

Može se onda postaviti pitanje, šta je Štab Vrhovne komands želio sa predlogom zavoda vanrednoga stanja u zemlji, i razoružavanja paravojskih formacija u Jugoslaviji sa kojima je izišao pred Predsjedništvo SFRJ 12. 03 1991. godine i koga je Predsjedništvo odbilo, kada se time ne bi sprečio raspad Jugoslavije. Odgovor sam dao i ranije ali da ga ovde preciziram. Prihvatanjem toga predloga i njegovom realizacijom, omogućilo bi se da rasplet jugoslovenske krize bude znatno legalniji, a time i znatno mirniji od ovoga koji je sada u toku. To bi bilo vrlo mnogo za Jugoslaviju. Može se primjetiti da bi prihvatanje predloga Štaba Vrhovne komande i njegova realizacija, takođe izazvala građanski rat u Jugoslaviji, pogotovo što bi na tome radio inostrani faktor. Da, to se ne može osporiti, ali u to vrijeme i sa oružjem koje je tada bilo u Jugoslaviji, međunacionalni i religiozni oružani sukobi lakše bi se mogli staviti pod kontrolu ako bi JNA imala legitimni nalog da to uradi.

Druga vrsta kritike upućena rukovodstvu JNA i meni lično stoji na potpuno suprotnom polu od prethodne i kaže da se vojno rukovodstvo suviše bavilo politikom, da je čak pokušalo da sudbinu zemlje prebaci na leđa armije. Ja ću na tu kritiku odgovoriti vrlo kratko i vrlo direktno. Rukovodstvo JNA nije htijelo da preuzima na sebe političku ulogu spasioca Jugoslavije, jer je smatralo da JNA tu ulogu ne možs odigrati. Među onima koji su rukovodstvo JNA gurali da preuzme takvu ulogu, jesu i neki današnji kritičari služeći se, pri tome, neistinama raznih vrsta o JNA i njenom rukovodstvu. Rukovodstvo JNA, dok sam ja bio savezni sekretar, nije donijelo ni jednu političku odluku i nametnulo je zemlji. Šta više, nije donijelo ni jednu odluku iz domena oružanih snaga, osobito njihove upotrebe, koja je bila u nadležnosti Predsjedništva SFRJ. Ako se nama stavlja u grijeh što smo angažovali JNA da po odlukama Predsjedništva SFRJ (u punom sastavu ili smanjenom, svejedno) učestvuje u razrešavanju jugoslovenske krize i pri tome ukazuje na sovjetsku armiju kao uzor, koja nije, prstom mrdnula, a SSSR se kao država raspao, onda ja ne prnhvatam tu kritiku, jer takav uzor nikada ne bih slijedio.

Interesantne su i druge dvije protivurječne kritike rukovodstva JNA, a ponajviše na moj račun. U Hrvatskoj, rukovodstvo JNA i mene nazivaju četnicima,

118 *Veljko Kadijević - Moje viđenje raspada*

moj lik omrznutog neprijatelja hrvatskoga naroda nalazi se na metama u svim streljanama u Hrvatskoj, tako da služi kao inspiracija za postizanje boljih rezultata u gađanju. Za nama nekolicinom su hrvatska tužilaštva već raspisala potjernice da nam sude kao ratnim zločincima za zločine učinjene protiv hrvatskog naroda itd. Mene to ništa ne čudi, jer to su oni isti neprijatelji - ustaše i Nijemci – sa kojima sam ratovao u NOR-u kao i u ovome ratu. Ali mene i još neke moje kolege iz rukovodstva JNA, i ovdje, u SR Jugoslaviji, nazivaju izdajnicima i htijeli bi da nam sude i pribiju na stub srama, sa potpuno suprotnom argumentacijom od one sa kojom nas optužuju u Hrvatskoj. Kako to da i neki ovdje kao i ustaše žele isto. Mislim da su odgovori dosta jednostavni. I ustašama i nekima iz SR Jugoslavije, gazda je isti. Taj gazda je inače vrlo vješt i njegov omiljeni, pa i najefikasniji metod jeste da iznutra rovare, plasirajući svoje ideje, stavove, parole, koje onda za njegov račun sprovede razne vrste ljudi, uključujući čak i njegove protivnike. Pored toga, poznate su mi još dvije kategorije ljudi koje govore ili pišu o izdaji rukovodstva JNA. Jedna, koja zaista smatra da smo morali uzeti vlast u ruke i spasiti Jugoslaviju. Šta o tome mislim već sam na par mjesta i u ovome radu rekao. Druga, čija savjest nije mirna - bilo da se nisu odazvali na mobilizacijski poziv, bilo da su dezertirali, bilo da su mnogo zaslužni što mobilizacija nije uspjela dok su istovremeno bili najgrlatiji u pozivima da JNA brani srpski narod od ustaša, bilo da su bježali sa fronta – pa bi da optužujući druge, sakriju ili opravdaju svoj kukavičluk, a u slučajevima organizatora i podstrekača dezertstva i razbijača mobilizacije, svoju pravu nacionalnu izdaju. Ponegdje se špekulisalo i sa mojom nacionalnom pripadnošću. Moj otac je Srbin, moja majka je Hrvatica. Ja sam, dakle, po rođenju Srbin iz Imotskoga, gdje je Srbin teže biti nego bilo gdje u Jugoslaviji, ali sam isto tako i Jugosloven po uvjerenju. Bez obzira šta se događa i šta će se dogoditi, ja ću uvijek biti isto.

Vrlo usko sa prethodnim jeste i pitanje zašto se i danas napada JNA i njeno rukovodstvo, kada njih više nema na jugoslovenskoj sceni. Ko to čini, zašto i kako? Da bi odgovor na to pitanje bio potpun i tačan, treba vidjeti genezu napada na JNA i njenim slijedom ići do današnjih dana, pa će svi odgovori biti vrlo jednostavni i vrlo jasni. Kao što je poznato, prvi ozbiljni napadi na JNA su počeli iz Slovenije i bili su u funkciji rušenja najprije federalne, a potom i svake jugoslovenske države. Posljednjih godina, razbijači Jugoslavije – spoljni i unutrašnji – pored JNA optužuju i Srbiju, s tim što, zavisno od situacije mjenjaju težište. Potom je razvijena teza po kojoj je JNA već dugo godina radila isključivo

119 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

za račun Srbije i pod neposrednim rukovodstvom aktuelne srpske politike, pa se Srbija i JNA optužuju kao glavni krivci za raspad Jugoslavije, a od nekih i kao jedini krivci. Stara formula - svoju krivicu prebaci na svog glavnog protivnika - i ovdje je u upotrebi. Međutim, to ipak ne daje uvijek rezultate. Aktuelnu srpsku politiku, razbijači Jugoslavije i neprijatelji prije svega srpskoga naroda, ne uspijevaju srušiti. Naprotiv. Stvorena je nova jugoslovenska država i u skladu sa time nova jugoslovenska vojska. Ali, razbijači Jugoslavije ne odriču se svoga cilja. U njegovom ostvarenju dalji napadi na JNA imaju svoje vrlo jasno mjesto. Napadajući JNA na način da se potpuno prećutkuje sve ono pozitivno što je ona uradila (ili pripiše drugim samoreklamerima) posebno za novu Jugoslaviju i naročito za srpski narod u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, a maksimalno se koristeći lažima skovanim u centrima za vođenje psihološkog rata, želi se do kraja razbiti i vojska nove Jugoslavije koju čine oficiri Jugoslovenske narodns armije, istovremeno kompromitovati politiku aktuelnog srpskog rukovodstva koje je i ranije „upravljalo sa JNA”.

Svakako da će jedno od pitanja, povodom ovoga moga rada, biti zašto sam u nekim mojim javnim istupanjima dok sam bio na dužnosti saveznog sekretara dao drugačije ocijene o pojedinim krupnim pitanjima, od ocjena koje iznosim u ovome radu, kao što je, npr., pitanje budućnosti Jugoslavije, a ima i drugih pitanja. Odgovor ima dva dijela. Ako bi neko pažljivije pratio i analizirao sve što sam javno govorio dok sam bio na dužnosti saveznog sekretara, našao bi vrlo logičnu vezu sa svim onim što sada pišem. Npr., kada je riječ o budućnosti Jugoslavije ja sam vrlo otvoreno upozoravao kakva se budućnost njoj sprema ako se ne preduzmu adekvatne mjere. Tako sam npr., na poznatoj 17. sjednici CK SKJ rekao „da Jugoslavija može biti samo federativna država ili je neće biti”, što se pokazalo tačnim. Drugi dio odgovora leži u razumljivoj obavezi, da, dok borba traje, ne može se sve javno reći, kako zbog neprijatelja tako i zbog morala sopstvenih snaga. Politička i vojna borba i njihovi rezultati nisu matematičke kategorije u kojima se sve unapred može egzaktno izračunati ili predvidjeti, već mnogo toga zavisi od psiholoških, moralnih i drugih činilaca za koje se valja stalno boriti. Ima i danas, kada ovo pišem, nekih stvari koje nisam rekao, ali zato sve ono što sam rekao, rekao sam tačno kako je bilo, odnosno kako ja ocjenjujem da je bilo.

Ima još dosta pitanja koja bi bila vrijedna direktnih odgovora. Ovom prilikom ograničiću se da što konkretnije odgovorim još samo na jedno pitanje oko

120 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

koga je inače bilo dosta špekulacija u zemlji i inostranstvu – zašto sam se povukao sa dužnosti saveznog sekretara 6. januara 1992. godins. Odgovor bi mogao biti sadržan u jednoj kratkoj rečenici – presudilo je moje zdravstveno stanje. Međutim, hoću da izložim cijelinu procjene i uticaja svih relevantnih faktora na moju odluku o povlačenju sa dužnosti saveznog sekretara.

Faktori koji su bili protiv poplačenja:

– iako je rat u Hrvatskoj u toj etapi završen sa uspjehom, pogotovo kada se imaju u vidu međunarodne i unutrašnje okolnosti pod kojima je rođen, ipak borba za buduću Jugoslaviju koju odmah treba stvarati i kojoj i JNA treba prilagoditi, još nije završena;

– znajući metode rada neprijatelja, najviše sam strahovao od njegovog prodora u armijske redove i njegove jasno ispoljene namjere da i armiju razbije iznutra, kao što uspješno čini sa nekim drugim dijelovima društva.

Faktori koji su bili za moje povlačenje:

– nova Jugoslavija traži transformaciju vojske koju mlađi ljudi koji nisu učesnici NOR-a, mogu lakše i možda bolje izvršiti od mene. Meni je bilo jasno da postoje dvije vrste promjena koje JNA mora, takoreći u hodu, izvršavati, da bi odgovorila novim zadacima koji će pred njom stajati, odnosno pred vojskom nove Jugoslavije. Jedna vrsta promjena je uzrokovana promjenom u samoj državi, njenom unutrašnjem ustrojstvu i bitno promjenjenom međunarodnom položaju, zatim iskustvima tekućega rata; i druga vrsta promjena, koje su uzrokovane sasvim drugim, po vojsku često nedobronamjernim motivima, praćene propagandom zasnovanom na neistinama, osobito iz domena tradicija JNA. Cijenio sam da je u interesu vojske da se prva vrsta promjena što bolje i što brže izvede, dok sam za drugu vrstu promjena smatrao da se jedan dio i njih (nikako sve) mora prihvatiti iako su nametnute. Ja, međutim, posebno u odnosu na NOR i tradicije JNA na njemu zasnovane, kao posljednji učesnik NOR-a u JNA, nisam mogao prihvatiti ulogu političkog kameleona. Npr., kada se radilo o zamjeni petokrake zvijezde u JNA, meni je bilo jasno da petokraka zvijezda nije nikakvo ideološko obeležje, već izraziti simbol borbe za slobodu protiv fašizma, i da upravo zbog toga mnogi hoće da je skinu, ali mi je isto tako bilo jasno da je u cijelini stvoreno stanje u zemlji pa i u svijstu da se to skidanje mora učiniti i u interesu vojske. Zato sam taj zahtjev za

121 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

skidanje petokrake zvijezde zadržavao dok sam mogao, a zatim se nisam tome direktno suprotstavio, ali nisam htio da idem na sjednicu Predsjedništva SFRJ na kojoj je donijeta odluka o promjeni petokrake zvijezde, već sam na tu sjednicu poslao jednog od mojih saradnika. Naravno, time ja ništa bitno nisam učinio, ali sam shvatio da nailaze još druge promjene koje će morati da se učine, a koje bih ja teško mogao „progutati”;

– zdravstveno stanje mi se izuzetno i ubrzano pogoršavalo, što je, pored drugih zdravstvenih problema koji su zahtjevali određeni medicinski tretman, dovelo i do tri operacije koje su mi izvršene na VMA u prvoj polovini 1992. godine. Znao sam vrlo dobro da dužnost saveznog sekretara, pogotovu u datim uslovima, traži cijeloga čovjeka. Zato mi nije bila prihvatljiva varijanta koju su predlagali neki članovi Štaba Vrhovne komande, da idem na liječenje, operacije itd., ali i da ostanem na dužnosti. Sumirajući razloge za i protiv povlačenja u tom vremenu, zdravstveno stanje je presudno uticalo na moju odluku. Želim vrlo jasno reći da od mene tu odluku niko nije tražio. Naprotiv.

Konačno, vjerojatno će biti, ne mali broj, onih koji će smatrati da sam i ovom prilikom nedovoljno kritičan prema sopstvenim procjenama, stavovima i dijelatnosti u vremenu dok sam bio na čelu vojnog rukovodstva. Možda su u pravu. Međutim, hoću da vrlo decidno istaknem *da nijedan stav o krupnim pitanjima nije se zauzimao bez prethodnih svestranih procjena i pokušaja da se svaka opcija sagleda do kraja, a ne samo njeni prvi potezi, što inače nije bila karakteristika najvećeg broja jugoslovenskih institucija i pojedinaca*, pa i takav moj prilaz i prilaz vojnog rukovodstva nije nailazio na podršku niti onih koji su uglavnom improvizovali odluke, a još manje razbijača Jugoslavije kojima nikada nije odgovaralo sagledavanje prave slike stanja i osobito nije odgovaralo sagledavanje temeljnih, početnih uzroka toga stanja do kojih se samo takvim metodom procjene moglo doći. To ne znači, da su uprkos takvim procjenama, sve moje ocjene bile tačne i pogotovo ne mora da znači da su sve ponuđene opcije ili donijete odluke bile najbolje, ali apsolutno znači da je to bila namjera, i da je takav metod procjene najbolja brana krivim ili neadekvatnim odlukama. Ja drugoga puta nisam vidio.

122 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

ZAVRŠNE OCJENE

Iz činjenice da se Jugoslavija dva puta raspala u dva različita društveno-politička sistema i tri puta do sada stvarala, svaki put u nešto drukčijim granicama i pod veoma različitim, ali uvijek jakim uticajem međunarodnih faktora, prije svega velikih sila, mogu se izvući tri bitna zaključka. *Prvi, da je ideja jugoslovenskih naroda za zajedničkom državom zasnovana na njihovim stvarnim interesima, a ne samo na nekim idealističkim kategorijama. Drugi, da se mnogo lutalo u traženju najboljih rješenja uređenja međusobnih odnosa jugoslovenskih naroda, pri čemu nije nađena prava mjera odnosa između zajedničkih i posebnih nacionalnih interesa. Najčešće su se favorizovali jedni na štetu drugih, ali, mnogo više nacionalni na štetu zajedničkih jugoslovenskih, a to je bilo pogubno. Objektivno, favorizovanje nacionalnih na štetu zajedničkih jugoslovenskih interesa, bilo je ne samo kada je državno uređenje bilo praktično više konfederalno nego federalno iako se tako zvalo po Ustavu iz 1974. godine, već je to bilo i u uslovima unitarnog državnog uređenja u prvoj Jugoslaviji. Treći, da su odnosi između velikih sila koje imaju svoje interese na Balkanu, uvijek bitno uticali na sudbinu Jugoslavije.*

Zakasnjelo formiranje većine jugoslovenskih nacija, vsoma različita njihova istorija, uticaji tri velike suprotstavljene religije, učinili su *da nacionalno pitanje u Jugoslaviji uvijek bude pitanje iznad i ispred svih drugih pitanja društva. Ono je to još uvijek i sigurno će još dugo biti.* Zato su greške u politici o nacionalnom pitanju, učinjene početkom 60-ih godina, koje su cio razvoj usmjerile ka sputavanju i gušenju zajedničkih interesa jugoslovenskih naroda, a podsticanju i razvijanju samo nacionalnih, neminovno vodile zaoštavanju međusobnih odnosa do sukobljavanja svih vrsta. To je stvorilo idealan ambijent za rađanje nacionalnih, a ne jugoslovenskih politika i njihovih lidera i tako je točak zamajac svakim novim značajnijim događajem dobivao veliko ubrzanje u pravcu sukoba i rascjepa. Tom politikom i tada započet je raspad druge Jugoslavije.

Daljem procesu raspadanja SFRJ, najznačajniji doprinos dao je Ustav SFRJ iz 1974. godine, kao i državno, političko i ekonomsko ustrojstvo zemlje na njemu

zasnovano. U državnom uređenju najkrupnije greške koje su najviše pomogle raspadu Jugoslavije na način koji se odigrava, vezane su za razgradnju i potpunu paralizu federalne države. Izuzetno mjesto u negativnom smislu imala je iskonstruisana institucija Predsjedništva SFRJ kao šefa države sa nadležnostima i mogućnostima, tačnije nemogućnostima, njihove realizacije *koje su faktički ostavile državu bez državnog rukovodstva*. Ako se tome dodaju i najordinarnije gluposti o odumiranju države i preuzimanju njenih funkcija od strane nekakvih samoupravih asocijacija, onda se slika o bijedi jugoslovenske federalne države u koju su je njeni tvorci uvalili, kompletira.

Umjesto reformi socijalizma putem organizovanog uvođenja političke pluralizacije, prave tržišne privrede, promjene svojinskih odnosa u smislu stavljanja svih vidova svojine u ravnopravne takmičarske odnose, kao bitne poluge efikasnosti privređivanja, uvedeno je tzv. samoupravljanje, koje je, između ostaloga, imalo više utopijskih ideja nego što ih je imao poznati utopista Robert Owen. Praktična posljedica toga sistema, mada je on formalno izledao kao antipod realsocijalizmu istočnosvropskoga tipa, bila je samo povećana anarhičnost, progon u privredi sposobnih ljudi kao tehnomenadžera i antisamoupravljača, rascjepkanost privrede sa najvećim stepenom autarhičnosti, što je *sve predstavljalo pogodno tlo za stvaranje nacionalnih ekonomija kao ekonomske pretpostavke za stvaranje nacionalnih država, odnosno kao ekonomske pripreme i pretpostavke raspada SFRJ*.

Ubrzanju već poodmakloga procesa raspada SFRJ bitno je doprinio i način uvođenja višepartijskog sistema. Višepartijski sistem trebalo je znatno ranije uvesti ali ne na način kako je to učinjeno u datim jugoslovenskim prilikama, a koga su forsirali spoljni faktori koji su radili i još rade na razbijanju Jugoslavije. Time je definitivno onemogućen svaki izgled na zaustavljanje procesa raspada SFRJ. Šta više, taj proces je znatno ubrzan i po diktatu spolja izvodi se putem krvavog građanskog i vjerskog rata.

Uticao velikih sila na Jugoslaviju uvijek je bio veliki, često i presudan. One su odigrale ključnu ulogu u stvaranju prve Jugoslavije, vrlo značajnu u stvaranju i raspadu druge Jugoslavije, a hoće da igraju i u budućnosti treće Jugoslavije. Na raspad druge Jugoslavije značajno su uticala mnoga međunarodna zbivanja. Među njima su najbitnija sljedeća:

124 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

– raspad bipolarne strukture svijeta. Propašću SSSR-a nestao je balans odnosa snaga na kome je Jugoslavija, zahvaljujući svom. geostrategijskom položaju, bazirala svoju politiku i bezbjednost. Time je i nestao, barem za sada, dotadašnji značaj geostrateškog položaja Jugoslavije za Zapad, posebno za SAD. Iz razloga koje će samo on znati, SAD nije htjeo uvažiti novi značaj našega prostora za SAD, sada i osobito u budućnosti. Pored toga vješti manevri Nemačke da se u Bosni i Hercegovini izazove građanski rat, još više su gurali SAD da zbog muslimanskog svijeta i nafte za koju je, inače, i ratovao u Iraku, radi protiv srpskog naroda i Jugoslavije, *istovremeno uvijek za račun Nemačke na ovim prostorima, bez obzira koliko će to bilo koja administracija SAD shvatiti i uvažiti;*

– u takvim uslovima naglo i agresivno uskače Nemačka, koja uz pomoć pronemačke politike u Bušovoj administraciji i Vatikana, vodi glavnu riječ u razbijanju Jugoslavije. Francuska i Velika Britanija su ustuknule pred Nemačkom iz nekih svojih uglavnom pogrešnih računica i straha od nemačke ekonomske moći, iako je svakome jasno da interesi Velike Britanije i Francuske nisu da Nemačkoj prepuste Balkan. Pored interesa koje Nemačka ima, neskrivene su i revanšističke ambicije zbog poraza u dva svjetska rata u kojima je, prije svih, srpski narod imao značajnu ulogu. *Zato dok se ne obuzdaju agresivni nemački prohtjevi na Balkanu, na prostorima bivše SFRJ neće biti pravednih i trajnih rješenja, pa prema tome ni trajnog mira;*

– teritorijalne pretenzije nekih susjednih zemalja na dijelove jugoslovenske teritorije igrale su određenu ulogu u razbijanju Jugoslavije, ali više kao sredstvo u rukama dominirajuće nemačke politike sa kojima ona upravlja i manipuliše;

– vrlo značajnu ulogu u razbijanju SFRJ odigrale su i dugo pripremane, dobro organizovane i sinhronizovano vođene raznovrsne aktivnosti Zapada predvođenog SAD u rušenju sistema u socijalističkim zemljama gdje se i Jugoslavija našla i prema kojoj su bile usmjerene u suštini iste vrste aktivnosti kao i prema ostalim istočno-evropskim zemljama, sa određenim modifikacijama. Te mjere su u Jugoslaviji našle vrlo pogodno tlo. Jedna od njih – *teza da nacionalno ima primat nad klasnim – aplicirana je u Jugoslaviji tako nemilosrdno da se cijena krvlju plaća, za sada više nego u bilo kojoj drugoj zemlji. Ali, procesi još nisu završeni, a ostaje još mnogo toga da se dogodi i vidi.*

Postavlja se pitanje koji su faktori imali primat u razbijanju druge Jugoslavije – unutrašnji ili spoljni. Mislim da je najbliži istini odgovor da su *imala oba u međusobnoj povezanosti i uslovljenosti, s tim što primat ima unutrašnji*

faktor. Bez unutrašnjih razbijačkih snaga i politike koja im je išla na ruku ne bi ni spoljni faktori, makar kako bili jaki, mogli uspjeli, pogotovu ne u mjeri i na način kako su uspjeli. Isto tako, bez jakog, čak odlučujućega djelovanja spoljnih faktora, razvoj događaja u Jugoslaviji sigurno ne bi išao onako kako je išao. Ako ništa drugo, izdvajanje pojedinih naroda iz Jugoslavije išlo bi uz mnogo veće poštivanje legalnoga puta, te prema tome i sa mnogo manje krvi, možda sasvim bez ozbiljnijeg proliivanja krvi. Ovakva ocjena o značaju i međuzavisnosti uticaja unutrašnjih i spoljnih činilaca na razbijanje SFRJ, ima opštu vrednost i odnosi se na cjelinu procesa po sadržaju i vremenu trajanja. Međutim, konkretizujući taj opšti stav na tok događaja u završnoj fazi razbijanja Jugoslavije, valja reći da je strani faktor preuzeo odlučujuću ulogu u upravljanju jugoslovenskom krizom, određujući sadržaj i načine razbijanja SFRJ, nakon početka raspada SSSR-a, kada je postalo jasno da SSSR više ne kontroliše ni procese unutar sebe, a pogotovu ne može uticati na procese u sferama njegovih do juče vitalnih spoljnih interesa.

Mjesto i uloga JNA u životu druge Jugoslavije, posebno u njenoj završnoj fazi, kao i na obezbeđenju uslova za stvaranje treće Jugoslavije bitno su karakterisala ukupna zbivanja u društvu od kojih se JNA, ma koliko bila relativno samostalna, nije mogla potpuno odvojiti i autonomno djelovati. Šta više, zadatke odbrane morala je riješavati u uslovima borbe unutar vlastitih redova, koje su joj društveni tokovi nametnuli – počevši od niza mjera da se parališe i razoruža teritorijalna odbrana kao tobože ravnopravna komponenta sa JNA jedinstvenih oružanih snaga, a praktično republička vojska secesionističkih republika, pa do raslojavanja po nacionalnoj osnovi. Šta je JNA u takvim unutrašnjim i veoma nesvoljnim međunarodnim okolnostima, od svojih početnih, odnosno, u skladu sa razvojem situacije, korigovanih zadataka izvršila, a šta nije i zašto?

JNA je odigrala ključnu ulogu u odbrani od spoljne agresije funkcijom odvratanja i to u nekoliko kritičnih situacija u životu druge Jugoslavije.

Bitno je doprinjela slamanju višekratnih agresivnih pokušaja albanskih nacionalista da nasilnim putem izdvoje Kosovo i Metohiju iz Srbije i Jugoslavije i pripoje Albaniji. Vodila nametnute ratove u kojima je, pod izuzetno nepovoljnim međunarodnim i unutrašnjim okolnostima, ostvarila postavljene zadatke i to:

126 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

- u Hrvatskoj zajedno sa srpskim narodom oslobodila Srpsku Krajinu i naterala Hrvatsku da prihvati Mirovni Vensov plan;
- u Bosni i Hercegovini bitno pomogla da u početku JNA, a potom vojska Republike Srpske koju je JNA stavila na noge, oslobodi srpske teritorije, zaštiti srpski narod i stvori povoljne vojničke preduslove za ostvarenje interesa i prava srpskoga naroda u Bosni i Hercegovini politničkim sredstvima, u mjeri i uslovima koje to međunarodne okolnosti budu dozvoljavale.

Time je direktno i indirektno unutar Jugoslavije i pred spoljnim svijetom demonstrirala spremnost da se i vojnički, ako zatreba, odbrani pravo Srbije n Crne Gore da nastave zajednički život u novoj Jugoslaviji. U oružanim sukobima u Sloveniji, JNA je za dva dana izvršila postavljeni zadatak vezan za granicu, a nije prihvatila nametnuti rat sa Slovenijom već se povukla. Politika je ocjenila da se JNA u Sloveniji nije imala zašto boriti za razliku od Hrvatske i Bosne i Hercegovine, gdje se borila za pravo srpskog naroda da sam određuje svoju budućnost, dakle, isto ono pravo koga imaju i ostali narodi u Jugoslaviji.

Treba posebno podvući da je JNA sve zadatke izvršavala bez ikakve primjene bilo koga vida terora ili odmazde nad civilnim stanovništvom, da je na svaki pokušaj takvog djelovanja od strane pojedinaca ili nekih grupa, energično reagovala i to onemogućavala.

Ratne operacije nosile su izraziti pečat velike umješnosti i uticaja na njih političkih faktora - unutrašnjih i spoljnih, što ni jedna vojska ne želi. Personalni sastav komandi JNA na čelu sa Predsjedništvom SFRJ pretstavljao je realnu opasnost da procjene, zamisli, odluke i planovi upotrebe dospiju u ruke neprijatelja. Da bi to spriječili morali smo odustati od poznatih, uhodanih i ujvežbanih principa, metoda i formi komandovanja, osobito pa strategijskom nivou, što je veoma otežavalo i usložavalo njegovu efikasnu realizaciju.

Naravno da je u tim ratovima bilo i gubitaka, ali istorija ne poznaje ratove bez gubitaka. Najveći gubici, i to znatno više u materijalu nego u ljudima su nastali zbog prirode sukoba, uslova u kojima su vođeni, zbog velikog broja skladišta oružja i ratne opreme, građenih pet decenija po cijeloj Jugoslaviji, koji se fizički nisu mogli evakuisati u vremenu zgusnutih zbivanja.

127 *Veljko Kadjević - Moje viđenje raspada*

JNA je predstavljala osnovu iz koje su formirane tri vojske - Vojska SRJ, Vojska Republike Srpske i Vojska Rspublike Srpske Krajine. To je urađeno u skladu sa datim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima veoma organizovano. Ovaj zadatak je vrlo bitan. Njega je rukovodstvo JNA utvrdilo kao prioritetni zato što su drugi narodi u Jugoslaviji počeli da na razne načine stvaraju svoje vojske, a srpski i crnogorski narodi su JNA smatrali svojom vojskom kao što su i Jugoslovensku državu smatrali svojom državom, pa je, shodio tome, i obaveza JNA bila da novoj Jugoslaviji i cjelokupnom srpskom narodu obezbjedi njegovu vojsku, bez koje na ovim prostorima i u uslovima koji su neprijatelji nametnuli, nema ne samo slobode, već ni života. JNA nije odbranila Jugoslaviju od politike koja ju je rušila. To nije uspjela, jer Jugoslaviju nisu htijeli neki njeni narodi koji su se na referendumima izjasnili za suverene nacionalne države. Riječ je o političkim, a ne vojnim kategorijama. Pogrešno je davati vojsci zadatke koji se moraju riješavati isključivo političkim sredstvima na osnovu volje naroda. Kao što vojska može odbraniti novu Jugoslaviju, jer su se za nju opredjelil i srpski i crnogorski narod, tako SFRJ JNA nije mogla odbraniti, jer je u uslovima kakvi su stvoreni, neki njeni narodi nisu htijeli. JNA, takođe, nije uspjela da razrešenje jugoslovenske krize obezbjedi mirnim putem, iako je to maksimalno pokušala. Taj zadatak JNA objektivno nije mogla izvršiti, jer su oni koji drže ključeve rata i mira u Jugoslaviji u svojim rukama, htijeli rat. Naravno, pitanje rata ili mira je prvorazredno političko pitanje, pa je shodno tome ograničen domet čisto vojnog uticaja na donošenje odluke o ratu ili miru, za razliku od izvršenja odluke, koja, ako je ratna, onda se težišno izvršava vojnim sredstvima. Sumirajući ukupne rezultate JNA, uslove pod kojima ih je postigla na unutrašnjem i međunarodnom planu, opšta ocjena, strategijski gledano, jeste da je JNA uradila ono što je objektivno bilo realno; da nije uradila ono što objektivno nije mogla; da su joj neki zadaci političke naravi krivo distribuirani; da je u izvršenju svojih zadataka, naročito u posljednjoj godini bila suočena sa mnogo ozbiljnih i teških problema od kojih su četiri izuzetne strategijske naravi – (1) međunarodna izolovanost i pritisci koji su se stalno povećavali; (2) nepostojanje prave jugoslovenske države sa Predsjedništvom čiji su pojedini članovi

128 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

neprijateljski djelovali prema Jugoslaviji i prema JNA, što je, između ostaloga, onemogućilo normalno komandovanje; (3) raslojavanje i u JNA po nacionalnoj osnovi; i (4) organizovana sabotaža mobilizacije i dezerterstva, što je u kritičnim periodima izvođenja ratnih operacija činilo veći problem nego stvarna vrednost neprijateljske vojske; da je ispoljen visoki stepen sposobnosti, patriotske svijesti i borbenog morala ogromne većine onih starešina JNA koji su ostali dosljedni ciljevima za koje se ona borila, što je predstavljalo odlučujući faktor da JNA izvrši zadatke o kojima sam govorio u uslovima rijetko zabilježenim u istoriji ratovanja. Budućnost SRJ zavisiće od tri ključna faktora. Novu Jugoslaviju treba da sačinjavaju samo oni jugoslovenski narodi koji u njoj zaista žele da žive, koji su uvjereni da u zajedničkoj državi mogu na najbolji način ostvariti svoje nacionalne interese i ciljeve. Ustrojstvo SRJ ne bi smijelo ponoviti greške iz dvije prethodne Jugoslavije. Objektivnu analizu šta je bilo dobro i kada, a šta nije, kada i zašto u istoriji Jugoslavije, danas je moguće vrlo pouzdano izvršiti i greške otkloniti. Uticaj međunarodnoga faktora na stabilnost nove Jugoslavije treba svesti na minimum. Ako se i nova, treća Jugoslavija, bude ljujla na vjetrovima različitih interesa velikih i manjih stranih zemalja koji duvaju i koji će duvati Balkanom kao što je to bio slučaj sa prethodne dvije, onda će sudbina i treće Jugoslavije biti slična dvijema prethodnm. *Svesti strani negativni uticaj na minimum moguće je postići samo unutrašnjom stabilnošću nove države. Iskustva govore da se ne mogu rušiti države sa unutrašnjom stabilnošću, bez obzira koliko su one male i bez obzira koliko su jake spoljnje sile koje ih ugrožavaju.*

129 Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada

Ovu knjigu sam pisao na osnovu višegodišnjih praćenja i proučavanja događaja. Objavljuje se u vreme finalizacije, još uvek nezavršene, raspada SFRJ i istovremeno nastajanja treće Jugoslavije – SRJ. Pošto ovi procesi još nisu završeni, kao što nisu završeni ni procesi u međunarodnom okruženju, koji utiču na zbivanja na jugoslovenskom prostoru, to ni salašnji događaji i neka rješenja, ne moraju biti definitivni, pa se prema tome, ne mogu uzimati ni kao konačni sud prakse o vrednosti stavova izloženih u ovom radu.

Mnogo toga će se još dogoditi, možda i znatno brže nego što to sada izgleda.

130 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

SADRŽAJ	
UVOD	3
MEĐUNRODNE OKOLNOSTI I NJIHOV UTICAJ NA RASPAD SFRJ	6
GLAVNI POBLEMI U ZEMLJI I NJIHOV UTICAJ NA RASPAD SFRJ	42
SISTEM SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA U FUNKCIJI RAZBIJANJA SFRJ	42
ORGANIZACIJA DRŽAVE I NJEN UTICAJ NA RASPAD SFRJ	47
STANJE, PROBLMI I ULOGA ORUŽANIH SNAGA JUGOSLAVIJE	55
VAŽNIJI DOGAĐAJI ZAVRŠNE FAZE RAZBIJANJA SFRJ	78
Napadi na JNA u Slovenji	78
Ustavne promjene 1988. godine i reforme društva	81
Oružani sukobi u Sloveniji	91
Rat u Hrvatskoj	99
Događaji i rat u Bosni i Hsrcegovini	114
Neka specifična pitanja	117
ZAVRŠNE OCJENE	123

131 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

Veljko Kadrijević
MOJE VIĐENJE RASPADA
Kompanija »POLITIKA«
Izdavačka delatnost
Beograd, Cetinjska 1
Predsednik Kompanije
dr Živorad Minović
Za izdavača
Mile Kordić
Urednik
Milorad Daničić
Korektor
Smiljana Milićević
Kompjuterski slog
Nebojša Marjanović
Štampa
»Stučna knjiga«, Beograd, Lole Ribara 48
Tiraž 3000
ISBN 86-7607-047-4
Bsograd, 1993.
132 *Veljko Kadrijević - Moje viđenje raspada*

S1R – Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

355.1 (497.1)

KADIJEVIĆ, Veljko

Moje viđenje raspada: Vojska bez države

Veljko Kadijević. - Beograd: Politika, 1993

(Beograd : Stručna knjiga). - 166 str.; 20 st

Tiraž 3.000.

ISBN 86-7607 -047 -4

323(497.1)

316.48(497.1)

a) Jugoslovenska narodna armija

b) Oružane snage – Jugoslavija

v) Jugoslavija - Političke prilike

g) Društvena kriza - Jugoslavija

133